Geschiedenis des vaderlands. Deel 11

Willem Bilderdijk

uitgegeven door H.W. Tydeman

bron
Willem Bilderdijk, *Geschiedenis des vaderlands. Deel 11*. P. Meyer Warnars, Amsterdam 1837

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/bild002gesc11_01/colofon.htm

[Tekst]

Tweede stadhouderlooze regeering[1].

Thands gaan wij over tot een tijdperk, dat als het blinkendste geroemd wordt, dat onze Staat ooit gehad heeft, maar zeer te onrechte als een aanbeveling voor de Stadhouderloosheid aangevoerd wordt, dewijl al die luister, al die bloei, en geheel dat aanzien der Republiek, niet anders dan het gewrocht en gevolg was van de maatregelen door Willem III genomen, de bondgenoodschappen, door hem gevormd, en de gebeurtenissen door hem voorzien en voorbereid, terwijl men in zijne ontwerpen en maatregelen volhardde; doch ook ten gevolge van dien met het ontvallen en voorbijgaan van die gronden en steunsels welke zijn verstand of gebruikt of geschapen had, een geweldige slag en vermindering lijden moest, om dat HY door niemand vervangen werd; en van langzamerhand tot beschaming, verachting, en ondergang der Provinciën strekken moest, en dit meer, en in 't oog stralender, naar mate de Aristocratie machtiger, beter georganiseerd, en trotscher wierd.

Op den Engelschen throon werd Koning Willem gevolgd door zijne Schoonzuster, de Prinses Anna; maar hij had niet lang voor zijn dood, vruchtloos

1 [Z. de *Bijvoegs.*]

moeite gedaan, om zijne Stadhouderschappen en de waardigheden daar bij op den Prins Stadhouder van Friesland en Groningen, zijnen Neef, dien hij ook tot zijn Erfgenaam had gesteld, te doen overgaan. En na zijnen dood was men daar niet beter toe gedisponeerd. Want hoe zeer men oprecht doordrongen was van Willems persoonlijke groote hoedanigheden, hoe zeer men een ongemeen ontzag voor hem had, en hem waarlijk (over het geheel genomen) verknocht was, zoo wel als men een onbepaald vertrouwen in hem stelde, en met een oprecht gevoel zijn dood betreurde, het Stadhouderschap op zich-zelfs heeft nooit aan heerschzuchtige Magistraten kunnen behagen, maar was hun uit den aart der zaak-zelve hatelijk.

Wat zijn uitersten wil betreft, deze werd een daadlijk voorwerp van geschillen, zoo hier als in Duitschland en Frankrijk. - Fredrik Hendrik naamlijk had bij testament geordineerd en beschikt, dat bij uitsterven der linie van zijnen zoon Willem II, die van zijne dochter, welke [gehuwd was] aan den Keurvorst Fredrik Willem (den Groote) van Brandenburg, haar vervangen zou, en uit deze was Fredrik, nu de I^{ste} Koning van Pruissen, die hier uit zijne aanspraak oordeelde te mogen afleiden. Van den anderen kant had de Prins J.W. Frizo (afkomstig uit eene andere dochter van Fredrik Hendrik) nu 15 jaren oud, het testament van den onmiddelijken Erflater voor zich; en hier uit ontstonden processen voor den Hove van Holland, zoo wel als eigendunklijke in bezitnemingen van den Koning van Pruissen zelfs hier te lande, waar men zeer meê verlegen was, en

waar in H.H. Mog. bij Koning Willem tot Executeurs gesteld, een vrij sober figuur maakten. - Dus bemachtigde hij de Graafschappen Meurs en Lingen, en stelde zich in de possessie van 't Oude Hof in den Haag, eigende zich de Heerlijkheid van Naaldwijk enz., welke sedert aan Willem V, bij zijn minderjarigheid, door een tractaat met Fredrik den II, te rug zijn gekomen, en was te moeilijker in te binden, naar mate hij meer roem- en praalzuchtig was en vermeerdering van tytels en heerlijkheden hem bijzonder ter harte ging.

't Zal niet noodig zijn, hier in detail van dit alles te treden, maar 't verdient de opmerking, dat behalven deze twee petitores hereditatis [opeischers der erfenis] er nog een derde uit den hoek kwam schieten, die zich op een testament van Filip Willem van Oranje grondende, aanspraak op Oranje en op verscheidene heerlijke goederen hier te lande kwam maken, en een fransch Advocaat zond om de in- en opgezetenen den eed voor hem af te nemen. Dezelfde die ook wegens *Nassau-Siegen*, het geen na den dood van Hyacint van Nassau, bij gebrek van idonei possessores [geschikte bezitters] uit zijn tak aan de nu vereenigde linie van *Nassau-Dillenburg* en *Nassau-Dietz* viel, voor de Rijkskamer proces institueerde, het geen eerst door Willem den V gewonnen is.

Deze was een ondergestoken kind, of liever een bastert der Gemalinne van een afkomeling van evengemelden Hyacint; waar van de geschiedenis merkwaardig is. [Z. de *Opheld.*]

Naderhand als in 1703 quasi uit hoofde van een afstand van den Prins van Conti, Frankrijk weêr bezit

van Oranje nam, vluchtte het geheele Parlement van dat Prinsdom naar Fredrik, wien zij, als opvolger van Willem den III uit krachte van Fredriks Hendriks testament, aanmerkten. En hij deed ze allen, gedoscht in hun scharlaken Konings-tabbaarts met hermelijnen kragen (hoedanige door geheel Frankrijk de *Parlementsleden* en *Presidents à mortier*, droegen) in processie binnen Berlijn intrekken en ontfing ze dus; het geen de gelukkigste dag van zijn leven was. Hij gaf ze een vergaderplaats, deed ze wetten maken, hem aanbieden, en bij bevestigde ze met zijn Princelijk gezag, en procedeerde daar tegen de achtergebleven amptenaren en de nieuwe die Lodewijk de XIV aangesteld had, even als of het in 't Prinsdom zelf was; en met dat kinderspel vermaakte hij zich en verkneukelde zich even zoo goed als Lodewijk de XIV wanneer die op het Theatre de Paris in het Tooneelgewaad van Mars met een weluitgedoschte Venus een *pas de deux* danste. Zijne goede Gemalin zuchtte daarover, en haalde de schouders op over duizend diergelijke dwaasheden van nietige prachtvertooning, die millioenen kostten, maar 't hielp niet; en zijn opvolger (als Koning Fredrik Willem de I), die van niets dan *pijp rooken* en *bier drinken* hield, en daar bij van lieden van niet minder dan 5 voet en 10 duim, vond deze Heeren te klein van statuur om ze in zijn Pruissische garde in te steken, en liet dit Parlement uitsterven. - Naderhand in 1713 deed Fredrik Willem afstand van Oranje tegen eenige plaatsen in 't Overkwartier van Gelder, onder voorbehouding van den tytel, en 't recht om een stad of landschap tot een-

Prinsdom te verheffen onder den naam van Oranje. - Hij stond dit recht naderhand in 1732 af aan Prins Willem IV, en in 1754, als Fredrik II aan Prins Willem V, toen minderjarig, alle de goederen die hij uit vorige verdeeling in Holland en de Republiek bezat, voor ƒ 1700,000 verkocht, deed hij tevens afstand van alle recht, alleen 't gebruik van den tijtel zijn leven lang behoudende; en sedert dien tijd (namelijk na de dood, van Fredrik II,) erkenden de Franschen het Huis van Oranje en Nassau in dezen tijtel weêr, en niet eerder. [Z. de *Bijvoegs.*]

Zoo veel van de bijzondere opvolging in 's Konings nagelaten goederen en rechten. Wat die in zijne openbare hoedanigheden betreft; op den throon van Engeland, Schotland en Ierland volgde hem (als gezegd is) Prinses Anna, die gehuwd geweest was aan den reeds overledenen Prins van Denemarken. Het was een vrouw van een vrij twijfelbaar karakter, en niet gemaakt om een Koninklijken zetel met waardigheid te vervullen. Haar verstand was bekrompen, haar geneigdheden waren laag, en zoo ook was de *tournure* van geest die zij altijd aan den dag gelegd had; vol van COMMÈRAGES en nietige intrigues, en licht meê te sleepen door wie maar wilde. Deze *trempe* van ziel had haar al vrij spoedig in de ongenade van Koningin Maria gebracht, en van Koning Willem zelf, die haar door haar nietsbeteekenendheid als eenigzins gevaarlijk aanmerkte, maar zich spoedig na de dood zijner Gemalin met haar verzoende, en haar ongemerkt in het oog wist te houden. Zij was echter steeds aan die onmin gedachtig, en van daar

dat zij, zoo dra zij 't slechts vermocht, al wat de gunst van Koning Willem gehad had van ambten en invloed ontzette en zelfs vervolgde. Geen Koning van Engeland heeft zoo veel openbare standbeelden ter zijner eer verkregen als zij, en niemand heeft ze ooit minder verdiend. Bij haar komst tot den throon, waren de Whigs in 't bewind; naderhand bracht zij de Torry's in de regeering, en van daar dat zij toen met de geregelde opvolging van het Huis van Hanover te onvreden was, en zelfs naar den Praetendent begon te neigen. In haar toenmalige gesteltenis, door den drank zeer verzwakt van hoofd, deed men haar alles doen, door middel van een vrij gemeen wijf, dat met haar beurtelings dronk, keef, verzoende, en haar tot alles wist te brengen.

Doch brachten weinige jaren haar tot dezen verachtelijken toestand, bij Willems dood was zij verre van zoo vervallen te zijn, en zelfs had zij toen nog *energie*; zoo niet van een Heldin of Koningin, ten minste van een vrouw, bij wie stijfhoofdigheid een der hoofdtrekken maakt. Zij geliet zich gezind te zijn, en zij was het in dat oogenblik ook inderdaad, om de maatregelen van haar voorganger te volgen en door te zetten. Hier van verzekerde zij onzen Staat, en zij bevestigde den Hertog van Marlborough en zijne aanstelling kort voor Willems dood gedaan, tot Generaal over de Britsche krijgsmacht; die ook eenige jaren haar gunsteling werd door middel van zijne Gemalinne, die bij de Koningin uitermate WEL stond.

Dat Willems waardigheden hier te lande afgeschaft werden, en besluit viel om zonder Stadhouder te

vegeeren, vloeide uit den aart der zaak voort, en behoeft ons derhalve niet op te houden, daar wij toch al het gene daarover ter Hollandsche Staatsvergadering, in de stedelijke Vroedschappen en tusschen de Provincien voorviel, niet ophalen kunnen, hoe belangrijk ook, om de karakters en wijze van denken in de toen regeerende personen te leeren kennen.

Dit ging echter niet toe, zonder alle opschudding, waartoe in verscheiden steden het bestel op de Regeeringen, nu door de Stadhouderloosheid vervallen, gelegenheid gaf, doch waarin de Staten als Souverain tusschen beide kwamen. - Om den voortdurenden geest der stedelijke Regeeringen te leeren kennen, heeft men slechts noodig op te merken, dat die genen, die onder Willems bewind uit de Regeeringen gezet waren, voor zoo verre zij nog bestonden, dadelijk weder in hun Regentschappen hersteld werden, zelfs de veroordeelde gebannen en geschandvlekte personen, als *Westerwijk* van Goes, niet uitgezonderd. 't Geen deels door de Stedelijke regeeringen-zelve en met goedvinden van hun Ed. Gr. Mog., deels (quasi) door de Schutterijen geschiedde, die men daar toe wist op te maken, en nu aan het fabeltjen van vrijheid zonder een Vorst aan het hoofd, geloof gaven.

Maar hadden de opschuddingen in Holland niet veel te beduiden; in Gelderland inzonderheid borsten zij tot volkomen opstanden uit, die met de vreeslijkste gevolgen dreigden. - De Staten van Gelderland gaven daar aanleiding toe door de Magistraats-bestelling in de Steden aan die Magistraten zelven te geven.

Dit bracht tevens Prins- en Tegenprins-gezinden in roer. De Prinsgezinden, door dat dezen, van zulk een verfoeilijke perpetueering van heerschzuchtige en door niemand in toom gehouden Kollegien, niet dan de verstgaande onderdrukking en willekeurigheid te gemoet zagen: de Tegenstadhoudersgezinden, omdat zij zich voorstelden, dat de genen, die door Willem III uit de Regeering *geschopt* waren (zoo noemde zij 't) nu even als in Holland, dadelijk weêr op 't kussen zouden geraken; hetwelk door een eigen regeerings-bestelling, waarin natuurlijker wijze ieder der nu Regeerenden zijn vrienden, verwanten, en aanhang zou brengen, en waarin niemand zijn vijanden brengen zou, volstrekt afgesneden wierd, en ook al de genen die lang te vergeefs op de Regeering gevlamd hadden, en de werkelijke Regenten getracht hadden den voet te lichten, noodwendig van alle verwachting vervallen deed. Daar kwamen ter wederzijde bijzondere sustenuen bij. De eene partij beweerde, dat aan Willem III geen macht tot aanstelling der Magistraten gegeven was geweest dan voor eens, terwijl hij het echter jaarlijks en dus zonder concessie, en derhalve *milliter* [onwettig en nietig] gedaan had. Anderen begrepen, en trachtten dit begrip met alle kracht te doen gelden en door te drijven, dat alle regeering door de dood van Willem III ontbonden en te niet was, dewijl zij slechts uit krachte van zijn aanstelling en mandaat bestond, en 't *mandatum morte mandantis perimitur*[1]; zoo dat geheel Gelderland wedergekeerd

1 [alle lastgeving van zelve ophoudt door den dood des lastgevers.]

was tot den primitiven staat van regeeringloosheid, en alle en een ieder nu gerechtigd, ja verplicht was, om met de overigen *in massa* te vergaderen, en zich een regeerings-form, en regeerings-personen te kiezen. In 't Kwartier van Nymegen begon dit weldra. De Gemeentslieden in de eene Stad, de Gilden in de andere, en elders de massa der Burgers of Gemeenten, kwamen samen, zetten Burgemeesters en Schepens en Raden, en hoe 't heeten mocht, af, kozen en stelden anderen aan.

Dat dit niet met de andere Kwartieren geconcerteerd was, bedierf dit Democratische spel. - De Wethouders in de andere Kwartieren beriepen den Provincialen Landdag te Arnhem, om nu door het Souverain gezag der geheele Provincie[1] deze troublen te stuiten. Maar die van het Nymeegsche Kwartier, en de Stad-zelve, waar de Landdag moest gehouden worden, die men willekeurig en, tegen de wet, naar Arnhem beriep, protesteerden tegen al wat te Arnhem geschieden zou, en verklaarden het *wetteloos* en *nul*.

Niettemin zonden de Arnhemsche Staten Gemachtigden met een bende Ruiters naar het Kwartier van Nymegen, bezetten Nymegen zelf, en herstelden de oude regeeringen. Maar de Regenten door of van wegen de Gemeenten of Gilden aangesteld, hadden de Burgerijen zich bij geschrifte doen verbinden om hen te handhaven, 't geen het *herstellen en bewa*-

1 Want ieder Kwartier is daar Souverain op zich-zelf: maar op den Landdag is die *Vergadering* alleen Souverain, en smelten de particuliere Souverainiteiten zich in een.

ren der rechten van de Burgers heeten moest. Zij deden bezendingen naar Middelburg (altijd woelig en ook nu vol bewegingen en waar men een soortgelijk spel gespeeld had), en de Gemeentsluiden van Nymegen riepen de Staten van Holland in, om de zaak als onzijdige *Arbiters* te beslechten. - De Staten Generaal daar tegen waren door de Arnhemsche Staten ingenomen, en keurden 't gebruik dat van 't krijgsvolk tot herstelling der oude Magistraten gemaakt was, volkomen goed. Dit, en dat de afgevaardigden der Provincien ter Generaliteit meestal Prinsgezinden waren, bracht Holland tot temporiseeren; onder voorbehouding echter van de kans weldra waar te nemen, om Gelderland naar de hand te zetten, en 't werkte onder de hand om de vrijheids-partij te sterken, die derhalve al verder ging. Men noemde deze Democraten, *van den* NIEUWEN PLOOI; en de oude nu met geweld herstelde Regenten en hun aanhang, *die van den* OUDEN PLOOI; en onder deze benamingen borst men tot nieuwe feitelijkheden uit. [Z. de *Bijvoegs.*]

Het jaar der Regeering was verloopen en de tijd der jaarlijksche Magistraats-verandering daar; als de Gemeente van Nymegen de oude Regenten andermaal wegjoeg, en haar eens geinstalleerde Regenten andermaal op 't kussen zettede, *jure* (quod aiebant) *suo*[1]. En op dat zij niet weer *manu militari* gedepossedeerd mochten worden, vormde de Burgerij hun een lijfwacht, bestaande uit twee Comp^{n}. Vrijwilligers, die *restituta Libertas* [de her-

1 [Door hun *eigen recht*, zoo als zij zeiden.]

stelde Vrijheid] in hun vaandels voerden, en de Stad braaf in 't rond trokken. En daar dit nu goed ging, werd ook weldra te Tiel een evengelijke verandering van regeering gemaakt.

Zoo verr' kon het niet komen, of de brand moest naar de andere Kwartieren overslaan. In Arnhem zocht de Magistraat haar Burgerij eerst met schoone woorden te paaien, nam toen de bezetting te hulp en deed patrouilleeren, maar de Burgers kwamen daar tegen van hunne zijde to wapen, en de Gemeenslieden zetten Regenten af en aan. Het zelfde geschiedde op dit voorbeeld in de andere Steden van 't Arnhemsch kwartier, en even zoo in die van 't Zutfensche.

De drie steden van Overijssel ondergingen het zelfde lot, maar met meer opschudding, en twee Deventer Burgemeesters, hun Aristocratie ziende gevallen, wilden ze (als andere Catoos) niet overleven. Zij stierven van hartszeer.

In Utrecht was het Stadhouderlooze magistraatsbestel van tusschen Willem II en Willem III bij Provinciale Staats-resolutie, terstond na des Konings dood weêr ingevoerd. Maar in Amersfoort waren velen niet te vreden met de loting, daarbij bepaald, en meenden beter op kuiperijen te kunnen rekenen. Hier disputeerde men onder de Regenten over; eenige haalden de Gemeenten daar in, en deze gewapend en ongewapend op de markt gekomen, bedankten de Regenten, stelden nieuwe bij 't lot, veranderden ook dezen; en, eenmaal de personen bepaald hebbende, bracht ze met slaande trom en vliegende vaandels naar het Stadhuis; enz. enz.

Te vergeefsch wilden de Staten hun gezag daar tegen doen gelden, en beloofden een amnestie, mits de oude Regenten hersteld wierden. Maar deze amnestie werd in de Stad niet afgekondigd; in tegendeel weet men dezen maatregel aan de oude Regenten, haalde die uit hun huizen, zette-ze in gevangenis, plonderden, joegen de Stad uit; en het kwam zoo verr' dat de Staten de Stad met geweld van krijgsvolk en geschut innamen. Nu herstelde een Kommissie uit het Hof van Utrecht de afgezette personen, nam de belhamels of die daar voor gingen, in hechtenis; twee personen werden onthoofd, een, na het zwaard over 't hoofd gehad te hebben, gebannen, en er werd eene amnestie verleend, waarvan echter veertien personen uitgesloten bleven.

In Zeeland verklaarde men dadelijk op 's Konings dood de waardigheid van *eersten Edele* vernietigd. Men deed zijn best, om het volk te doen begrijpen dat de Koning de vrijheden der Provincie geschonden had; maar het uitwerksel was, dat de Gemeenten (die niet begrepen waar dit schenden in bestond, en de zaken even zoo gaan zagen als te voren) hier uit opmaakten, dat dan nu de Regenten 't zelfde deden, en in beweging raakten. Toen alles in opschudding was, zochten zij waarover? En nu was 't natuurlijk, dat het praatjen opkwam, dat de Regenten zich ten koste van 't algemeen verrijkten, de lasten te zwaar waren enz. En flux viel men aan 't plonderen. Te Tholen ontstonden bloedige gevechten. Te Goes bedienden de vroeger afgezette Regenten van 1692 zich van de volks-beroerten om zich te doen herstellen. - In Middelburg zette de

Burgerij etlijke Regenten van 't kussen. In Zierikzee ging het op gelijke wijze. - Dit alles viel in 1703 voor.

De zaken konden echter dus niet blijven. De afgezette Regenten in Gelderland riepen wederom de Staten Generaal in, ten einde deze zich hunne zaak aantrokken. De anderen, daar tegen, beweerden hunne wettigheid, maar hun groote argument was, dat het den Staten Generaal niet aanging, en *merè* huishoudelijk was. Waarom zij ook geene Gemachtigden naar den Haag wilden zenden. Daar ging dan een bezending uit de Hage naar hen, maar daar deze aandrong op voorafgaande redintegratie der possessie van de afgezetten, baatte zij niet, en tot de *quaestio juris* kwam het niet: terwijl ondertusschen te Harderwijk schermutselingen tusschen de Regenten en de Burgerij voorvielen onder het roepen van *oude plooi boven*! of *nieuwe plooi boven*! De Regeering vocht met den degen in de vuist, de Burgers met schietgeweeren en pieken, maar men leest van geen gesneuvelden of gekwetsten. In Grol verzag zich de Regeering van Ruiters, en 't bleef daar stil.

Onder het haspelen over het aannemen van de tusschenkomst der Staten Generaal, vervoegden de Steden van 't Nijmeegsche Kwartier zich aan die van Holland, ten einde die ter Generaliteit te weeg brachten dat de afgezette Regenten aldaar afgewezen wierden, en er niets tegen de vrijheden en Privilegien van de Provincien en Steden ondernomen mocht worden. Maar Holland begreep (en het was zoo) dat er ondertusschen in Gelderland geen lasten geheven werden, en dat dit het Hoofdpunt was, waar alles

voor achter moest staan, dat men dus de Regeering aldaar op een zekeren voet brengen moest, en zulks (des noods) met de sterke hand. Zeeland en Groningen verklaarden zich daar zeer sterk tegen; en voerden aan dat men zulk eene macht aan de Staten Generaal niet kon toestaan of toeschrijven: niet verbergende, dat zij in 't zelfde geval (na genoeg) met Gelderland waren, en dit besluit dan ook wel op hen toegepast mocht worden. Maar bij de Generaliteit werd huns ondanks het advies van Holland in een besluit veranderd. Echter wilde men geen geweld van Krijgsmacht aangewend hebben, maar - middelen van overreding! - en dit maakte alles krachteloos. - Gelderland wilde 't dan nu in zich zelfs afdoen, en de beide partijen wierven Krijgsvolk tegen elkander.

Niet te min schijnt het gedrag en advis van Holland ter Generaliteit weinig meer dan huichelarij geweest te zijn. Immers (zoo WAGENAAR aanmerkt) de Hollandsche Staatsleden (of de raddraaiers onder hen) ‘zagen niet ongaarne de Regeering in handen van die zich alles behalven Stadhouderlijk toonden[1],’ en het geen de deur toe deed, de Arnhemsche Staten hadden nu reeds van zich gegeven ‘dat men een HOOFD behoorde aan te stellen, dat gezag had om de onwilligen te dwingen[2]’. Zij namen dus op zich, eer 't verder mocht loopen, de hand aan de bevrediging te leggen; verzekerd zijnde dat zij de zwakke partij die gewaagd had dat verschriklijk

1 WAGENAAR XVII D. bl. 239.
2 Ald. bl. 236.

woord uittespreken, wel zouden kunnen imposeeren door hun meerderheid, en zij zeiden: *non plus ultra* [tot hier toe, en niet verder!]

Twee Oud-burgemeesters en twee Pensionarissen, de eersten van Delft en Gouda, de laatsten van Amsterdam en Rotterdam, werden in Kommissie gezonden[1] en dit brachten 't tot een verdrag. Verdrag dat eigenlijk niets decideerde, niets composeerde, maar alles liet zoo 't *de facto* was. Behalven alleen dat men de zaken te rug bracht tot de form voor 1672, en dus het geheele tijdperk van Willem III (als een wederrechtelijk tusschending) uitschrapte. Men vrage nu wat de geest in dien tijd was.

De oude Regenten, die dus alles kwijt waren, en tacite [stilzwijgend] in het ongelijk gesteld wierden, hielden zich stil, zoo wel als de Edelen, die voor hen waren, en lieten zich onderdrukken: maar de NIEUWE vertrouwden hen niet. Te Arnhem namen ZY een bende van 200 vrijwilligen aan om zich te beveiligen, en op een Landdag in Zutfen in Maart 1705 sloegen zij een algemeen verbond voor, om zich tegen de oude Regenten en hun aanhang te handhaven. 't Opstel van dit verbond zag verder dan dit punt, en strekte tot eene geheel nieuwe Aristocratische constitutie. Het behelsde meê, nooit een verkiezing van een Stadhouder en Kapitein Generaal toe te laten, ten minste niet in één persoon, en beëediging hier van door alle Regenten nu en in der tijd. Dit opstel werd door verscheiden Steden geteekend, door anderen overgenomen om er zich op te beraden,

1 WAGENAAR, XVII D. bl. 240.

doch de teekening kwam niet tot stand, want de Gemeentslieden vonden er een strekking tot erflijk maken der Regentschappen in en een conspiratie tegen de voorrechten der Gemeenten. Dan dit nam niet weg, dat, ongeteekend, de verbintenis bestond en ook met drift en volstandigheid onderhouden wierd, even als het 50 jaren daar na in onze Provincie geschiedde.

De bewegingen hielden intusschen niet op, maar 't was telkens nieuwe worsteling of ten minste onderdrukte poging tot worsteling tusschen den *ouden* en *nieuwen plooi*. In Arnhem mislukte zulk eene poging den Ouden Regenten door de Burgerij bijgestaan, tegen de vrijwilligen, maar voor wie zij afdroop. En dit kostte den Burgemeester VAN BRIENEN zijn Burgemeester- en Burgerschap. - Te Nijmegen was het ernstiger. Zes afgezette Regenten, die zich aan de Provinciale Staten beklaagd hadden, werden daar gebannen en 200 Rijksdaalders op ieder hoofd gezet. Zij spanden te zamen met eenige Ingezetenen van Tiel, en 50 of 60 personen met verschillend handgeweer (waar onder ook hamers of mokers) kwamen onbemerkt te Nijmegen en trokken naar 't Stadhuis, waar zij zes Regenten weg joegen en een' nieuwen presideerenden Burgemeester maakten. Maar dit maakte gerucht, de klok werd geklept, de Burgerij kwam in 't geweer, en schoot onder dezen ondernemenden hoop, die dadelijk uit een stoven; en de zaak was over. Maar 4 of 5 gevangenen die men maakte, hong men dadelijk op, en onthoofde een der oude Regenten, die er deel in had. - Ook te Doesburg en Wageningen had men een opstand,

en in beide plaatsen vielen gevechten, bestormingen van het Stadhuis enz. voor.[1]

Dat Zeeland de nieuwe Regenten stijfde, schijnt niet onduidelijk te blijken. - Tegen de verandering die te Middelburg ingevoerd was, trachtten de Kiezers hun possessie bij wege van rechte voor den Hoogen Raad te handhaven; maar de Staten van Zeeland kwamen met hunne Souverainiteit tusschen beide. Geen recht kunnende bekomen door 't sluiten van de deur van Justitie, vervoegden zij zich met een Memorie ter adstructie van hun recht, bij de Stads Regeering op 't Stadhuis. De sensatie die dit maakte, bracht veel volk op de been, en op een schreeuw die er opging van verandering der Regeering en herstel der oude Regenten, werd er *tumultuariè* [in een' oploop] tot een nieuwe verkiezing overgegaan. Eenige Regenten maakten zich weg en riepen de Burgerij in 't geweer; de Pensionaris en Raad bracht daartegen andere burgers in de wapenen: maar de laatsten weigerden te vechten, en de eersten hernamen het Stadhuis en de gewekene Regenten namen hun plaatsen weêr in. Eenige Veerenaars en Vlissingers hadden zich bij dat werk laten zien, en er wierden ook 200 Rijksd[s]. op 't hoofd van ieder van die gesteld: zoo veel matigde men zich aan[2]. - Het Hof in de Haag bemoeide zich met dat werk, waar men verscheiden zeer aanzienlijke personen in wikkelde, alleen om dat zij Prinsgezinden geweest waren. Onder die was *Iman*

1 WAGENAAR XVII D. bl. 246.
2 WAGENAAR XVII D. bl. 249.

Cau, Gedeputeerde bij Zeeland van Zieriksee, met wien de andere leden niet meer zitten wilden, om dat de herstelde Regenten van Middelburg zich over een uitdrukking van hem over hun gedrag, beklaagden. Dit gaf schrikkelijke verwijderingen ter Staatsvergadering, en stremde een aantal van zaken, dewijl Zierikzee hem niet te rug wilde roepen; eindelijk echter moesten de andere het opgeven.

Wij hebben de anneenschakeling dezer inwendige beroerten niet willen afbreken; doch haar tot den einde toe te vervolgen is niet wel mooglijk, zonder al te zeer in de tijdorde vooruit te loopen. En wij keeren thands tot de uitwendige Staats- en Oorlogszaken te rug. -

Frankrijk bediende zich dadelijk van de dood van Koning Willem om den Staat tot een afzonderlijke vrede buiten de Bondgenooten aan te zoeken. Het begreep, en te recht, dat Koning Willem de ziel van het Bondgenoodschap geweest was, en rekende op de veranderlijkheid en omzettelijkheid aan alle Republieken eigen, en viel de Staten Generaal met de gewoone aanbiedingen aan, die altijd zoo verlokkend waren, om dat zij bijzondere belangen streelden: en de Secretaris der Fransche Ambassade Barré liet niet na, hen tevens met de *emancipatie* uit Willems gezag en 't herstel eener volkomen *vrijheid* geluk te wenschen: en van den anderen kant dreigementen bij de sollicitatien te voegen, waarvan men alle werking dorst hopen. Niet alleen dit, maar hij zocht ook Amsterdam en meer Steden afzonderlijk te winnen, terwijl in Engeland de achterdocht over deze drokke onderhandelingen verwekt werd, en

met voorgevens van een volkomen vredegezindheid gesterkt.

De indruk echter die de vervolgingen der Protestanten gemaakt hadden op geheel de Natie was te sterk, om zich (gelijk met een afzonderlijk Vredetractaat geschieden moest) geheel aan Frankrijks genade en ongenade over te geven. Reeds door Jan de Witt was geoordeeld, dat men tegen Frankrijk een voormuur noodig had, en om dien voormuur te hebben en te behouden, was zoo veel bloed en geld gespild, en nu begeerde Frankrijk volgens 't Spaansche Testament, meester van al wat de Monarchy van Spanje bevatte, en inzonderheid van de Nederlanden te zijn; dit was niet toe te staan. Bovendien, door de dood van Willem III zonder afkomelingen, en in wien de tak van Fredrik Hendrik en (zoo men 't bij 't algemeen beschouwde) zelfs het geheele huis van Willem I, was uitgestorven, had men nu bij de Hollandsche Regenten dat steunpunt van hun gezag in Frankrijk niet noodig. Het was nu niet te verwachten, dat de Burgerijen ooit op zouden staan, om met *Vivat Oranje, Wilhelmus van Nassouwen*, en ophaling van de weldaden van Willem den I en de krijgsbedrijven van Maurits en Fredrik Hendrik, weêr een afstammeling van die Helden aan 't roer te roepen. - Een zijtak toch, en die in Holland gantsch vreemd was, was op verr' na zoo gevaarlijk niet. En dus, alles wel overwogen, was het beter, zich van de voorzorgen en toebereidsels van Willem III (waar van de kosten toch gemaakt waren) te bedienen, en het Bondgenootschap aan te kleven, dan zich door te rug treding te isolee-

ren, en buiten verdediging te stellen, ja misschien (en waarschijnlijk zelfs) tegen de Bondgenooten de wapenen te moeten opnemen, waar bij men nog meer dan bij den oorlog met Frankrijk in gevaar zou raken. Men wees derhalve de Fransche aanzoeken (vrij beleefd echter, en in zeer gematigde bewoordingen) af, en volhardde in 't Bondgenootschap.

De oorlog was intusschen tusschen den Keizer en Frankrijk reeds in Italie uitgeborsten, en in de Lente van 1702 had Lodewijk Keizerswaard (aan den Rhijn) doen belegeren, zoo dat de vijandelijkheden nu ook aan den Rhijn *en train* gebracht waren. Daar was echter nog geen Oorlogsverklaring, en men besloot bij den Staat, die met den Keizer en de Koningin Anna te gelijker tijd (en op den zelfden dag) te doen. Zij geschiedde dan ook op den 15 May.

Over die van de Staten Generaal, die zeer wel gemotiveerd, doch (als altijd) wat lang was, was Lodewijk de XIV zeer verstoord. Hij stelde tegen deze drie Manifesten het zijne over, op den 3 Julij, en nu werd er door het Duitsche Rijk ook oorlog aan Frankrijk en aan Anjou verklaard, welk laatste zekerlijk niet behoord had, daar hij niet als een Mogendheid had behooren erkend te worden.

Terstond waren de Franschen (die reeds tegen de Keizerschen aan den Rhijn lagen) gereed en begonnen hun veldtocht tegen ons met een onderneming op Nijmegen, doch die (gelukkig!) mislukte, en ter wederzijde vrij wat bloeds deed stroomen; maar zoo zij gelukt had, de tooneelen van 1672 bij ons vernieuwd zou hebben. - De Keurvorst van Beieren verklaarde zich gedurende deze Campagne

voor Frankrijk; doch werd belet zijn troepen met de Fransche Armée te verrenigen. - De Keurvorst van Trier daartegen was te voren met Engeland en den Staat in verbond getreden: ook werden de Westfaalsche, Keurrhijnsche, Opperrhijnsche, Frankische, Zwabische, en Oostenrijksche Kreitsen in het groote verbond tegen Frankrijk ontfangen. Ook werden de Hertogen van Wolfenbuttel door de Hanoversche wapenen van hun verbond met Frankrijk afgetrokken. De Graaf van Marlborough kreeg het Opperbevel over het vereenigd Britsche en Staatsche Leger. - Wij zullen de gebeurtenissen van deze oorlog niet volgen; maar alleen ten aanzien van de vereenigde krijgsmacht aanmerken, dat Venlo genomen werd, Stevenswaard, Roermonde, Luik; terwijl in Duitschland de veldtocht ook vrij voorspoedig afliep.

De Graaf van Marlborough, met den Generaal Obdam en een der Staatsche Gemachtigden te Velde, Geldermalsem, in November met een Jacht uit Maastricht naar herwaart reizende onder een geleide van 50 Ruiters, werd door een partij Franschen overvallen, en zou gevangen gebleven zijn indien hij de tegenwoordigheid van geest niet gehad had den bevelhebber eenige woorden in 't oor te luisteren, die ook weldra in de Hage kwam, en een Kompagnie kreeg.

In Italie, en ook ter zee bij ons, was de oorlog zonder groote uitkomsten gevoerd; dan alleen dat de vereenigde Vloot eenige plaatsjens tegen over Cadix plonderde, en de Spaansche Zilvervloot in de haven van Vigos deels veroverde en deels vernielde. - Marlborough werd door Koningin Anna tot

Hertog verheven. En deze gunst was het teeken der ongenade die hem welhaast treffen zou. 't Is de Staatkunde der Vorsten, wanneer zij een gunsteling die het ook van de Natie is, bederven willen, hem vooraf door eenige blinkende eerbewijzen tot een voorwerp van nijd te maken. Zijn val wordt dan minder betreurd, minder onrechtvaardig gevonden, om dat men hem ongevoelig heeft leeren haten.

De Staten Generaal waren nu recht oorlogzuchtig; en zoo was men men meestal in Holland ook; voor zoo verr' naamlijk de invloed van den Raadpensionaris Heinsius strekte, die, door Koning Willem in de Staatkundige baan opgeleid, de ontwerpen en grondbeginzels van dezen Vorst vurig voorstond, en een groot man geweest zou zijn, had hij meer oordeel en menschenkennis bezeten. Men drong dezerzijds bij Koningin Anna op vermeerdering van haar krijgsmacht op 't vaste Land yverig aan, maar in Engeland was men te onvreden, dat de Staten den handel op Frankrijk niet verboden. Het was de Hollandsche korrespondentie, 't Hollandsch krediet, waar door het in deze oorlog zijn legers in Italie voorzag, en men vond dit ten uiterste onbestaanbaar met een open en rond gedrag. Intusschen merkte men daartegen aan, dat aan dit algemeen en onbepaald tusschen beide komen van 't Hollandsch krediet, en aan deze onbelemmerdheid van den wissel, de bloei van den Hollandschen koophandel volstrekt hing; dewijl, zoo men buiten 's lands eens dat Hollandsch krediet leerde ontbeeren, de interventie en deelhebbing der Nederlanders in alle financiëele en commerciéele operatien op moest houden en nooit

weêr hersteld zou kunnen worden. En inderdaad was dit een waarheid. Niets gebeurde er in eenigen hoek des warelds, of onze Kooplieden hadden er deel in, en het was uit dien hoofde, dat zij zich bijna over iedere overwinning of buitmaking beklaagden. Dus was het intrest ontzachlijk, dat zij b.v. in de Spaansche Zilvervloot hadden, en het nemen en vernielen daar van (waar voor men in de Kerken God dankte) was een algemeene slag, en verlies van een aantal tonnen gouds voor Amsterdam en voor Zeeland. - Men kwam derhalve niet tot het verbod van handel met den vijand, dan zeer tegens dank; maar in Engeland, waar groote nijverheid, ontzachlijke zeevaart, en overvloed van geld den Koophandel schraagt, maar de eigenlijke en innige geest des handels nooit doorgedrongen is, was men onvatbaar voor deze waarheid, en drong men zoo lang, tot dit verbod bij ons als bij hen afgekondigd werd[1]. - Bij ons bestemde men ruim 3 millioenen tot den oorlog voor 't loopende jaar, behalven nog 6 millioenen voor zeetoerustingen: maar hoe gereed Holland hiertoe was, de consenten der andere Provincien, die te voren veelal door den invloed en auctoriteit des Stadhouders bewerkt werden, bleven achter, en het was nu Heinsius, die daar toe met alle middelen van overreding

1 Zeker, dat de welvaart van den Koophandel juist niet met de welvaart van den Staat, of met die der Natie gepaard gaat. - Men mag het volstrekt geopposeerde zeggen. Doch sedert de finantie 't primum mobile in den Staat is, heeft men in den Koophandel wel een uitsluitend belang moeten stellen.

arbeiden moest, en wiens Pensionarisampt nu niet bloot een ampt van provinciaal bewind bleef, maar tevens een post van onderhandeling en invloed met de Unie, waardoor de regeering des algemeenen Staats in handen van 't driemanschap geraakte, de *Raadpensionaris van Holland*, de *Griffier Hunner Hoog Mog.*, en de *Thesaurier der Unie*, die, elkander ondersteunende, eigenlijk alles vermochten. -

't Zal niet noodig zijn in bijzonderheden van den Veldtocht van 1703 te treden. Hij liep den Franschen tegen, en gaf den Bondgenooten tegen hen een overwicht, 't geen genoeg toonde hoezeer de *blinkende* (!) Regeering van Lodewijk den XIV zijn Land en volk geknakt had. Zijn toevlucht was list en omkooping; waardoor hij in Hongaryen groote opschuddingen te weeg wist te brengen, die den Prins Ragotski aan 't hoofd hadden; en waarin men de Turken (doch zonder gevolg) getracht had te wikkelen. Ter zee overweldigden zij een en andermaal een Hollandsch en Engelsch konvooi en verstrooiden ook onze Haringvloot, met groot verlies dezerzijds. Inwendig leed Frankrijk van een hevigen opstand, dien de vervolging der Protestanten in de Cevennes veroorzaakt had, en het was thands de tijd der zoogenaamde Camisards; die men uit Holland met geld ondersteunde. - Hoe trouwloos het Fransche Hof met deze lieden gehandeld heeft, is bekend, en eene kleine poging van den kant der Bondgenooten in 't volgende jaar ondernomen om hun met eenige troepen bij te staan, kwam te laat, en mislukte. -

Groote twisten waren er tusschen onze Provincien over het aanstellen van een Kapitein Generaal (waar-

toe Holland volstrekt niet besluiten wilde) en andere Krijgsoversten. Inzonderheid werd Prins Jan Willem Frizo, nu nog jong, en Stadhouder van Friesland en Groningen, door deze twee Gewesten sterk aanbevolen, maar door Holland met niet minder drift afgewezen; en er hadden bezendingen plaats om dat werk te redderen. Eindelijk werd hij aangesteld tot Generaal der Infanterie, maar om niet in werking te treden dan als hij 20 jaren oud zou zijn, maar Zeeland weigerde volstrekt te bewilligen; en de hoofdreden was, dat men geen Stadhouder in een Krijgsbevel dulden wilde. - Zoo zeer was de Loevensteinsche factie weêr meester.

Met 1704 begon het veranderen van maatregelen bij het Engelsche Hof zich te toonen. Marlborough, bevelhebber van 't Vereenigd leger der Bondgenooten, had last van de Koningin om de troepen naar de Moezel te voeren, en men moest het zich laten welgevallen. Duitschland werd nu het hoofdtooneel van den oorlog, en de vermaarde slag van Hochstet had plaats. Van minder belang, maar even braaf en verstandig was het geen de Maarschalk van Onwerkerk met een kleine macht in de Nederlanden verrichtte, waar hij Brugge voor 6 tonnen gouds brandschatte en Namen bombardeerde.

De Aartshertog Karel, te Weenen als Koning van Spanje uitgeroepen, was uit Holland met een Engelsche en Hollandsche vereenigde Vloot onder Rooke en Kallenberg naar Spanje gevoerd, en in de hoofdstad van Portugal (dat zich bij de Bondgenooten gevoegd had) aangekomen. Deze Vloot had een toeleg op Barcelona, maar die mislukte, doch

zij nam Gibraltar, en sloeg de Fransche Vloot nabij Mallaga. Gibraltar was *op naam van Koning Karel van Spanje* genomen, maar Koningin Anna geliet zich als of zij met ons deze vesting gemeen wilde houden; en Heinsius werd daarmeê bedrogen, gelijk men altijd met de Engelschen wordt, sedert dat de geest der Stuarts daar weêr opgekomen is. - Nu werd de oorlog in Portugal gevoerd, om dat het daar, aan voorzorg en energie ontbroken had, om hem op Spaanschen grond te brengen. 't Was sukkelen, misverstand, en beklag; terwijl men aan's vijands zij' yver en werkzaamheid toonde; en Portugal had zich in der daad over zijn toetreden tot het Bondgenootschap weinig toe te juichen.

Koning Karel de XII van Zweden had intusschen den Koning van Polen onttroond, en er zijn maaksel (den onbeteekenenden Stanislaus) in de plaats gezet.

De Veldtocht van het jaar 1705 was zoo voordeelig niet; door een verdeeldheid, die men vermoeden mag door Frankrijk verwekt te zijn, en van de zijde van den Prins van Baden als bevelhebber der Duitsche troepen, jegens Marlborough begon, en die aan de Fransche legermacht ruime handen gaf, die dus vrij wat voordeelen op de Keizerlijken behaalden, tot Marlborough dit stuitte. De Fransche liniën werden hierop in Braband gebroken; doch daar men op het punt was hen ten eenenmaal uit het veld te slaan, werd dit ook bij ons door de Hollandsche Gedeputeerden te Velde gekeerd, waarover het ongenoegen des Volks hier te Lande zeer groot was, en in Amsterdam zelfs tot openbare klachten uitborst. Marlborough werd ook spoedig daarop naar het

leger in Duitschland gezonden, en Koningin Anna was het met de Hollandsche Staatsfactie eens, dat de Franschen aan onze grenzen *gespaard* moesten worden, ten einde in Holland de Loevensteinschen en in Engeland de Stuartsgezinden te kunnen stijven en ondersteunen.

Terwijl de zaken dus stonden overleed Keizer Leopold, opgevolgd door zijn zoon Jozef I, die den oorlog *wèl* meende, en de aanhangers van Frankrijk (de Keurvorsten van Beieren en van Keulen) in den Rijksban deed.

In Italie, waar de Hertog van Savoien de Keizerlijke partij gekozen had, oorloogden de Franschen gelukkig, alhoewel door Prins Eugenius merklijk in den band gehouden, zońder 't welk zij daar weldra geheel meester geweest zouden zijn. - In Portugal namen de zaken een beter keer, door het beleg dat de Franschen en Spaanschen voor Gibraltar sloegen, en hen van alle andere ondernemingen afhoudende, hun vijand derhalve de handen ruim liet. Echter bleef de oneenigheid tusschen de bevelhebbers, die ook welhaast den Generaal Fagel naar Holland te rug deed keeren. Niet te min maakte Koning Karel nu veroveringen in Spanje. Hij nam Barcelona, heel Valence bijna, en dit veranderde den staat van zaken ten eenenmaal, invoege dat de stem der Natie zich thans ten zijnen behoeve verhief, na zoo lang gesmoord te zijn. Ook bewezen verscheiden Steden en Provinciën daarna hun verknochtheid door eene dappere tegenstand tegen de Franschen, die hun naderhand *duur* te staan kwam.

Doch Engeland had de pijpen niet vruchtloos gesteld om met ons te breken. Na willekeurig over den gemeenen bevelhebber en gemeene troepen be-

schikt en de saamberaamde plans verbroken te hebben, begon men zich over *ons* te beklagen. Willem Buis, Pensionaris van Amsterdam, ging hierover in bezending naar Engeland, en 't gelukte hem, de Koningin in beter spoor te rug te brengen, en met haar voor den aanstaanden veldtocht (1706) een nadrukkelijk plan te regelen. De afgevaardigden te Velde kregen bij ons ook een andere Instructie. De roemruchtige veldslag van Ramellies was het gevolg van deze Campagne en had het veroveren of toevallen van genoegzaam al de Steden der Nederlanden ten uitslag, waarin Karel III als Koning van Spanje en Vorst der Nederlanden werd uitgeroepen; terwijl ook in Spanje alles voor hem boog en hij op het punt scheen van daar geheel meester te worden. Gebrek aan geld echter liet hem niet toe de gelegenheid vast te houden en de kans zich ten nutte te maken; en deze keerde weldra wanneer zijn Mededinger nieuwe onderstanden ontfangen had en zich van de Hoofdstad meester maakte, die hij zich had kunnen verzekeren.

De zaken liepen derhalve Frankrijk (want in Italie was het even zoo, waar Prins Eugenius hun te keer ging) van allen kant tegen. Wij melden dit hier in het groote en algemeene, maar het was even zoo in duizend bijzonderheden, die, hoe zeer op zich zelfs van zeer weinig gewicht, echter zeer dikwijls meer mismoedigen dan gewichtiger zaken: en het was deze samenloop die Frankrijk verdriet in den oorlog deed krijgen en naar vrede verlangen.

Men ontfing in Holland de openingen daartoe in 't geheim, deelde 't plan den Engelschen meê,

maar dezen geviel het niet; en de zaak bleef steken.

Nu zocht Frankrijk de bemiddeling van Karel XII, doch deze weigerde zich op dit eenzijdige aanzoek. - Zeer voordeelige voorwaarden bood Frankrijk nu weder onmiddelijk aan; bij welke Filip zich met Napels, Sicilie, en Milaan te vreden zou houden; doch ook dit smaakte Engeland niet. En geen wonder! Want hier bij werd aan Holland de vrije beschikking over de Spaansche Nederlanden gegeven, 't zij om ze aan zich te trekken, 't zij aan Spanje af anders weêr af te staan. - Men was er bij ons echter niet ongenegen toe, en bleef onder de hand daarover aan den gang: schoon de Keizer even zoo weinig als Engeland van een vrede hooren wilde, waar men iets van de Spaansche Monarchy bij zou moeten opgeven.

Middelerwijl duurde het woelen tegen het huis van Nassau steeds bij ons voort. - Prins J.W. Frizo, nu Stadhouder van 2 Provincien en Generaal der Infanterie, wilde men niet in den Raad van State dulden, schoon hem als Stadhouder (zelfs volgens de Instructie des Raads van 1651) daar zitting en stem in toekwam. In het jaar 1705 had Holland en Utrecht zich hier reeds tegen verklaard, dewijl daar door, Holland zijne meerderheid van stemmen verliezen zou, en Friesland en Groningen meer stemmen dan Zeeland, dan Gelderland, dan Utrecht, en dan Overijssel zouden bekomen[1]. De Resolutien be-

1 Het middel daar tegen was gereedelijk aan te wijzen, (namelijk, laat die Provincie ook een Stadhouder kiezen) maar behaagde haar niet; en om dat dit haar niet behaagde, begeerden zij Friesland en Groningen en den Stadhouder 't hunne te ontnemen!

stonden derhalve dat zij dit niet gedogen zouden, bij Holland van dato den 18 Augustus of daaromtrent, en bij Utrecht van eenige dagen vroeger. En groote twisten waren er tusschen de Provincien over gevoerd, en nog hangende als de Prins en den 4de Augustus 1707, zijn 20ste jaar vervulde; en hij moest het zich laten welgevallen.

De twist over de opvolging in de nalatenschap van Koning Willem, tusschen het Huis van Nassau-Dietz en dat van Brandenburg hebben wij geroerd. De onedelmoedigheid van het laatste in dit geschil toonde zich in velerlei opzichte, en inzonderheid cajoleerde het de Loevensteinsche partij in Holland om den jeugdigen Prins te berooven en te onderdrukken: doch deze zocht er nog beter partij van te trekken, door beide 's Prinsen Grootmoeder en Voogdesse en den Koning van Pruissen hun aanspraak op die Erfenis af te koopen. Ook was de laatste hier zeer toe genegen; maar aan de andere zijde viel meer zwarigheid. Men gevoelt lichtelijk wat het voor de Ed. Gr. Mog. en Ed. Mog., eenige wettige Souvereinen in moest hebben, zelf Heer van Geertruidenberg en de Klundert, van Buren, Leerdam, Kuilenburg, Ysselstein, van Veere en Vlissingen, Breda, Willemstad, Steenbergen, Grave, 't Land van Kuik, te zijn, en daar de tytels van onder zich te verdeelen, even als men die van de dorpen deed, die tot zulk een einde voor stads geld aangekocht wier-

den. Echter het gelukte niet, om dat de Prinses zich onbevoegd kende tot zulk eene overgift. Inzonderheid was Zeeland heet op het Markgraafschap, en hoe men 't zich door een arbitraire daad van geweld naderhand eigende, is bekend.

Dat bij die gelegenheid weder *Eeuwige Edicten* als van Jan de Witt (alschoon dan niet onder dien naam) tegen 't Stadhouderschap opkwamen, kan niemand verwonderen. Overijssel, Utrecht, en Holland en Zeeland besloten daartoe, en men trachtte dit tot den vorm van een onderling verbond van *harmonie* te brengen; maar het schijnt dat de onlusten van Gelderland dit te rug hielden. De raadplegingen ter uitsluiting van Prins Frizo hadden deze verdeeldheden weêr nieuw voedsel gegeven, en eene volkomen binnenlandsche oorlog in die Provincie verwekt, waarbij die van Arnhem, Wageningen stormenderhand innamen. Bezetting van krijgsvolk, verandering van regeering, en nieuwe besnoeiing van de rechten die de Gilden oefenden, waren er het eindelijk gevolg van, en dit duurde tot (in 1717) eene algemeene Amnestie afgekondigd werd, waarmeê men de rust als hersteld kon rekenen: - voor zoo verr' zij ooit in een Republiek hersteld wordt.

In dit jaar 1707 was de veldtocht tegen de Franschen van geene beduidenis in de Nederlanden, doch in Duitschland was hij den Bondgenooten meer nadeelig dan gunstig. In Spanje keerde het geluk Karel den nek toe. Een geweldige slag bij Almanza ten nadeele der Bondgenooten, waarin 23 bataillons Engelschen en Staatschen, ten eenenmaal vernield wierden, zette de zaken ontzettelijk te rug, en de

voordeelen in Italie behaald konden hier niet tegen opwegen. Echter was een halfgelukte onderneming tegen Toulon van de beste gevolgen om de Franschen in een staat te houden, waarin zij verhinderd wierden hunne krachten ter voortzetting hunner oogmerken te werk te stellen. Echter trokken zij hunne vredevoorslagen weêr in.

De Koning van Pruissen moest als tegenpartij van het Huis van Nassau, groot gemaakt worden. Dit was Loevestein en St. James eens, als die heide thands evenzeer vijandig aan Koning Willems nagedachtenis waren, en derhalve men holp hem aan 't Prinsdom van *Neufchatel*. De rechten hier op hingen af van het recht op Oranje, en dit had hij zich uit krachte van het testament van Fredrik Henrik toegeeigend, sub applausu [onder toejuiching] van de Hollandsche Regenten.

Maar was den Franschen de moed door de veldtocht van 1707 gewassen, die van 1708 was merkwaardig door den slag van Oudenaarde, die niet alleen roemrijk maar ook van de voordeeligste gevolgen was voor de Bondgenooten. - In Italie kwam het zoo verr' dat de Paus (Clemens XI) gedwongen was Karel als Koning van Spanje te erkennen en met Napels te beleenen; terwijl het echter in Spanje zelf hem niet meêliep.

Men had Prins Frizo uit den Raad van State gehouden, maar nu moest men hem ook in de rechten van zijn Stadhouderschap binnen de Provincie van Groningen besnoeien. Want het Stadhouderschap (verre of nabij) was 't eeuwige schrikbeeld der despotique Aristocratie, en waar zij derhalve eeuwig

met de horens op stiet. Het gold des Stadhouders voorzitting bij de Achtmannen 'ter onderzoeking van de volmachten ter Staatsregeering. Het was buiten tegenspraak, dat dit tot het Stadhouderschap behoorde, maar Holland stak zich in het geschil en dreef door dat de Staten 't recht hadden, om bij 't aanstellen van een nieuwen Stadhouder, hem op een nieuwen voet aantestellen. - En op dien fraaien grond, moest de goede Prins het zich al wederom laten welgevallen[1] - Men moet echter niet vergeten, dat de Afgevaardigden uit de Ommelanden deze ondersteuning en zegepraal bij Holland kochten door een belofte, dat zij voortaan geen Stadhouder meer in de Provincie dulden zouden.

De Franschen keerden nu weder tot hunne vredesvoorslagen van voor twee jaren te rug, en op dien voet begon men tot onzent onderhandelingen, maar in het geheim: doch zoo echter, dat men er Marlborough kennis van gaf. Intusschen werd men bij ons Gouvernement al meer en meer tegen Marlborough ingenomen, naar mate de zucht tot vrede met Frankrijk vermeerderde. Het ging in die onderhandelingen als naar gewoonte; de Franschen draaiden met dubbelzinnige uitzichten, sleepten de Hollanders zoo verr', dat zij niet te rug konden, en verrieden toen het geheim, om het Bondgenootschap te verdeelen.

Deze uitlekking van het geheim echter veroor-

1 Quaer. 1°. Of ze 't recht hadden, langs dien weg, de Constitutie te veranderen? - 2°. Of ze dit dan niet hadden moeten begrijpen, eer zij den Zoon de opvolging in 's Vaders Stadhouderschap verzekerden; en of zij nu *ex post facto* [achter na] dit doen konden?

zaakte een algemeene Vrede-onderhandeling in de Hage; waarop Heinsius de punten ontwierp, zoo als hij ze gaarne gezien had, maar met den staat der zaken in Spanje niet overeenkwam: ook wilde de Fransche Gemachtigde ze niet aannemen, alhoewel hij er mondeling niet tegen geweest was. De Keizerlijken, Engelschen, en de onzen verbonden zich echter daar niet van af te gaan.

Frankrijk weigerde, en Heinsius (met den toon van een Oppergezaghebber) verklaarde dat het zoo blijven zou, en geen verandering daarin toegelaten worden. Torcy vertrok onder protest van alles als niet geschied aangemerkt te willen hebben, en hield verder de zaak eenigzins sleepende om ook den tijd voor den veldtocht van 't jaar 1709 voorbij te doen gaan; het geen echter niet gelukte; want na het nemen van Doornik viel de beroemde slag van Malplaquet voor. Doch in Spanje was middelerwijlen de zaak van Karel niet verbeterd.

Het afbreken der Vredehandeling moest noodwendig een nieuw verbond tusschen ons en Engeland doen sluiten, en men mag gelooven dat dit ter wederzijde op 't oogenblik des contraheerens redelijk wel gemeend was. Dit verbond raakte aan de eene zijde de erkenning van Koningin Anna en handhaving van de bestemde opvolging; aan de andere zij' de Barriere voor onzen Staat.

Frankrijk echter vernieuwde nog telkens aanzoeken tot vrede. En in der daad mag men de voorwaarden of punten die hij aanbood voor zeer aannemelijk keuren. Dit belette echter niet, dat men ze verwierp, uit hoofde dat Lodewijk den afstand

van zijn kleinzoon niet beloofde, maar alleen hem alle hulp te onttrekken[1]. - Frankrijk kwam nog nader, en bood nieuwe onderhandeling aan over het geen nog in geschil bleef, onder der Staten gebied te houden, en Geertruidenberg werd daartoe bestemd. - Het is merkwaardig dat Frankrijk er op stond, de onderhandelingen niet buiten maar binnen dezen Staat te voeren, en toen Geertruidenberg bepaald was, die plaats voor de Haag, Delft, of Leyden verwisseld wilde hebben: als begrijpende, daar meer te kunnen uitwerken, dan buiten af. - Alles was dus verre gegrond op het overgeven van Spanje en de Indiën aan Koning Karel; en de zwarigheid was, Filip van Anjou iets toe te voegen dat hem vertroosten kon; en zeker te zijn dat Anjou Spanje zou overgeven. Deze twee punten kostten Karel den throon.

Ondertusschen was 't zoo verr' gekomen, dat Frankrijk zelfs voor Anjou met Sicilie en Sardinie te vreden was, en ingevalle van Anjous weêrstrevigheid een som gelds verzekeren wilde, voor de kosten des oorlogs die noodig zou mogen zijn om hem te dwingen. - Men vond alles onvoldoende, en wilde een algemeenen vrede, geen nieuwen oorlog tegen Anjou; en zoo brak ook de onderhandeling te Geertruidenberg weêr af[2]. Z. de *Bijvoegs.*]

1 Hoe kon hij voor Anjou beloven? - maar hij kon hem dwingen. - *Resp.* niet zonder de schandelijkste lafheid. na dat hij hem eens Koning gemaakt had. - Die dit vorderde had geene gevoeligheid voor eer.

2 Een van beide! of daar kon een algemeene vrede gemaakt worden of niet?
Zoo ja - was 't dat
of Karel alles afstond,
of Anjou.
Maar geen van beide wilde dit.
Ergo vergde men het onmogelijke: - doch Frankrijk kon (in allen geval) niet meer geven of toestaan dan het deed;
De kogel was door de kerk; en Anjou moest verjaagd of gedwongen.
En dit moest men doen, *bongré* of *malgré Frankrijk*.
Was het nu niet beter, als Frankrijk er buiten bleef, dan, als hij Anjou hielp en ondersteunde?

Maar men had met stijfhoofdige pedanten te doen, en met geen lieden van wezendlijke inzichten of verheven gevoelens; en men achtte 't iets groots, zoo stijfhoofdig te zijn. Trouwens, het gaf ook geen kleinen roem aan den Staat der Vereenigde Nederlanden, die er het groote voordeel van trok dat de Keizer de Staten Generaal nu *Hoog Mogende Heeren* noemde. Iets zekerlijk 't bloed wel waard, dat nu nogmaals vergoten stond te worden! - Ten minste de ƒ 10,000: - die men daarvoor aan de Keizerlijke Kancellarij ten geschenk' gaf.

ô Curas hominum, ô quantum est in rebus inane![1]

De afbreking der Vredeonderhandelingen had een voordeeligen veldtocht in de Nederlanden, en een wisselenden in Spanje ten gevolg, door welke Karel in een veldslag bij Saragossa, en Filip wat later, in een anderen bij Villa Viciosa overwinnaar gebleven, te Madrid ingehaald en erkend werden; doch de laatste gaf den uitslag aan de balans; en tevens veranderden alle betrekkingen. Want de dood van Keizer Jozef, die in 't voorjaar van 1711 voorviel,

1 [Vers van den Romeinschen Dichter *Lucretius*: na genoeg overeenkomende met *Pred.* I vs. 1.]

maakte *Karel* den Erfgenaam der Oostenrijksche Staten, en weldra door de Rijksverkiezing Keizer in zijns broeders plaats. Hier mede de Spaansche Monarchy te vereenigen, was een overwicht aan dat Huis geven, waar geheel Europa voor beven moest, en zoo vurig men derhalve voor Karel gestreden had, zoo ongenegen moest men nu worden, om in dat zelfde spoor voort te gaan. Ja natuurlijker wijze moesten velen dit nog gevaarlijker achten, dan Spanje aan een tak van Bourbon te geven, mits die tak slechts van de kroon van Frankrijk bleef afgescheiden. Aan de andere zijde veranderde inmiddels de denkwijze in Engeland, waar de Tories geheel meester werden; zij die het Huis van Stuart aanhingen en dus Franschgezind in het hart waren.

De oorsprong van deze omwenteling in Engeland wordt verschillend verhaald. Zij was voorbereid bij het algemeen door het gevoel van de lasten die een langdurige oorlog op het vaste Land na zich sleepte, waarbij Engeland geen onmiddelijk belang gevoelde, en waarvan het algemeen een eind wenschte. Zij was voorbereid bij de Koningin door de professie van volstrekte onderworpenheid aan het Koninklijk gezag bij de Tories, die dit listig op den predikstoel brachten, en waar tegen de Whigs zich op 't allerhevigst verzetten, en door de weêrstrevige hoofdigheid zelve dezer pruiken, die zich eigenlijk Souverain van Engeland waanden boven Anna. Zij was vernederd boven dien door den ongelijkbaren roem van Marlborough, die elk in het oog stak, en de daaruit voortgesproten hoogmoed van zijn Gemalin, die zich alles aanmatigde, en van haar vriendin en

vertrouwling zich in de termen gebracht had van de Koningin op een allerondraaglijkste wijs te overheerschen. Zekere Juffer Marsham, door de Hertogin uit den drek opgeheven, en bij de Koningin ingeleid, om in haar afzijn haar plaats te vervullen, had dus weinig moeite om haar geheel te verdringen; en daar deze nieuwe begunstigde (intriguante, maar zonder verstand, als veelal samen gaat) de speelpop van den nieuwen Staatssecretaris Harley (naderhand Lord Oxford) was, die ook pas opgekomen en aan de Torries verkocht of verknocht was, kostte 't weinig om den reeds opgevatten haat tegen de Whigs in voorkeur en vertrouwen op de Torries te veranderen, waartoe de vermaarde schurk Bolingbroke het zijne toebracht. Hoe naderhand deze Marsham Koningin Anna bezoop en mishandelde, behoort hier niet t'huis.

Het duurde nu niet lang, of Marlborough werd genoegzaam eensklaps van de Afgod der domme Engelsche Natie, de paal waar elke schurfde hond zich aan wreef. Hij moest te rug geroepen. Een Franschgezind Generaal in zijn plaats gezonden; en de vrede met Frankrijk moest gesloten, en Holland, het hatelijk Holland, dat Engeland van het juk der Stuarts bevrijd, en 't een Koning gegeven had, moest trouwloos verlaten en opgeofferd. Met één woord, Engeland moest zich Engeland toonen, dat is, de vloek van God en de menschelijkheid, met wien het vloek is, vereenigd te zijn, en den Zeedraak der Apocalypsis, gelijk Frankrijk de Landdraak is, beide even Godslasterlijk en doemwaardig in alle betrekkingen en aanzichten.

Het spreekt van zelfs, dat Engeland nu de vredeonderhandelingen met Frankrijk aanbond, en dat

men 't dra eens was. Anna, nog niet erkend zijnde van Frankrijk, kon dit niet openlijk en onmiddelijk, en moest derhalve wel een tusschenmacht noemen, om meê te handelen; en dit was natuurlijker wijze Holland. Men betrachtte dus de *décence* om den Staat niet te honen, maar Frankrijk weigerde nu met Holland te handelen, en wilde 't niet dan met de gezamenlijke Mogendheden; en deze gevoeligheid tegen ons, kon niemand bij Frankrijk vreemd vinden, die wist hoe zeer Heinsius deze Mogendheid uit de hoogte behandeld had. Nu echter moest Holland wel volgen, en het was: *nolentem* TRAHUNT *fata, qui* DUCI *noluit* [die niet heeft willen meêgaan, wordt gesleept].

Maar ondanks dat uiterlijke, was Engeland het in 't heimelijk reeds eens met den vijand: En het was op deze wijze dat zij *Gibraltar* en *Port-Mahon* bedongen. - De veldtocht echter werd nog dit jaar 1711 in de Nederlanden door Marlborough bestuurd, maar had den vorigen nadruk niet meer; en in Spanje, waar de neêrlaag van Villa Viciosa de macht der Bondgenooten geheel vernederd had, was aan geene overwinningen te denken; ook onttrokken Portugal en Savoye zich, als met de verandering in het Duitsche Rijk natuurlijk en te verwachten was. - In October was men het tusschen Engeland en Frankrijk eens, zoo wel wegens de algemeene vrede, als het geen Engeland, de Koningin, en de opvolging op den Grootbrittannischen throon betrof. Onze Staat moest het zich laten welgevallen; doch het punt der Barriere werd niet te min bij de onzen ter harte genomen, en daarin weigerde Frankrijk thands te treden, ten zij de Ne-

derlanden aan den Keurvorst van Beieren kwamen, zijn volstandigen vriend en Bondgenoot. Hetgeen derhalve zoo goed was als geen Barriere in 't geheel.

Van de overige punten spreken wij hier niet, doch geen der Bondgenooten was er te vreden over dan alleen Engeland. Echter men moest tot een vrede komen, en Utrecht werd handelplaats; want de Koningin dreigde, anders afzonderlijk met Frankrijk te sluiten. Deze Utrechtsche vredehandeling begon nu in Januarij 1712: terwijl Marlborough te rug geroepen en de Hertog van Ormond aan 't hoofd der Engelsche troepen gesteld werd. De Engelschen gedroegen zich nu ook te Utrecht als middelaars en niet als strijdende tegenpartij van Frankrijk of Bondgenoot van vijanden. 't Spreekt van zelfs dat zij, die de aanbiedingen der Franschen te Geertruidenberg verwierpen, nu geen genoegen konden nemen met het geen zij, nu, in hun zoo veel verbeterden toestand aanboden. De veranderingen die er voorgevallen waren, hadden ook het belang en de inzichten der nog oorlogende Bondgenooten te zeer verdeeld, om nog gemeene zaak te blijven maken, en elk deed afzonderlijke eischen, waardoor 't Frankrijk licht wierd, zoo veel of weinig toe te geven als 't wilde, vooral daar 't met Engeland eens was: en inzonderheid was het uitwerksel hiervan de zaak sleepende te houden.

Dit vlijdde Frankrijk ten hoogste; daar intusschen Filip zich op den Spaanschen throon zonder wederstand vestigde, Savoien en Portugal in Spanje en Italie, en Engeland in deze streken, uit de oorlog gescheiden waren; terwijl sints lang de Keizerlijke legers onbe-

duidend geweest waren, en Holland op zich-zelve stond. Maar daar moest nog een stap gedaan worden om Holland te dwingen. Het Parlement van Engeland maakte ons een vinnige twist over de dus verr' te samen gevoerden krijg, als had men dezerzijds daarin niet volgens de verbonden gedragen. Het maakte addressen aan de Koningin, ten einde, met verbreking van 't plechtig tractaat van 1709 ons geene *barriere* in te willigen, als welke ons *tegen Engeland* sterkte, en dit addres werd door Anna zeer gunstig en met belofte van het *wel* in aanmerking te nemen, ontfangen. - Tevens vond men in Engeland goed de 55000 man die men in de Nederlanden had te onderhouden, mits de Staten daar 82,500 bijvoegden. Zij onderhielden in der daad rijkelijk 127,000 man; maar zekerlijk was 55000 man Engelschen een aanmerklijk getal, dat nog onaangenamer en belemmerender zijn moest nu zij Frankrijk voorstonden, dan het nuttig was toen zij 't vijand waren. - Het vertoog der Staten tegen dit Engelsch vertoog werd bij de Koningin met algemeene termen beantwoord, die tot niets verplichtten, maar *wél* klonken.

Zoo was het ook bij het openen van den veldtocht in dit jaar 1712 met den Hertog van Ormond, die begon met den Raadpensionaris te verklaren, dat hij de oorlog wakker zou voortzetten; maar die 14 dagen daar na de last kreeg van zich in geen gevecht of belegering tegen Frankrijk in te laten. Zoo dat alles wat in de Nederlanden geschiedde, op de macht, welke onder Prins Eugenius was, en eene roemrijke Expeditie van Grovestyns in 't hart van Frankrijk tot onder de muren van Parijs, neder kwam. Men had

den Franschen Generaal met voordeel kunnen aantasten, maar Ormond weigerde, en dus ontdekte zich dit geheim. De kwade trouw der Engelschen toonde zich in hunne verdediging deswegens nog sterker dan in de zaak zelve. Frankrijk gaf daartegen Duinkerken ter bezetting aan de troepen van Ormond over. Nu haalde men ook de Duitsche troepen wier Vorsten Engelsche betaling genoten, tot afscheiding van het leger der Staatschen over, door bedreiging van inhouding der betaling en achterstallen; en aan de Bondgenooten werd van wegens Koningin Anna een tijd voorgeschreven, binnen welken zij met Frankrijk vrede zouden hebben te maken op zulke voorwaarden, als *door haar en den Koning van Frankrijk* redelijk gevonden zouden worden.

Eugenius had Quesnoi ingenomen, en om hem te stuiten nam Ormond Gent en Brugge in bezit, die de Engelschen vooral niet gedogen wilden, dat onder de Hollandsche barriere begrepen zouden zijn. Op gelijke wijze trachtte hij zich meester van Bouchain, Douai, Doornik, Rijssel, Oudenaarde te maken, maar werd door de Hollandsche bevelhebbers in die plaatsen afgewezen; waar over hij nog de onbeschaamdheid had zich te durven beklagen.

Het spreekt van zelfs, dat de Franschen nu niet nalieten van hun overmacht gebruik te maken. Bij Denain leden de Bondgenooten een gevoeligen neêrlaag, en Douai, Quesnoi en Bouchain werd door de Franschen genomen, Tholen zelfs (in Zeeland) gebrandschat.

De Utrechtsche Onderhandelingen kregen door deze omkeering een nieuwen nadruk. Anna verklaarde, dat de barriere voor ons volgens haar verdrag

met ons in 1709 gemaakt, geregeld moest worden, alhoewel 't op eene *uitzondering van twee of drie plaatsen* niet aankwam. Deze uitzondering was 't voorwerp van een nieuwe twist, en de Franschen liepen weêr achter uit.

Een baldadigheid door Fransche bedienden aan die van den Graaf van Rechteren gepleegd, en waarop deze geen recht konden bekomen, veroorzaakte dat de Graaf den zijnen vergunning gaf de voldoening zelf te nemen. En als de Franschen zich hier over beklaagden, had men de laagheid den Grave van Rechteren uit Utrecht, waar hij in de Vredehandeling was, te verwijderen. - Want men moest nu wel vrede sluiten, en dus der Franschen brutaliteiten zoo wel als die der Engelschen onderworpen zijn. - Nu vorderden de Franschen vergoeding van de kosten die zij in den jongsten veldtocht gedaan hadden, op grond dat zij een wapenschorsing voorgeslagen hadden, die niet aangenomen was geworden. - Nu bleef Doornik 't punt van geschil; 't geen Engeland echter genadig besloot aan *de Kikvorschen* (dus heette het toen) te laten; maar zij moesten het bataillon dat zij nog in Gibraltar hadden, 't huis roepen, gelijk geschiedde. Ondertusschen roofden en plonderden en brandschatteden de Franschen, Suriname, Paramaribo, en Curaçao; en men moest het dulden. Zelfs dorst men geen Esquader in de Middellandsche zee laten, om den Engelschen geen ongenoegen te geven. In 't Noorden onderging men mede een verachting als hieraan beantwoordde. Hoe bij dit alles den Franschen de moed zwol, verstaat zich, en dit was er het best van.

Want daar dit in Engeland-zelf in het oog begon te loopen, veranderde men daar eenigzins en begon men weêr eenig belang in onze zelfstandigheid te vinden. Van daar dat er een nieuw barriere-tractaat door Engeland met ons aangegaan werd met guarantie der throons-opvolging van onze zij, en het aanzien der Tories in 't zand raakte, het geen wel voornaamlijk aan de dolle onvoorzichtigheden van Bolingbroke te wijten was. 't Werd den 30 January 1713 geteekend, en onze vrede met Frankrijk volgde daar op en werd den 11 April geteekend. Niets van het geen men zich bij ons voorgesteld had, werd er bij gewonnen. Zelfs het Overkwartier van Gelderland niet, dat de Koning van Pruissen zich aanmatigde.

Dit Vrede-verdrag behelsde hoofdzakelijk de overgift der Spaansche Nederlanden door Frankrijk aan de Staten, ten behoeve van 't huis van Oostenrijk, waarmeê zij wegens de barrière zouden moeten overeenkomen, mits den Koning van Pruissen 't Overquartier van Gelderland latende, en voor de maitres van Filip (de Prinses van Ursino) een gedeelte van 't Luxemburgsche of Limburgsche dat ten haren behoeve tot een Souverainiteit zou verheven worden: - doch het geen echter weldra verviel, wanneer door de dood der Koningin van Spanje, en het hertrouwen van Filip, haar invloed gebroken wierd, en zij welhaast in ongenade geraakte. Deze Nederlanden zouden nooit aan de kroon, of eenigen Prins van den bloede van Frankrijk mogen komen. Ettelijke plaatsen echter werden den Koning toegeëigend. de Keurvorst van Beieren, wien Filip de Nederlanden

reeds afgestaan had, zou ze weder afstaan, en hij voor 't overige in Duitschland (de Palts uitgenomen) hersteld worden: zoo ook die van Keulen. Filip bleef Koning van Spanje en de Indiën: Sardinië moest aan den Keurvorst van Beieren. - Een verdrag van Koophandel tusschen Frankrijk en ons kwam hier bij, niet onvoordeelig, en blijk dragende, dat Frankrijk onzen handel voor zich-zelven noodig achtte, doch aan den term van 25 jaren bepaald. - De vrede, die inderdaad geen vrede was, zoo er geen vrede tusschen den Keizer en Frankrijk op volgde, en dus inderdaad in de lucht hing, werd met weinig genoegen bij ons ontfangen, en na een roemrijk gevoerden oorlog ten hoogste schandelijk gerekend. Ook in Engeland was men te onvrede. Alleen de Koning van Pruissen was zeer te vrede en had er reden toe.

Deze, die alles gedaan had wat mooglijk was om zich van de nalatenschap van Koning Willem meester te maken, en den jongen Prins Frizo daar van te ontzetten, toonde in den beginne vrij wat ontzag voor de Staten als Executeurs van des Konings uitersten wil; doch werd allengs stouter. De poging om de Heerlijke goederen in deze landen door Koning Willem nagelaten bij afkoop van de beide mededingers machtig te worden, en dus aan der Staten Souverainiteit te trekken, was mislukt, als wij gemeld hebben: maar zij waren 't met Pruissen eens, in 't verdrukken met den jongen Vorst. Terwijl deze in het Leger voor onze belangen streed ontbood men hem ten gevalle des Konings van Pruissen, in de Haag, om daar (zoo het heeten moest) tot een

vergelijk met dien mededinger te komen; en de zaak was zoo wel reeds beklonken, dat men besloten had, den Prins dat geen waarin hij 't hoogste belang stelde (als b.v. de lustplaats Dieren) te doen afstaan, al ware 't *sola vexandi causa* [alleen om te vexeeren]. De Koning van zijne zijde nam de houding aan, als of hij dié gelegenheid waar wilde nemen, om (ter vergoeding van 't geen hij den Prins ontroofde,) met de vrienden die 't Huis van Nassau nog had, mede te werken, ten einde hem ook van de overige Provincien Stadhouder te doen maken, waartoe de Gemeenten en Burgerijen niet twijfelachtig overhelden. - In deze gesteltenis van zaken mag men oordeelen, wat de wensch en het belang der zoogenaamde Staatspartij was of zijn kon, die alles gedaan hebbende om den Prins buiten krijgsbewind te houden, hem echter daarin geplaatst had moeten zien, en hem nu met roem overladen, en den afgod en hoop des Volks geworden zag? Men oordeele, zeg ik, wat bij hen in de harten moest omgaan, en zie dan wat gebeurde.

De Prins voldoet aan de aanschrijving der Staten, hij verlaat het leger en gaat met een zeer klein gevolg op reis, en koomt aan den Moerdijk, waar hij zich over laat zetten. Zijn koets en paarden staan in de schouw, en hij zelf met drie Heeren stapt in de veerschuit. Beide vaartuigen steken af, maar onder de overtocht valt er een stortregen met storm, en hij stapt van de veerschuit in den schouw over en zet zich in de koets om voor den regen gedekt te zijn. Beide vaartuigen komen aan, maar de schouw, beneden den steiger aankomende, wordt

gewend en slaat om, en de Prins verdrinkt met de Kolonel van zijn Guarde, Hilken. Eerst den negenden dag werd zijn lijk gevonden. Hij was naauwlijks 24 jaar oud, en zekerlijk scheen hij voor grooter bestemd. - Dit viel voor op den 14^{den} July 1713 en den 1sten September beviel zijne Weduwe van onzen Willem den IV, die 't afgebroken lot van zijn vader vervulde [Z. de *Opheld.*]

Dit overlijden brak de beraamde plans met den Koning van Pruissen. En werd een provisioneele verdeeling gemaakt, tegen wil en dank van de zwangere Douariere en die bevoegd waren om 't belang van den posthumus [ongeboornen] waar te nemen. Doch sedert werd de Koning neteliger: matigde zich in 1712 de Heerlijkheid Meurs aan, overweldigde en dreef er de Staatsche bezetting uit, en behieldze. Op gelijke wijze maakte hij zich meester van de Stad Gelder, Venlo, St. Michiel, en dat gedeelte van Gelderland, waarover hij zich met den Keizer verstond. Over Oranje, 't welk de Staten niet afkonden, voor den Erfgenaam van Willem den III te rug te vorderen, verdroeg hij (Koning van Pruissen) zich met Frankrijk, 't geen met de Staten daar zelfs niet over in gesprek wilde treden, maar daar voor aan Pruissen 't Geldersch Overkwartier toestond. - Men ziet uit dit alles, hoe wakker en verstandig het gedrag van den nietigen Heinsius was, wien men zoo geroemd heeft, maar die (ongelukkig voor ons en het Huis van Nassau,) zijn leermeester, die hem tot het Staatkundige opleide, te vroeg verloor! [Z. de *Opheld.*] De jammerlijke tijd volgde nu van de Aristocratische dwang-oefening, wier juk onze Vaders nooit dan met

afschrik herdachten, en waarvan de Verlosser hun nog eerst geboren moest worden en een derde van een eeuw aan allerlei smaad en verongelijking ten doel staan eer het gebroken wierd.

De vrede tusschen den Keizer en Frankrijk werd niet getroffen; doch die van Engeland met Spanje, zoo wel als die van Savoie met Spanje, waarbij Sicilie aan Hertog Victor Amadeus afgestaan, en hij ingeval van kinderloos overlijden van Filip, tot opvolger in Spanje erkend werd, kwam tot stand. - Het was echter nog in 't volgende jaar 1714, alhoewel niet dan na hervatten oorlog in Duitschland, en door de pogingen zoo van dezen Staat als van Engeland, dat het te Rastad tot een vrede met den Keizer kwam; waar door eerst gezegd kan worden, dat die van Utrecht haar uitwerking kreeg; en die van den vrede met het Rijk-zelve te Baden gevolgd werd. Met Spanje had het treffen eener vrede voor den Staat vele moeilijkheden, zoo ten aanzien van den West-Indischen vaart en handel, als van de Souverainiteit voor de Prinses di Ursino bedongen. Ook deze echter werd in Junij 1714 te Utrecht gesloten, en dus bevredigde zich ons warelddeel eindelijk weêr voor een poos, als ook Portugal het met Spanje eens werd, 't geen het laatst van alle geschiedde, en tot Februarij 1714 voortsleurde, eer 't tot zijn beslag kwam.

Edoch schoon er nu vrede was, het vertrouwen en genoegen der vrede was niet hersteld, en welhaast deed de dood van Koningin Anna den stand der zaken een nieuw aanzien aannemen.

Zij, in de laatste jaren haars levens door Marsham, die met haar den beker onmatig lichtte, beheerscht, en met haar meestal verstandeloos geworden, overleed op den 30 July 1714, aan een beroerte. Eenigen tijd voor haar dood, had de twist tusschen Lord Oxford en Bolingbroke de Whigs weder zoo veel invloed doen winnen, dat zij bij den gevaarlijken staat der Koningin maatregelen namen tot verzekering der Hanoversche opvolging. De Keurvorst George van Hanover, (die een zoon van den eersten Keurvorst van Brunswijk en de kleindochter van Jacobus den I was) haastte zich naar Engeland, en de Staten Generaal verklaarden zich gereed om de guarantie gestand te doen. Hij was ook dadelijk op Annaas dood, Koning uitgeroepen, en Frankrijk verklaarde ook de vriendschap tusschen de twee kroonen te willen onderhouden zonder iets voor den Pretendent te ondernemen. Zijn eerste werk was op het dempen en slechten der haven en vestingwerken van Duinkerken te dringen, waaromtrent Annaas Ministerie zeer slap geweest was.

Ondertusschen was de afstand der barrière aan de Staten een bron van allerlei twisten: niet alleen tot dat men na zeer veel moeilijkheden op den 15^{den} November 1715 een Tractaat met den Keizer sloot, waarbij zij een gedeelte van het Overkwartier van Gelderland en een klein gedeelte van Vlaanderen in volkomen oppermacht bekwamen, waardoor Zeeland beter gedekt wierd; en het recht van troepen in de Nederlanden te houden geregeld wierd: - maar ook nog lang daar na zoo met Keulen als Pruissen, welks aanmatigingen al steeds sterker wierden. On-

dertusschen dit is het lot der wareld, waar van geene polityke existentie bevrijd is, gedurige moeilijkheden met naburen of verder gelegene Staten, wier belangen de onzen en elkander gedurig overdwarsen; en wij kunnen dit *minutieuse* hier niet ophalen, maar moeten ons tot de groote gebeurtenissen bepalen, die van blijvenden invloed en belang in de Geschiedenis zijn.

Van dien aart mogen wij den opstand in Schotland rekenen, die zich dadelijk tegen George I, en ten behoeve van den Pretendent verhief. - Het is geenzins twijfelachtig, of Koningin Anna had op het laatst van haar leven een hart voor dezen het zij dan Vorst, het zij fortuinzoeker, wien men ten minste onderstellen mag zich ter goeder trouw voor gerechtigde tot de kroon van Groot Brittanje gehouden te hebben. De Tories schenen hem daar voor te houden; en hoe zeer het tegen allen schijn van waarheid aandruischt dat hij de zoon der Gemalin van Jacobus II geweest zou zijn; men mag vermoeden, dat toen het door haar of ter wareld gebrachte, of ondergestoken kind overleed, de keus op een ander gevallen is, dat den Koning niet vreemd was. 's Konings gelijkenis ten minste, of (wil men) 't karacteristicq der Stuarts was in hem niet te miskennen, en het is buiten twijfel of er waren speelkinderen des Konings, die tot dit bedrog boven vreemden verkiesbaar waren. Hij had zich, sedert zijn verlaten van Frankrijk, in Bar opgehouden, en men had hem met Annaas genegenheid gevleid; die echter in 't onzekere schijnt gebleven te zijn. Hij gaf een manifest uit, en in de maand September brak

de opstand in Schotland uit, die wellicht door de eerste maatregelen van den Koning tegen de verdachte Tories aangezet wierd[1]. Twee Fransche schepen met wapens, ammunitie, Fransche Officieren, en tijding van de aanstaande overkomst des Pretendents, versterkten den Graaf van Mar, die den standaart had opgeheven, en in eens vond hij zich aan het hoofd van 10,000 man wel gewapend en van alles voorzien. De Hertog van Argyle leverde hem slag, en schoon te zwak om hem te slaan, was die weêrstand genoeg om afval, verlegenheid, en verloop in zijn partij te bewerken. In het Westen van Engeland begon de opstand gelijktijdig bijna, doch desgelijks spoedig gestuit; en dus stond het reeds wanneer hij Pretendent zich in Schotland waagde, na aan de naburige Mogendheden een brief gezonden te hebben dat hij bezit ging nemen van zijn rijken. Hij kwam daar in 't begin van January 1716, met slechts zes heeren in zijn gevolg en vermomd, ontdekte zich, werd uitgeroepen, verspreidde een manifest, deed een openlijke intrede te Dundee, kwam te Scone waar hij zich dacht te doen kroonen, deed in de kerken voor zijn herstel en persoon danken en bidden, en speelde den Koning zonder een schaduw van macht. Weinig tijds verliep hier meê, en hij hield een redevoering in zijn Rijksraad, wien hij onderrichtte, dat hij geld, noch wapenen, noch eenige middelen had om zich staande te houden, en daarom het leedwezen had van zijn Rijk en Volk weêr te moeten verlaten; en straks gaf hij zich

1 GOLDSMITH *Abridgment*, p. 243 seq.

op een klein fransch scheepjen dat in de haven van Montrose gereed lag, en sommigen volgden; waarmeê de komedie uitgespeeld was, doch die bloedige gevolgen naliet. De Staten Generaal hadden niet slechts alles wat in onze havens ten behoeve des Pretendents toegerust of opgekocht werd, aangehouden, maar ook 6000 man den Koning ter hulp gezonden, en tevens orde gesteld tot aanhouding van al wat tot de rebellie behoorende hier te lande mocht aanlanden; ook was deze hulpbende in eenige schermutselingen van dienst.

Koning Lodewijk de XIV was na een regeering van 73 jaren, en ruim 77 jaar oud, op den 1sten September 1715 overleden. Of hij de hand gehad hebbe in de onderneming des Pretendents is onzeker, schoon de Fransche hulp allerzekerst is. - Zijn opvolger was zijn achterkleinzoon of descendent in den 3den graad, en dit daar hij nog geen zes jaar oud was, onder de Voogdij en 't Regentschap van den Hertog van Orleans, schoon de Koning ten dien einde bij zijn uitersten wil een Raad had benoemd. De Regent had vreedzame beginsels, en men mocht nu op eene duurzame vrede met Frankrijk rekenen, daar het het belang van den Hertog van Orleans was, de naburige Mogendheden te vriend te houden, in 't uitzicht of de jonge Koning mocht komen te vallen, als wanneer de opvolging tusschen hem en den Koning van Spanje (op wiens afstand men weinig staat maakte) hangen zou.

Intusschen was alles thands in den weer om zich door verbintenissen te sterken. Frankrijk had daar aanzoek toe gedaan bij de Staten en bij Engeland.

Engeland sloot er een tot bevestiging der vorige verbonden met ons; en een ander met den Keizer, waarin de Staten weigerden deel te nemen, uit ontzag voor Frankrijk en Spanje.

Doch daar was wederom een oorlog geeindigd, en het kon dus niet missen of daar moest weêr geschil tusschen de Provincien ontstaan over 't afdanken van 't krijgsvolk, en 't opbrengen der lasten. Te vergeefsch schreef men brieven. Van bezendingen wilde men niet hooren. En men zag in dat de algemeene Regeering der Unie verbetering noodig had. Hier toe werd wel eene Algemeene Vergadering als van 1651 voorgeslagen, maar deze behaagde ook ieder niet. Van een Stadhouder werd gerept, maar hoe kon dit![1] En echter elk Kollegie handelde als vrijmachtig, en men had reeds in 1713 gezegd, dat om elk tot zijn plicht te houden, het Stadhouderschap 't eenige middel was. Men wil ook dat dit door Koning George aangeraden was; maar zoodanige raad werd (als men begrijpen kan) zeer zorgvuldig gesmoord.

Het kwam dan tot eene Algemeene Vergadering: die met October 1716 bij een kwam, maar met minder praal en omslags dan die van 1651. Groningen lag met de Ommelanden overhoop en verscheen er niet. Men raadpleegde over velerlei zaken. Onder anderen over 't overbrengen der Posterijen aan 't land; maar hier had men geen trek toe, en dit bleef voor Willem den IV bewaard. - Ook over de huwelijken met Roomschen, waarbij de

1 WAGENAAR XVIII D. bl. 128.

Roomsche vader het recht niet zou hebben zijn kinderen in zijn Godsdienst op te brengen; doch dit declineerde Holland. - Het voornaamste punt betrof 't krijgsvolk en eene meerder afdanking van nog 6 of 7,000 man; maar hetgeen men ontijdig vond, na dat men 't eerst eens was geweest. De Raad van State werd gevraagd en was tegen alle meerder vermindering. De Vergadering zat lang, maar had ten slotte niets uitgevoerd, dan een belasting van 1/100 penning op de Generaliteits Obligatien te leggen, en, tegen de tractaten met Bern gemaakt, zoo wel als tegen de toestemming en 't protest van eenige der Provincien, ⅓ der Bernsche Vendels aftedanken, en de overigen in manschap te verminderen; 't geen haar eindelijk in September 1717, en dus, na een jaar zittens, met groot onderling misnoegen scheiden deed.

De Regent van Frankrijk wist Engeland en de Staten tot een drievoudig verbond van verdediging over te halen; waarover de Keizer zeer te onvreden was. Deze naamlijk had de vrede van Rastad en Baden niet dan met tegenzin geteekend en vlamde nog altijd op een deel der Spaansche bezittingen. Dit drievoudig verbond nu sloot de handhaving der *Vrede van Utrecht* in, die de grond van die van Rastad en Baden was, en waarbij aan Filip de Spaansche Monarchy, onder de uitzonderingen reeds gemeld, toegekend wierd. Hij verklaarde de *Barrière* daar mee vervallen, als zijnde alleen tegen Frankrijk ingericht, met wien Holland nu eene lijn trok. Men zou echter mogen vragen, of men 't onzent tot ze-

kerheid van de barrière Frankrijk niet even zoo zeer tegen den Keizer, als den Keizer tegen Frankrijk noodig had: de uitkomst heeft in onzen tijd dit geleerd, en het is door de verbintenis tusschen Frankrijk en Oostenrijk, dat wij haar verloren hebben, en de prooi der Franschen geworden zijn. - Doch men begreep dit zoo niet in dien tijd, en de deelneming der Staten in dit drievoudig verbond, werd in 't algemeen als een roekeloosheid beschouwd, en men was er noch bij ons, noch in Frankrijk, noch in Engeland over te vreden. Bij 't drievoudig verbond was men echter wel in zijn schik, den tijtel van *Hoog Mogenden* nu ook van de Fransche Ambassadeurs te bekomen. Daar haperde nu nog het *Seigneurs* aan, maar het was echter veel gewonnen, begreep men. Voor Engeland echter was er 't groote voordeel bij, van verwijdering des Pretendents uit Frankrijk en naar over de Alpen, en onderstand tegen alle ondernemingen van zijn kant. En deze onderstand kwam weldra te pas of was op het punt van te pas te komen, door een nieuw ontwerp ten behoeve des Pretendents, doch dat in de geboorte mislukte. Twee Ministers van Karel XII, Gyllemborg en Gortz, de een te Londen, de ander bij ons, waren er de hoofden van, en werden gevat. Zij werden in Zweden opgeeischt, en overgegeven, doch de aanslag was te niet.

Karel de XII is genoeg bekend: dat hij het volgende jaar omkwam behoort onder de gebeurtenissen die onze Koophandel bij de heuchlijken stelde; want de zeeroof der Zweden, die de onzen zeer lastig viel, hield bij zijn leven niet op.

Maar het duurde niet lang of (het geen niemand

vermoed had) Spanje geraakte in oorlog met Frankrijk zoo wel als met den Keizer. De Keizer had wel bij den gesloten vrede de ontruiming van Catalonie beloofd, maar Filip niet *totidem verbis* [met uitdruklijke woorden] als Koning van Spanje erkend, en dit werd voor dezen een voorwendsel om na den dood van Lodewijk den XIV, den afstand op de kroon van Frankrijk *casu quo* te weigeren; en zich te beschouwen als in staat van oorlog met den Keizer, die Sardinie behouden had. Zoo dra nu den Keizer door den krijg met de Turken (onlangs uitgeborsten) de handen gebonden waren, maakte Filip zich onverhoeds van Sardinie meester. - Men verdedigde dit met het niet pracsteeren der oplevering van Katalonie; doch terwijl men hier mede de naburige Hoven ophield, werd ontdekt dat het ook op Sicilie gemunt was; en dit eiland was ook dra door de Spanjaarts bezet. - Een zee-oorlog ontstond hier uit met de Engelschen die verplicht waren den Keizer bij te springen.

Het gevolg was onmiddelijk, dat er tusschen den Keizer en de Porte een vrede tot stand kwam, en een Quadruple Alliantie (zoo zij genaamd werd) van den Keizer, Engeland, Frankrijk, en onzen Staat tegen Spanje gesmeed wierd, het geen tot verkrijging van 't volkomen uitwenksel der beramingen van de Utrechtsche en Badensche vreden strekte: waarin men hier echter zeer huiverig was toe te treden. Doch de Koning van Sicilie voldeed aan de schikking om zijn Rijk voor Sardinie over te geven, en dit veranderde de omstandigheden ten eenenmaal.

Intusschen was (in 1719) de Kardinaal Alberoni, Staatsminister van Filip, die deze oorlog beraamd

en berokkend had, er op uit, om Engeland door den Pretendent, en Frankrijk door het oplichten van den Regent en den jongen Koning inwendig in vlam en buiten postuur tot verhindering der Spaansche oogmerken te brengen. Het eerste was iets verraderlijks, doch in de Europische Staatkunde niet vreemd; het tweede een openbaar schelmstuk naar het Jus Gentium. Het een en ander werd in tijds ontdekt, en een oorlogsverklaring van Frankrijk volgde onmiddelijk, met dadelijke aantasting der Spaansche grenzen.

De aanslag tegen Engeland werd voortgezet, doch mislukte geheel. De Staat had den Koning 2000 man bijgezet, en in de haven van Amsterdam eenige troepen en toerustingen, daar door Spanje gereed gemaakt, in beslag gehouden en belet te vertrekken. En terwijl men bezig was de Spaansche macht uit Sicilie te verdrijven, trad Spanje zelf tot het viervoudig verbond: waartoe hem de voortgang der Fransche wapenen in Biskaaie en een Expeditie der Engelschen op Vigos en Porte-Vedro verplichtte. Alberoni verviel in ongenade zijns meesters, en werd niet alleen buiten 't bestuur gesteld, maar het Spaansche Rijk hem ontzegd. - Het duurde nog tot in 1721, eer de vrede tusschen Engeland en Spanje getroffen wierd; waarop een geheim verbond van die beide met Frankrijk volgde; en ten einde den Keizer met Spanje te bevredigen, werd er een bijeenkomst te Kamerijk aangelegd. Vier jaren duurde die onderhandeling, en in 1725 bewerkte zij drie zeer innig verbindende verdragen tusschen deze twee Mogendheden, waarvan nader!

In het jaar 1722 was er op nieuw eene samenzweering ten voordeele van den Pretendent in Engeland, doch die, spoedig ontdekt, geen gevolg had.

Het was nu (1720) het jaar van de oprichting des nieuwen Finantie-systemaas in Frankrijk door den Schotschman *John Law*, waar van de gevolgen zoo doodlijk voor dat Rijk geweest zijn, en ook de naburige landen getroffen hebben. Het bestond in de oprichting van *een bank*, waarvan de inschrijving een kapitaal van 1000 miljoen Livres bedroeg, en een *Maatschappij van Koophandel* op de landen der Missisippi, die 100 miljoenen beliep. Het is mij niet mogelijk deze zaak nader te verklaren, maar het is zeker dat de actien tot geweldige prijzen rezen, eensklaps schatrijke lieden maakten en vervolgens duizenden ten verderf brachten. De zedelijke invloed die zij hier te lande gehad heeft, en waar door de solide koophandel plaats gemaakt heeft en veranderd is in een zucht van *speculatie* en *hazard*spel (gelijk men het noemt) is bij dat alles 't beklaaglijkst en onherstelbaarst. [Z. de *Bijvoegs. en Opheld.*]

Intusschen was de geest van vervolging tegen de Protestanten, van Frankrijk naar het Duitsche Rijk en Hongaryen overgeslagen, en schoon men hen daar wel niet pijnigde en beroofde, men ontnam hun de vrije en openbare leer en oefening van hun Godsdienst. Inzonderheid mede had dit plaats in de Palts, waar de Keurvorst niet in den Catechismus van de *Mis* gerept wilde hebben. De Staten achtten zich verplicht hiertegen zich door repressalien te verzetten, door het sluiten der Roomsche kerken

en uitzetten der Jezuiten bij ons: het geen van uitwerking was.

Heinsius die 31 jaar Raadpensionaris geweest was, stierf dit jaar (1720), en met hem de dracht van mantel en bef onder de Staatslieden. Zijn opvolger was Hoornbeek.

In het jaar 1718 werd de Prins van Oranje (toen in zijn achtste jaar), Stadhouder van Groningen en Ommelanden verkoren, op den voet als zijn vader; en in 1722 werd hij Stadhouder van Drenthe. Hij was dus met deze waardigheid nu bij 3 Provincien van de 8 (Drenthe voor een Provincie gerekend, gelijk het waarlijk was) bekleed, en thans waren de Staten van Holland in de weer om voor te komen, dat hij 't ook niet van Gelderland wierd. Zij zonden een Kommissie naar Zeeland, naar Utrecht, en naar Overijssel, als welke alle drie even zoo zeer tegen 't Stadhouderschap en voor de onbepaalde Aristocratie waren, en bestormden de Gelderschen met brieven zoo van hun Gecommitteerde Raden als van hun Vergadering-zelve, om hen van zulk een gevaarlijk en onzinnig ding af te manen[1]. Want ‘wat was er (zeiden zij) dat het *afstaan* van een *gedeelte van 't gezag der Staten kon* OPWEGEN’? - Utrecht, Zeeland, en Overijssel wilden echter niet met Holland tot een gezamendlijke bezending naar Gelderland over dit punt instemmen, dewijl zij het vruchtloos achtten, en zoo bleef het bij de exhortatoire Hollandsche brieven. Gelderland

1 WAGENAAR XVIII D. bl. 245. [Z. de *Opholder*.]

beantwoordde Holland uitvoerig[1]. De verkiezing en aanstelling des Prinsen geschiedde dan ook, doch op eene Instructie die het gezag van zijn voorzaten vrij wat besnoeide, en waarbij de Staten inderdaad niets van het geen zij uitoefenden, verloren. Eene nieuwe Resolutie van de vier stadhouderlooze Provincien om de form der regeering vast te houden, met een soort van onderlinge garantie ten dien aanzien volgde hierop; en van toen af dacht men om den jongen Prins zijn Marquizaat van Veere en Vlissingen te ontnemen. -

De bemoeiingen om tusschen Spanje en den Keizer vrede te bewerken, waren drok aan den gang, wanneer er een allerhevigst geschil tusschen den laatstgenoemden en onzen Staat rees, dat op nieuw geheel Europa in rep en roer stelde en niet zonder een algemeenen oorlog scheen te kunnen afloopen. 't Was dat de Keizer, de Republiek door den Oost- en West-Indischen handel machtig geworden ziende, zijne Nederlanden de zelfde bron van schatten wilde openen, en eene Oost-Indische Maatschappij te Ostende oprichtte. Hij had hier te meer reden toe, om dat hij in zijn oorlog met Spanje het gebrek van Zeemacht, en zijne afhanklijkheid daar door van Engeland en onzen Staat ter bescherming zijner Zee-staten ondervond, en een Zeemacht niet zonder Zeevaart en Zeehandel bestaat. Reeds had hij zijne onderdanen de vaart op de Oost-Indiën ter hand doen nemen, maar een en ander dier schepen waren door de onzen genomen, wanneer hij deze Maatschappij opentlijk ves-

1 WAGENAAR XVIII D. bl. 248.

tigde door een Octrooi en haar in bescherming nam. Beide Engeland en de Staten verzetteden zich hier tegen, en de Staat grondde zich op het vrede-verdrag met Filip IV van Spanje, waarbij bepaald was, dat de vaart op Oost- en Westindiën blijven zou gelijk zij toen was. *Atqui α*) toen voeren de Spaansche Nederlanden niet op Oost- of Westindiën, en derhalve, besloot men, was dit eene perpetua defensio [altijd durend verbod] waar zij onder gebracht waren[1].

β) Ook had Spanje bij den afstand der Nederlanden aan Izabelle bedongen, geen vaart op de Indiën te doen. En niet alleen was de Keizer als *causam habens* en *successor* [opvolger en recht verkrijgende] van Filip in de Nederlanden door de Tractaten van Spanje verbonden[2]; maar

γ) Ook het Barrière-tractaat met den Keizer nieuwlings aangegaan, behelsde dat de Koophandel tusschen de Nederlanden en onzen Staat op den voet blijven zou, waar zij op stond[3].

Een aantal vertogen hierover kwamen in 't licht, en men verklaarde geen inbreuk op dit *recht* dat men hier beweerde, te zullen gedogen.

Het is licht te begrijpen, dat men de Sofismen der Hollandsche Kooplieden wel van de zijde des Keizers wist te beantwoorden: en het oude geschil van

1 *α*) Zeker was toen aan geen verbod ten behoeve van Holland gedacht.

2 *β*) Verbod ten behoeve van Spanje alleen, en vervallen door het te rug vallen der Nederlanden onder Filip.

3 *γ*) Zekerlijk niet specteerende een handel buitenlandsch, in wat wareldeel ook.

't *mare liberum* en *mare clausum* [de vrije en gesloten zee] weêr opgewekt wierd. En zeer wel gevat was het vertoog van den Fiskaal der Keizerlijke Domeinen in de Nederlanden NENY, dat men bij WAGENAAR aangevoerd vindt[1]. BARBEYRAC schreef tegen dit vertoog van *Neny*, en werd er ruim voor beloond: ten minste, zijn beloning woog zwarer dan zijn argumenten. [Z. de *Bijvoegs.*]

Men kan licht begrijpen dat Spanje met Holland en Engeland tegen de Keizerlijke Maatschappij was, en geene nieuwe Mededinging in de Indiën wenschte. Frankrijk was in dezen tijd bestendig op de zijde van Engeland en dus ook van Holland. En dit te samen genomen was krachtiger dan alle Hollandsche koopluiden-argumenten; zoo dat, hoe sterk de Keizer in het besluit stond van zijn octrooi te handhaven, hij het eindelijk scheen te moeten opgeven. Echter veranderde Spanje (als wij dra zien zullen) geheel van gedrag en verbond zich ten naauwste met den Keizer; nieuwe verbonden ontstonden hier tegen, en, na de hevigste geschillen over dat nietige punt gevoerd, werd eindelijk in 1727 de Ostendische Maatschappij, die in dien tusschentijd vrij groote vorderingen en voordeelen gemaakt had, voor zeven jaren tijds opgeschort, en in 1731 bij verdrag met Groot Brittanje, waar de Staten deel in namen, geheel opgeheven en afgeschaft.

Wij hebben van de onderhandelingen te Kamerijk gesproken, waarin het doel was een vrede tusschen

1 XVIII D. bl. 273.

Spanje en den Keizer te bewerken, doch die voort bleven sleepen zonder uitwerking.. Maar Lodewijk XV was in 1722 meerderjarig geworden, gezalfd en gekroond, en de Regent, die hem als Minister regeeren bleef, op het eind van 1723 gestorven. - Koning Filips van Spanje, franschman in 't hart, mocht op zijn fransch leven, zoo veel hij wilde, en zich van Franschen omringen, hij kon zich niet aan de Spaansche lucht of zeden gewennen, en verviel in eene diepe naargeestigheid, die hem bewoog de regeering aan zijn zoon af te staan, en zich op een stil kasteel te begeven; in 't uitzicht (zoo men meende) op den throon van Frankrijk, zoo Lodewijk de XV, die een zwak gestel aankondigde, kwam te overlijden. Doch Lodewijk de XV stierf niet, en de jonge Koning van Spanje (ook Lodewijk genaamd) regeerde slechts zeven maanden en stierf toen aan de kinderpokjens, en Filip hernam de kroon nog in 't zelfde jaar waar in hij ze nederlei. Hij verviel sedert weêr in dezelfde naargeestigheid (in 1728) en zou de kroon wederom neêrgelegd hebben, had de Koningin, die een bazin was, het niet belet. De dood van den Regent in Frankrijk deed daar de vervolging van de Protestanten hervatten, gedreven door den beroemden Fleury, 's Konings Leermeester, en de vereenigde pogingen van Holland en Engeland, konden daar geen verzachting (maar alleen uitzondering voor de vreemdelingen) van verkrijgen.

Maar Filip van Spanje het sleuren der Kamerrijksche onderhandelingen ziende, waarvan, na de verwijdering, door het geschil over de Ostender Compagnie tusschen de middelaars en den Keizer ver-

wekt, weinig hoop bleef, handelde nu heimelijk met den Keizer, en weldra werd het tot een verdrag gebracht. Hij zou echter hier niet toe gekomen zijn dan na het ontfangen van den allergevoeligsten hoon van de zijde van Frankrijk, dien hij te verzwelgen kreeg, en waardoor hij 't van zijn belang achtte zich met Oostenrijk te verbinden. De vrede in het jaar 1721 met Groot Brittanje en Frankrijk gemaakt, bracht mede een huwlijk van Koning Lodewijk XV met de oudste Infante van Spanje, die (nog geen vier jaar oud zijnde) ten gevolge hiervan in 1722, naar Franrijk ter opvoeding gezonden werd. Dit verdrag door den Hertog van Orleans als Regent van Frankrijk gesloten, was zijn huis voordeelig, om dat de jonkheid der Infante het huwlijken van den Franschen Koning vertraagde, en dus de kans van zijn kinderloos overlijden vermeerderde: maar zoo haast was de Hertog niet uit de voeten, of men deed dit den Koning inzien; en 't kwam tot verbreking van dit verdrag. Zeer onverwachts zond men de Infante haar Vader weêr 't huis. - Toen echter wist men voor Lodewijk geen voeglijk huwlijk te vinden, en was weldra genoodzaakt hem aan de dochter van den verdreven Stanislaus (wien Karel XII voor een kort poosjen op den Poolschen throon had geplaatst) te huwelijken. Een echt zekerlijk, verre beneden hem, en een Gemalin, die tot niets minder geschikt was dan om de rol van, het zij Koningin van Frankrijk, het zij vrouw van Lodewijk XV, uit te voeren.

Beide een vrede-verdrag en verdedigend of Handelverbond kwam dus tusschen Spanje en den Keizer buiten weten der bemiddelaren (te weten Frankrijk,

Engeland, en de Staat) die niets minder verwachtten, in 1725 tot stand. Groot Brittanje en de Staten waren hier ten hoogste misnoegd over, en dit wel voornamelijk 1°. om een daarbij besloten huwlijk tusschen des Konings van Spanjen oudsten Zoon van het tweede bed Don Carlos en de oudste Dochter des Keizers die zijne Staten (bij gebreke van zonen, die hij niet had) erven moest; en 2°. om dat Spanje daar bij de Ostender Oost-Indische Maatschappij erkende: zelfs schroomde men niet, dit laatste van kwade trouw te beschuldigen[1].

Die deze nieuwe verbintenissen bewerkt had was een Hollander. - Ripperda (welke naam bij 't beleg van Haarlem reeds vermaard was geworden), was als Hollandsch Minister naar Spanje gegaan; doch aldaar de Roomsch Katholijke Godsdienst aannemende, in de gunst (vooral van de Koninginne) geraakt, en in bewind; en door Filip naar Weenen gezonden, was hij in deze handeling voorbeeldig geslaagd, en werd weldra Eerste Staatsminister. Eene onvoorzichtige uitdrukking, die in een nieuwen bekeerling van de Roomsche Kerk (die altijd Zeloten zijn) juist niet vreemd moest gevonden worden, vergrootte het allarm over deze verbintenis vooral in Engeland, waar men voor een herstel van den Pretendent vreesde, waarmeê Ripperda dreigde. En straks versterkte zich George I (die zich niet zeer vast op zijn zetel gevoelde) door een tractaat te Hanover met Frankrijk en Pruissen, waarin ook de Staten genoodigd werden deel te nemen. Terwijl de Provincien hier

1 WAGENAAR XVIII D. bl. 317.

over raadpleegden, noodigde de Keizer hen van zijne zijde om toe te treden tot de Weener verbintenis; maar men begrijpt licht hoe weinig zij daar toe helden, schoon de drang des Keizers vrij scherp was.

Ripperda was te onvoorzichtig, en tevens in 't stuk der finantien te onbekwaam, om zich in het ministerie van Spanje staande te houden, en men offerde hem van die zijde op, gelijk men bij Frankrijk den Hertog van Bourbon deed, om een verzoening tusschen de twee Hoven van 't zelfde Koninglijk Huis te bewerken, die echter eerst in 1727 tot stand kwam. Zijn val bracht de *geheime* artykelen aan 't licht die te Weenen gesloten waren, en waaronder het in stand houden der Compagnie van Ostende, en het hernemen van Port Mahon en Gibraltar, Holland en Engeland gelijkelijk in het harnas joegen: en deze ontdekking voltooide zijn ongeluk. Hij verschool zich in de huizing des Engelschen Ambassadeurs, werd met geweld van daar gehaald, en zat tot in 1728 op het Slot van Segovia, wanneer hij naar Portugal en voorts naar Engeland ontvluchtte. Hij keerde weêr naar zijn vaderland en nam de Hervormde Godsdienst weêr aan; doch, van woeligen aart zijnde begaf bij zich naar Marokko en zocht daar in dienst des Keizers te treden, na (zoo men wil) Mahomethaan te zijn geworden; maar 't zij hem dit gelukt zij of niet, hij stierf in 1737 te Tetuan. Ondertusschen bracht de oplichting van Ripperda uit de woning van den Engelschen Ambassadeur, beide den Engelschen en Hollandschen Gezant tot groote klachten, die echter (als 't gaat) sleten; maar King George rustte een Expeditie ter zee tegen Spanje

uit, die niets uitvoerde dan de Galjoenen te Porto Bello het uitloopen te beletten, en woelde zoo veel hij mocht om zich tegen Spanje en deng Keizer op allerlei wijze te sterken. Ook traden de Staten in 't verdrag van Hanover, met de bepaling: *voor vijftien jaren*, en uitdruklijk bijgevoegd beding van gehandhaafd te worden bij hun (pretens) recht om de Oostenrijksche Nederlanden van de vaart op de Indiën uit te sluiten.

Nu begonnen er neteligheden met Spanje en den Keizer. Spanje weigerde den Hollandsche oorlogschepen zijn havens: de Keizer klaagde over 't bouwen aan de Vestingwerken van Maastricht, die op Luikschen grond lagen, en kreet het uit voor schending van den bodem des Rijks: en die van het Weener Verdrag (waarin ook Rusland thans deel nam, Peter I gestorven zijnde) wapenden zich, en de oorlog toonde zich onvermijdelijk.

In deze gesteltenis van zaken moest men bij ons tot vermeerdering van krijgsmacht komen, en dus weder tot het twisten over bevelhebbers, waarbij Friesland en de oude Prinses Weduwe van Oranje, haar zoon aanbeval.

Nieuwe verbonden hadden er plaats (1727); Zweden en Deenemarken vielen die van het Hanovertractaat toe: Duitschland was tusschen hen en den Keizer verdeeld, of wilde onzijdig blijven. Gibraltar wierd door Spanje belegerd, dat ondanks de waakzaamheid der Engelsche Esquaders op zee, een gedeelte van zijn Zilvervloot t'huis kreeg, terwijl 't overige in Porto Bello bleef liggen. De Keizer hield een fiere houding, doch bediende zich van de tus-

schenspraak van den Paus, om te plooien. Eerst bood hij nu aan, zijn recht op een vaart naar de Indiën aan Scheidslieden te stellen, en als Holland dit (en met goede redenen) verwierp, kwam de Kardinaal Fleury tusschen beide, die thands in de Politieke wareld voor een groot en braaf man ging (helaas!); en deze sloeg voor de Oostender Maatschappy op te schorten, 't geen na lang rekken der handelingen, doorging, en wel voor zeven jaren tijds; en toen stierf Koning George de I onverwacht (22 Junij 1727, 68 jaren oud), en op 't vaste land op reis naar zijn Staten zijnde, en zijn Zoon volgde hem op: met wien Spanje dadelijk een wapenschorsing wegens Gibraltar sloot. Ter zelfder tijd stierf de Raadpensionaris Hoornbeek, en werd door den vermaarden Slingeland, die toen Thesaurier Generaal der Unie was, opgevolgd. - Onderhandelingen tot een volkomen vredeherstel en vereffening van de gezamendlijke en afzonderlijke geschillen der Hanoversche met de Weener bondgenooten werden te Soissons geopend. Onder de eischen door de Staten daar ingebracht was ook het *vernietigen* (nevens dat van de Keizerlijke Maatschappy van Ostende) van een Compagnieschap in Spanje door den Koning geoctroyeerd tot den Cacao-handel. Men begrijpt licht, hoe belachlijk en verontwaardigend dit gevonden moest worden. Maar men stelde er voor den Hollandschen Koophandel belang in, en dit was bij ons de *fons justi et aequi* [de maatstaf van recht en billijkheid], en hoe zouden Kooplieden ook een ander begrijpen konnen!

Lodewijk de XV kreeg dit jaar de kinderpokjens, waarvan hij sterker en gezonder dan hij tot dus

verre geweest was, weêr op kwam; en weinig dacht men toen, dat hij aan die zelfde ziekte in zijn ouderdom sterven zou. Daar die ziekte hem sterk aangreep, en gevaar dreigde, terwijl de Koningin nog geen Zoon ter wareld gebracht had, maar alleen twee dochters, vleide Filips zich met zijn dood en opvolging, en bekwam voor een poos van zijn mijmering; doch als dit uitzicht verdween verviel hij er op nieuw in. De onderhandelingen werden van Soissons naar Sevilla overgebracht en den 9 November 1729 trof men een vrede-verdrag tusschen Spanje, Frankrijk, en Engeland, waar in de Staten twaalf dagen later deel namen, onder beding dat men den Keizer tot vernietiging der Ostender Maatschappy zou verplichten. Maar de verschillende belangen en oogmerken van den Keizer aan de eene, en van Spanje aan de andere zijde, ten aanzien van Italie, hielden de zaken in den zelfden staat van onzekerheid tusschen vrede en oorlog. Hij bracht de zaak op den Rijksdag, en toonde wel te doorzien, dat men bij Frankrijk en Spanje op het oog had zijne Staten (bij een goede gelegenheid) te verdeelen en aan zijne afkomelingen te ontrukken: ook bracht hij zoo veel macht in Italie, dat hij daar voor de onderneming van Spanje niet te vreezen had. Doch zijn dood moest niet te min Europa weder in vlam zetten, hoe zeer er nu gearbeid wierd om dit voor te komen door een voorloopige regeling.

Het jaar 1730 was merkwaardig door de nieuwe *dienst*[1] die de Paus thans invoerde ter eere van

1 (*Ambacht* zeiden onze voorvaders.)

Gregorius VII, en waarbij de macht van de Kerkvoogden over de Wereldlijke Vorsten en Overheden erkend wierd. De Staten van Holland trokken zich dit aan, verboden die dienst en de Getijdeboeken waar zij in gevoegd was; vorderden den Roomsche Priesters nieuwe eeden of beloften af, en verboden het toelaten van vreemde Priesters en van Monniken en Jezuiten inzonderheid.

Wat later kwam de beweging over de gevoelens van Jansenius in de Roomsche Kerk op, en de *Bul Unigenitus* die ook de gevoelens van Quesnel veroordeelde. De Roomsche Geestelijkheid hier te lande hing Jansenius aan, en verwierp deze Bul; en daar 's Pausen Nuncius te Brussel niemand tot Priester toeliet dan die de Bul aannam, ontstond hieruit het kiezen van een Aartsbisschop en oprechten van een Seminarium te Utrecht door de Jansenisten, hetgeen met medeweten en onder begunstiging van het Gouvernement geschiedde: en van waar de priesters van deze leer hun zending ontfingen. De Staat van Venetie mengde zich hier in, en drong den onzen om de Roomsch Katholijken hier tot gehoorzaamheid aan den Paus te dwingen; maar men begrijpt met wat uitslag.

Doch grooter was de moeite over het toelaten van een Apostolischen Vikaris hier te lande, als de Tegen-Jansenisten, van hun zijde thands vroegen, oordeelende met de Janseniste scheurmakers gelijk te moeten staan. Men vond hier een billijkheid in; maar de Predikanten verzetteden zich daar hevig tegen, ook van den Predikstoel; en de zaak bleef achter.

Het was ook in dit jaar 1730 dat de verwoestende paalwormen bij ons ontdekt werden.

Niet minder was dit jaar aanmerklijk door de ontdekking van het algemeen worden van 't *peccatum nefandum*, en de strafoefeningen daarover gedaan. Sedert rustte dit kwaad, tot het een derde van een Eeuw later ter gelegenheid van een Predikaatsie van D[s]. *Peiffers* te Amsterdam, in eens wederom op nieuw gerucht maakte, en sedert (ondanks de straffen) steeds toe heeft genomen. - Daar intusschen deze misdaad rijkelijk in de hooger klasse schuilde, welke zich wel licht genoeg bergen kon, maar toch hun goed niet meênemen, en op deze misdaad als meer andere de verbeurte van goed en lijf stond, zoo werd te dezer gelegenheid die verbeurte van goederen (niet bijzonder ten aanzien van deze misdaad, het geen te zeer in het oogloopende geweest zou zijn, maar) in 't algemeen afgeschaft. Men had daar ten opzichte van de misdaad van Staat wel eens meer aan getarnd, maar nam nu deze gelegenheid waar, en Zeeland volgde Hollands voorbeeld.

Het herstel van de goede verstandhouding tusschen Frankrijk en Spanje bracht beduchtheid te weeg bij de Mogendheden die eene vereeniging van de twee takken van het Bourbonsche Huis als 't gevaarlijkst achtten, dat Europa over kon komen; en het was dien ten gevolge dat Engeland zich nu weêr met den Keizer verbond, en zich bij Tractaat van 16 Maart 1731 tot handhaving van de *Pragmatique Sanctie* verplichtte, waar in de Staten genoodigd werden meê toe te treden; het geen echter

niet dan het volgend jaar gebeurde. Dit verbond voldeed teffens aan 't geen Spanje te eischen had en tot dus verre van den Keizer niet had kunnen verkrijgen, en dus werd dit Rijk daar door losgemaakt van Frankrijk, en verbond zich nu ook met Engeland en den Keizer.

Het geschil over de Compagnie van Ostende duurde tot zoo lang voort, en 't belang dat daarin gesteld werd, maakte ook andere Mogendheden wakker. De Koning van Zweden richtte te Gothenburg ook eene Oost-Indische Compagnie op. Hoe hard dit den Staten viel, zij hadden hier geen sofismen tegen in te brengen, en zagen 't goedschiks aan. Maar de Keizer gaf het den Staten gewonnen, en vernietigde zijn Oktrooi dat hij zoo lang gehandhaafd had. Doch hij won nieuwe bondgenooten ter handhaving zijner Pragmatique Sanctie, in Rusland en Denenmarken, en bestemde zijne Erfdochter (de beroemde Maria Theresia) aan den Hertog van Lotharingen. Te vergeefsch wilde hij die handhaving ook van het Rijk bedingen. Beijeren, Saxen, en de Palts weigerden.

Maar gelijk dit huwelijk niet naar genoegen van Frankrijk was, had het nieuw gemaakte tractaat tusschen Spanjen en den Keizer de ijverzucht die er was niet kunnen uitdoven, en men voorzag een oorlog.

Prins Frizo van Oranje ondertusschen (dien wij bij anticipatie Willem den IV noemen) had, meerderjarig geworden (in 1732) met den Koning van Pruissen de nalatenschap van Koning Willem bij minnelijke schikking gedeeld; waarbij hij den afstand door den laatste aan Frankrijk van 't Prinsdom gedaan, bekrachtigde, onder het recht dat daarom-

trent bedongen was en nu op hem overging. En zekerlijk was deze verdeeling niet ten eenenmaal gelijk aan die van den Leeuw in de fabel, en de Prins bevond er zich wel bij, in zoo verre dat hij ten minste een goed deel van 't zijne daarbij te rug kreeg en uit de handen der Executeuren brak. Naderhand (in 't jaar 1754) kochten de Voogden van Willem V alle de goederen binnen onzen Staat liggende, voor hem in van Fredrik II voor 700,000 Gulden. - Maar bij deze verdeeling was *Meurs* aan den Koning van Pruissen, en *Veere* en *Vlissingen* daar tegen aan den Prins toegescheiden. - Nu begreep men 't in Zeeland den tijd te zijn om ('t geen men tegen den Koning van Pruissen, zoo lang die er recht op beweerde, niet had durven wagen) den jongen en van elk of verlaten of verdrukten Vorst dat eigendom onbeschaamdelijk te ontnemen, en de....... Koning van Pruissen, schoon uit den aart der zaak verplicht om de toebedeeling te handhaven, trok het zich niet aan. Razend wordt men, en schaamt zich Nederlander geboren te zijn, als men de helsche sofismen leest, waar meê men zich onderstond, bij de Staten van Holland, zoo wel als bij de Zeeuwen, dezen gruwelroof quasi te willen verdedigen. En zelfs 't laffe Utrecht en Overijssel dorsten in 't openbaar niet erkennen, dat zij er in 't heimlijk voor stemden. Noch protesten, noch vertogen baatten hiertegen. 't *Imperium eminens* (dat men *dominium eminens* noemde[1]) diende tot deksel van den Aristocrati-

1 [Opper-eigendomsrecht van den Staat op alle goederen, en het daaruit voortvloeyend recht van ontëigening ten algemeenen nutte.]

schen addrenpot, en hier moest het bij blijven. Het vertoog van wege de Prinses Weduwe en voogden te dezer zake bij WAGENAAR verdient gelezen te worden[1]; zoo als ook dat van de Stad Veerezelve, en dat men de brutaliteit had van die Stad zeer kwalijk te nemen, zoo als dan ook die Stad weldra met de overige Staatsleden stemde en yverde om in dien vloek van ongerechtigheid te deelen: het geen echter aan de goede burgerij niet geweten moet worden, uit wier boezem in 1747 het herstel des Stadhouderschaps opkwam. - Men bood quasi tot vergoeding 100,000 Rijksdaalders aan[2].

Daar intusschen de drie Provincien waarvan de Prins Stadhouder was, zich tegen deze gewelddadigheid verklaarden, en de Prins de aangeboden som weigerde; werd men te rade, met een ouden pretendent op dat Markgraafschap te handelen, die geen kans hebbende voor zijn lang versleten aanspraak, de 100,000 Rijksdaalders als zuivere winst wel wilde aannemen. Deze was de Prins van Chimai. Hij grondde zijn voorgegeven recht op het Testament van Maximiliaan van Bourgondie die in 1559 overleden was, en wiens nalatenschap wegens overmaat van schulden met den voet was gestoten; ten gevolge

1 XIX D. bl. 105 en volgg.

2 Over de som behoeft men geene aanmerking te maken, schoon het goed ten tijde van Willem I. op vier tonnen gouds gewaardeerd wierd; schoon de Prins het toen voor ƒ 150,000 mochtig wierd. Het koomt op de som hier niet aan, maar op de zaak-zelve.

waarvan dit Marquisaat verkocht, door Koning Filip II genaast en vervolgens in 1581 weder voor schulden die er op stonden openbaar geveild en door Willem I bij openbaren koop verkregen was. - De ongerijmdheid van zulk een reclame na zulk eene praescriptie, en zoo vele en zoodanige daden, als waardoor Zeeland 't uitsluitende recht der Prinsen van Oranje gedurende vijf geslachten, volstandig erkend had; en van 't entameeren (quasi) van een koop van dit goed van dien reclamateur, liep afgrijslijk in 't oog, en geheel de wareld verfoeide een land waar het Gouvernement zich zoo schandelijk prostitueerde; maar men zag waar dit heen wilde, en bewoog den Prins van Oranje om in eenige onderhandeling te treden. Doch deze onderhandelingen sleepten en bleven steken, daar de Staten van hunne Resolutie niet wilden afgaan. - BYNKERSHOEK, hoe kwaadaartig bij was tegen het huis van Oranje, dorst zich echter op dit punt niet uitlaten[1]. - Doch hier mêe hield de Prins van Chimai af, en het geld bleef in de bank van Middelburg gedepositeerd.

De dood van den Keurvorst van Saxen die door Karel XII van den Poolschen throon gestoten was, doch haar sedert weêr ingenomen had, was oorzaak dat de Keizer als nabuur en bondgenoot van Polen zich niet onverschillig kon houden bij de woelingen die daar ter verkiezing van eenen nieuwen Koning ontstonden; vooral daar ook Frankrijk zich daar in stak. Frankrijk echter had daar eenige reden toe,

1 *Quaest. J. Publ.* L. II. C. XV p. 294.

daar de vader der Koningin, Stanislaus, die verplicht was geweest de Kroon aan den wettigen Koning weder af te staan, daar nu weder eenige aanspraak op maakte. Een oorlog echter tusschen Frankrijk en den Keizer, moest de Nederlanden dadelijk aanstoot doen lijden, en derhalve den Staat daar in trekken.

Men trachtte bij Frankrijk de onzijdigheid der Oosttenrijksche Nederlanden te verkrijgen, maar in der daad was dit niet te vergen; vooral, daar de Keizer zichtbaar buiten staat was, om zich van die zijde in tegenweer te stellen: doch echter gelukte 't, en men kon hier derhalve toeschouwer blijven.

Gelijk beide partijen in Polen elkander opwogen, werden er dan ook twee Koningen tegen elkander gekozen. Aan de eene zij', de erbarmelijke Stanislaus op nieuw, en aan de andere, de jonge Keurvorst van Saxen: de eerste, die heimlijk te Warschauw gekomen was, vlood hier op naar Dantzig, en als dit door de Russen stond genomen te worden, naar Koningsberg; en de andere daar tegen kwam op de tijding zijner verkiezing naar Polen en werd te Krakau, als de Hoofdstad, gekroond. En nu verklaarde Frankrijk nevens Spanje en Sardinie, den Keizer den oorlog, en opende dien dadelijk aan den Rhijn met het innemen van *Kehl* (ongelukkige grensplaats, die als de kuif van een raket bij elke oorlog onophoudelijk van de eene naar de andere partij over en weêr pleegt te gaan!) en tevens in Italie met verovering van *Milanen*. - Het bleek echter weldra, dat het Frankrijk met het herstel van Stanislaus geen rechte ernst was. Hij werd aan zich zelven overgelaten, en moest het overige van zijn leven in Bar

doorbrengen met behoud van den ijdelen Koningstytel, en bezit van dat Hertogdom dat met Lotharingen na zijn dood aan Frankrijk vervallen zou. [Z. de *Opheld.*]

Groot Brittanje en de Staat werkten weldra aan eenen stilstand van wapenen, doch niet dan na dat de Keizer in Italie vrij wat verloren had; en schoon geen der partijen daar in trad, bracht dit echter onderhandelingen tusschen de oorlogvoerende Machten te weeg, die een teekening van praeliminairen ten gevolge hadden, waarbij aan den Keizer ook door Frankrijk de handhaving der Pragmatique Sanctie verzekerd wierd: (voor zoo verre naamlijk een tractaat van Frankrijk den naam van *verzekering* dragen mag!)[1]. Een nadere overeenkomst volgde op die preliminairen (1736), waarbij de deelneming van het Duitsche Rijk en van Rusland bedongen werd. En dus liep deze oorlog af, zonder dat men hier meer dan eenige toerustingen en de twisten, daar altijd aan verknocht, gehad had, welke de aanstelling van den Prins van Oranje tot Generaal van de Infanterie raakten, het geen Holland en Zeeland tegen alle de overige Provincien hardnekkig verwierp. In 1738 kwam het eindelijk tot eene formele sluiting van Vrede.

De Prins had ondertusschen in 1733 de Kroonprinsesse van Groot Brittanje getrouwd, die hem een aanzienlijken bruidschat aanbracht[2]. En bij beant-

1 Zekerlijk mag zij dit: in den Franschen zin naamlijk, waarin dit woord niets anders dan *onbeschaamde misleiding* beteekent.

2 Te weten: 80,000 P. Sterl. en een jaargeld van 12,000 P. Sterl.

woording der kennisgeving van dit huwelijk, verzuimde Holland niet den Staten Generaal aan den Koning te doen verklaren, dat 'de behoudenis der Stadhouderlooze Regeering hun zeer ter harte ging;' als wilden zij te kennen geven, dat hij niet rekenen moest dat zij zich den Prins of Prinses van Oranje eenigzins aantrokken[1]; zoo als ook des Konings tusschenkomst in de zaak van Veere en Vlissingen niets uitwerkte.

In December van dit jaar 1736 overleed de Raadpensionaris Slingeland, wien mede de tijdsomstandigheden dienden om een zekeren naam na te laten. Hij had verstand, zag zeer wel in, dat de Nederlandsche Staat niet bestaan kon zonder een hooger gezag, maar hij had dit hooger gezag liever aan zijn Raadpensionaat verknocht gezien, dan aan een Stadhouder opgedragen. De werkjens die hij over de Staatsgesteltenis in MS. naliet zijn zeer geacht geweest, tot zij in 1782 (of daar omtrent) gedrukt en algemeen wierden[2]. Hij eindigde met zijn Dienstmeid te trouwen. - Op hem volgde van der Heim, toen Thesaurier Generaal der Unie, en meer naar het Stadhouderschap hellende dan Slingeland, doch geen overvlieger in verstand.

Naauwlijks was het vrede-verdrag tusschen Spanje en zijne bondgenooten met den Keizer in 1738 geteekend, of er ontstond een oorlog van Groot-Brittanien met Spanje; waarvan de gewinzuchtige sluikhandel

1 WAGENAAR XIX D. bl. 164.
2 [Z. de *Opheld.* en *Bijvoegs.*]

der Engelsche Kooplieden in de Spaansche West-Indiën de aanleiding was. De maatregelen der Spanjaarts daartegen werden in Engeland voor geweldenarijen uitgekreten, en men mag onderstellen dat wederzijdsche Nationale haat en afkeer EN in de *zaak* EN in de *opvatting* deel had. Het misbruik bij de Engelschen gemaakt van de vergunning hun in 1713 toegestaan, om 30 jaar lang, jaarlijks een schip (het Assiento-schip) naar de Zuidzee te zenden ter aanbrenging van Negers, deed het Spaansche Hof die vergunning intrekken, en zie daar grond voor een oorlogsverklaring bij Kooplieden! want hoe kan er grooter vijandschap tegen hen gepleegd worden dan dat men hun 't stelen verbiedt!

Ook de Staten klaagden over het aanhalen en verbeurd verklaren van vijf Hollandsche Schepen door de Spaansche bevelhebbers, en Spanje daar tegen over baldadigheden van Hollandsche Scheepshoofden: doch niet gaarne de Staten nevens Engeland tegen zich willende hebben, trachtte men in Spanje de onzen te bevredigen. Doch met Engeland, waar de koopmansgeest heviger door- klonk, was de oorlog onvermijdbaar, die in het laast van 1739 wederzijds verklaard werd, en waarin onze Staat zich onzijdig hield[1].

Het Jaar 1740 was bijzonder merkwaardig door de zware en langdurige kou, waarvan onze Vaders den mond altijd vol hadden, en het ijs dat van den vierden

1 Thans vielen de schoone Expeditien van Vernon en van Anson voor, die zeer bekend zijn. Doch, hoe blinkende ook, naar sommige Engelsche Historieschrijvers, het Rijk meer kostten dan zij waardig waren.

January tot half Maart alle wateren (de Zuiderzee niet uitgesloten) bevloerd hield. En niet minder door den gruwlijken moord der Sineezen door den Gouverneur van Batavia (Valckenier) gepleegd, die meer dan de helft der Stad met lijken en puinhoopen bedekte. [Z. de *Opheld.*] - De Koning van Denenmarken gaf ook een Octrooi tot uitsluitende handel eener Maatschappij in zijn Rijk, op Ysland en de Eilanden *Ferro*, en nam eenige Hollandsche schepen daar op varende, waar over dezerzijds ongenoegen werd opgevat, doch zonder veel gevolg. -

Doch het geen dit Jaar allermeest belangrijk maakt in de geschiedenis, is het sterfgeval van den Keizer (Karel den VI), waardoor op eens de vlam van den gedoofden oorlog weder ontstoken en een nieuw tijdperk voor ons Vaderland bereid werd, dat voorzeker het gelukkigste was 't geen het nog gehad had en waar meê het te niet ging.

Het Huwelijk van 's Keizers Erfdochter Maria Theresia met den Hertog Frans van Lotharingen (of liever van Toskanen) was voltrokken geworden in February van 't jaar 1736, en dit afsterven viel voor in October 1740, gedurende welken tijd hij zich beijverd had meer en meer verzekering voor de onderhouding der Pragmatique Sanctie te winnen, door het toetreden van genoegzaam geheel Europa, en hij stierf overzulks in het vast vertrouwen, dat zijne dochter in 't gerust en volkomen bezit zijner Staten zou blijven.

Welhaast echter kwam de Keurvorst van Beieren, die de aanneming van de Pragmatique Sanctie in algemeene bewoordingen ontdoken had, met

een recht voor den dag dat hij op een Uitersten-wil van Keizer Ferdinand den I grondde, ten einde Maria Theresia uit te schudden. - Volgens hem had gemelde Ferdinand in geval van ontbreking van *mannelijke* Erfgenamen, zijn oudste dochter of haar linie (waaruit hij, Keurvorst, geboren was) ter opvolging geroepen. Doch het Testament te Weenen behelsde dit niet, maar riep die oudste dochter of haar linie in geval van ontbreking van *wettige* Erfgenamen; doch ook daar door wilde hij Keurvorst nu geene andere dan mannelijke verstaan hebben.

Maria Theresia had zich dadelijk als Koningin van Bohemen en Hongaryen en opvolgster in de overige Oostenrijksche Staten doen uitroepen, en als zoodanig aan de Mogendheden en Vorsten van Europa van haar komst tot den throon kennis gegeven, en maakte ook haar Gemaal Mederegent nevens zich over hare Koninkrijken en Erflanden. Maar hare brieven werden niet dan door Engeland en den Staat met hartelijkheid beantwoord. Beieren weigerde den brief van kennisgeving aan te nemen, en alles vereenigde zich, ondanks de verbonden, tegen haar en met Beieren. Zij was genoodzaakt hulp te zoeken tegen geheel Europa, en deze hulp was niet dan hier en in Groot Brittanje te vinden. En dat men hier geweldig dobberde zou zelfs zonder Frankrijks invloed natuurlijk geweest zijn, en hoe moest het dan, daar Frankrijk niets spaarde om Holland tot de onzijdigheid over te halen! [Z. de *Opheld.*]

Men wenschte hier, de zaak te bemiddelen, en ook Engeland was daar meer genegen toe, dan tot een

geldspillende oorlog. Doch eensklaps viel de Koning van Pruissen onverwacht in Silezien, dat zijn voorzaten te voren ontnomen was, en nam dit te rug. Zekerlijk was daar reeds lang over gehomologeerd: maar de kans stond thands schoon, en waar ware 't gantsche huis van het tegenwoordige Pruissen, zoo men op de rechtmatigheid van bezit of aanspraken zien wilde, of plechtig gedane afstanden tegen hen golden?[1].

Bij 't ondernemen dezer Expeditie bood hij Maria Theresia aan, haar hij te staan met geld en haar Gemaal aan de Keizerlijke kroon te helpen, en kondigde den Sileziers aan dat hij niet als vijand maar ter bescherming van 't land kwam, en vriendschap met de Koningin van Hongaryen wilde onderhouden. Men begrijpt hoe zij van haar kant hem voor die vriendschap en moeite bedankte. Daar is inderdaad altijd bij dat Hof van Pruissen iets zeer vreemds en zonderlings in zijn contenance geweest. -

Maar nu maakte de Koning van Spanje eisch op de Nalatenschap van het huis van Oostenrijk: 't scheen hem nu eerst in te vallen, dat alle de bezittingen die Karel VI naliet, door Keizer Karel V, door Koning Filip III, door Karel Albrecht van Oostenrijk, enz. aan Ferdinand Karels broeder en latere Vorsten niet anders afgestaan waren dan onder beding van te rugvalling in cas van gebrek aan mannelijk oîr, aan den Spaanschen tak. Had bij de pragmatique Sanctie

1 WAGENAAR XIX D. bl. 299.

beloofd te handhaven, het was strijdig met zijn recht geweest, en derhalve (NB!) hij behoefde die belofte niet te houden.

Zulke redeneringen als dit *derhalve* moesten noodwendig alle redelijke harten met verontwaardiging tegen die ze voortbracht en tegen al die zich met zulke eerlooze sustenuen verbond, op doen zwellen, en dit kon niet dan de Koningin van Hongarye goed doen.

Nu kwam ook de Koning van Sardinie voor den dag, en vorderde Milanen, waar hij reeds bij den dood van Koning Karel II van Spanje toe gerechtigd was, zei hij: maar deze liet zich afzetten, en nam aan Milanen voor Maria Theresia te beschermen als haar vriend.

Maar dit raakte slechts een deel. Nevens Beieren en Spanje, die elk voor zich alles vorderden, kwam de Koning van Polen ook om den geheelen boel, en grondde zich op een schikking van Keizer Leopold met zijn twee zonen gemaakt: 't Was wel waar, dat aan 't recht daar uit afgeleid gerenuncierd was, maar dit was onrechtvaardig. Ergo -! Hij had ook wel de pragmatique Sanctie aangenomen te handhaven, maar hij had daar meê ook zijn recht niet meer benadeeld dan anderen. Ergo -! Hij had ook, na het overlijden van Karel VI Maria Theresia in haar recht als opvolgster erkend; maar anderen hielden zich niet aan de pragmatique Sanctie, waarvoor zou hij 't doen? En hij viel derhalve in Bohemen.

't Kwam nu ook voor den dag dat de fraaie Kardinaal de Fleury de handhaving der pragmatique

Sanctie niet aangenomen had dan om ze te breken, en 't ab initio met Beieren eens was geweest[1]. - En thands teekende men in May 1741 een verbond tusschen Frankrijk en Beieren, waarin Spanje ook toetrad voor zich en den Koning der beide Sicilien. En schoon dit verbond bekend en in afschrift in elks handen was, lochende Frankrijk het met die onbeschaamdheid die de Duivel niet kennen zou, had een Franschman ze hem niet geleerd.

Wat moet men nu van Koningen en Mogendheden, van Kabinetten en Staatkunde zeggen, als men die opeenstapeling van trouwloosheden beschouwt? Moet men niet van alle Gouvernementen gruwen, en met zielszucht uitschreeuwen: ‘Kom, Heere Jesus, kom haastelijk en verdelg ze die Uw naam en gezag zoo Godslasterlijk misbruiken?’

Men ziet dus, dat het thands geen questie meer was over recht dat misschien tusschen Maria Theresia en den Beierschen Keurvorst twijfelachtig was; maar dat het een openbaar Rooveren-complot was van de genen die zich door Gods Genade Koningen en Vorsten noemden, maar inderdaad door den hellevloek op hun Zetels gezet bleken te zijn om hun meester den Duivel (wien zij 't hart overgegeven hadden) met rooven, plonderen, en menschenmoorden te dienen. En wel! den braven en hun nagedachtenis die zich daar tegen verzetteden.

Twee Fransche Legers verschenen er nu ter ondersteuning van Beieren: in de Elzas het een, en

1 WAGENAAR XIX D. bl. 316.

het ander aan de Maas; waarvan 't laatste meest geschikt was om zich tegen de Hanoversche troepen die de Koning van Engeland op de been bracht, te stellen. 't Voorwendsel was de vrije verkiezing van een nieuwen Keizer te beschermen. Frankrijk was de ziel der geheele partij tegen Maria Theresia en bestuurde haar operatien. Beieren viel in Oostenrijk, Saxen (na een verbond met Pruissen te sluiten) in Bohemen; en daar vereenigden zich beide (te weten Beieren en Saxen), en Pruissen voegde zich daar ook bij hen. Praag werd ingenomen en de Keurvorst van Beieren deed zich Koning van Bohemen uitroepen. - Dit eerste succes maakte George II bevreesd voor zijn Duitsche Staten, en hij sloot als Keurvorst van Hanover een tractaat van onzijdigheid met Frankrijk, waarbij hij zich ook verbond de stemming van Beieren tot Keizer niet tegen te gaan. Zulke tractaten van onzijdigheid werden over en weder meer aangegaan, het geen de oorlog een regelmatiger loop gaf, om dat daarbij het ontzien der onzijdige territoiren bedongen werd. - Ondertusschen werden de Hollandsche Koopvaarders nu beide door Engeland en Spanje genomen, onder waar of opgeraapt voorgeven van Contrabande: ten welk aanzien de Engelschen zich aan de Hollandsche regel van *vrij schip vrij goed*, niet stoorden, schoon het verdrag van Zeevaart, met hun in 1674 aangegaan, en door George aangenomen, dien regel tot grond had. Want de Koning mocht tractaten sluiten en aannemen zoo hij wilde, zijn Admiraliteiten en Zeegerechten gingen van hun Engelschen stelregel in 't voonnissen over prijzen niet af, en volhardden

daarbij schoon hij bevelen ter contrarie afkondigde[1].

De Staat begreep zijn troepen te moeten vermeerderen, waar tegen Frankrijk zich zeer verzettede, terwijl Engeland en de Koningin van Hongaryen bijstand voor haar vorderden, waartoe ook het tractaat van 1732 verplichtte. Men zocht ten minsten Pruissen met haar te bevredigen, en won tijd, maar slaagde niet; en onze grenzen stonden middelerwijl met Fransche Krijgsmacht omringd. In plaats van manschap gaf men geld (ƒ 840,000), en de Koningin werd daardoor standvastiger in het verwerpen van allen afstand, waartoe men haar aanzocht. Het geld was echter, ter zake van de overstroomingen die op den langdurigen ijsgang des afgeloopen winters volgden, bij ons geen overtallige waar, maar moeilijker te vinden dan ooit. Rusland zou Maria Theresia te hulp geschoten zijn, maar Frankrijk had nu de overhand in de Stenden van Zweden, die hij meestal bezoldigde; en deed dit Rijk, in weerwil des Konings, den oorlog aan de Russen verklaren. Naderhand onderhield Rusland, op Frankrijks voorbeeld, ook een deel der Zweedsche Stenden en balanceerde op deze wijze met Frankrijk, doch het had toen nog die kunstgreep niet geleerd.

De Koning van Sardinie verbond zich nu echter met Maria Theresia: de Koning der beide Sicilien kwam tot onzijdigheid; en dus verslimmerde haar toestand ten minste nu niet.

1 WAGENAAR XIX D. bl. 325.

De Keurvorst van Beieren werd Keizer gekoren onder den naam van Karel den VII, waar bij de stem van Boheme niet in aanmerking kwam, als zijnde daar werklijk geen Keurvorst; en dit veroorzaakte protesten van wegens de Koningin. Te onrecht! ook werd de nieuwe Keizer erkend, ook bij ons.

Zij zat voor het overige niet stil, heroverde Opper-Oostenrijk en veroverde geheel Beieren: doch Pruissen nam een goed deel van Moravie, en dit deed de Koningin Silezien aan hem afstaan en dus vrede met hem maken, tot groote spijt van de Franschen. Saxen trok hier op weldra te rug, en de Fransche en Beiersche troepen werden uit Boheme gedreven.

Maar eer het zoo verr' was, had Maria Theresia zeer beweeglijke brieven door geheel Europa gezonden, die groote sensatie gaven. Bij ons inzonderheid deden zij een aanmerklijken indruk, en men werd algemeen vurig om haar te hulp te schieten. Frankrijk bood den Staat onzijdigheid aan; waar alles wat Franschgezind was zeer meê in zijn schik was, maar het geen als eed- en bondbreuk door de rechtschapenen met verondwaardiging verworpen wierd. Hier over ontstonden groote en algemeene geschillen, waar van de Leonidas en andere kleine gedichten van J[r]. WILLEM VAN HAREN zeer belangrijke gedenkstukken zijn[1]. Men stond tusschen Engelands en Frankrijks aandrijven wederom te waggelen. Intusschen echter had men tot twee- of driemaal de Hollandsche Landmacht met eenige duizend man

1 [Z. de *Opheld.*]

vergroot. En het mistrouwen tegen Frankrijk was zoo algemeen, dat men schier van geen Fransche voorstellen reppen kon, zonder verdacht te zijn. Maar daar de Koning van Engeland zelf, ten aanzien van zijn Staten op 't vaste land, de onzijdigheid aangenomen had, ja de eerste daarin geweest was, had het iets stuitends dat hij onzen Staat daar zoo ijverig van afmaande. Dan dit behoort wederom tot de ongestadigheid van een Regeering als de Engelsche. Het volk van Engeland (goed vrouwsch uit den aart) was brandend om de arme Wees van Karel den VI te hulp te komen, en moest bevredigd. 16000 Engelschen werden in Gent, Ostende, Nieuwpoort, Brugge, Oudenaarde, Kortrijk, en Lier gelegd, en de Koning van Frankrijk dekte Fransch Vlaanderen met zijn huistroepen. Frankrijk bood den Staten Duinkerken ter bewaring aan, mits onzijdig blijvende: maar men kon dit niet aannemen, en moest tusschen Frankrijk of Engeland kiezen. Eene algemeene belasting op elks inkomsten werd gelegd, wie meer dan ƒ 600 won of verteerde, maar die bracht nog geen miljoen op. Eene kommissie uit de Staten van Holland verklaarde, dat de *casus foederis* onlochenbaar en de Republiek den bijstand aan Maria Theresia verschuldigd was, maar de Staatsleden besloten er niet op, en men was afkeerig van oorlog; en met al de vermeerdering van troepen die er gedaan was, vond men geen 20,000 man aan de Koningin van Hongarijen te kunnen afstaan, of men kon zijn grenssteden niet meer beschermen, veel min een leger in 't veld brengen om oorlog te voeren of te weeren. En de andere Provincien bewil-

ligden in niets of ten minste brachten niets op om in geld of manschap aan de verplichting te voldoen, waar toe men met allen drang aangemaand wierd. - Het volk gevoelde bij deze besluiteloosheid des Gouvernements wat het gebrek aan een hoofd was.

Men was in dien tijd wel genoodzaakt eenige bevelhebberschappen over het krijgsvolk te vervullen. Ongetwijfeld kwam hier bij de Prins van Oranje, Stadhouder van drie of vier Provincien[1] en die thans de Vorstendommen van Nassau Dillenburg en Nassau-Siegen, met Nassau-Dietz vereenigde, in aanmerking. Holland, om hem te vernederen, bracht het bij de Staten Generaal daar heen dat men hem tot Lieutenant Generaal over de Infanterie aanstelde, 't geen hij met verontwaardiging (als beneden zijne waardigheid van Stadhouder) verwierp. Zijn brief hierover aan hun Hoog Mogende is zeer merkwaardig en beschamend voor de Hollandsche factie.

Het jaar 1743 was daar en nog warde men te samen in Holland over het ondersteunen van Maria Theresia, en er werd een Staatsbezending naar Dordrecht en den Briel gezonden om deze Steden te bewegen dat zij er in stemden[2]. - Binnen twee maanden had de onderstand geleverd moeten worden,

1 (Met Drenthe, van 4.)
2 Welk een Constitutie! één stad kon beletten dat men een verbond vervulde, waar allen in gestemd hadden. En zulke altercatien vielen telkens voor, werden dikwijls gemankt en tot het uiterste gedreven uit loutere ambitie van een Burgemeester of Pensionaris die zich daar door aanzien wilde geven.

en nu waren er reeds twee jaren omgegaan met delibereeren of men er toe komen zou. - Maar de bezending hielp niet: want Dordrecht beriep zich op GROTIUS die geleerd had ‘dat niemand zich tot zijn schade had willen verbinden, en dat men de toegezegde hulp weigeren kon, als de praestatie ons in gevaar bracht.’ De Briel, begreep het meê, ‘dat een verbond altijd verstaan moest worden met de stilzwijgende uitzondering, zoo 't, als 't geval daar is, niet strijdt met het welzijn van den Staat die zich verbindt.’ Men overstemde hen derhalve en zij protesteerden. - Maar bij de andere Provintien trok men de existentie van den casus foederis zelf in twijfel. Echter ging bij de Unie de onderstand van 20,000 man ook bij overstemming door. Het geen Frankrijk zeer kwalijk nam.

Het geluk des krijgs was zoo in Oostenrijk als in Beieren, en dus zoo wel offensif als defensif, de Koningin van Hongaryen boven alle verwachting meê geloopen; en men mag gelooven, dat beide Frankrijk en de nieuwe Keizer bij een Vrede-onderhandeling vrij wat van hunne eischen tegen Maria Theresia verminderd zouden hebben; doch zij was niet gezind iets af te staan. Nu opende de Koning van Engeland (in 1743) aan het hoofd van zijn troepen een veldtocht aan den kant van de Mein, en zijn gedrag was zoo onvoorzichtig of zoo onbedreven, dat hij zich rondom van de Franschen omeingelen liet, buiten alle mooglijkheid van toevoer was, en niet dan eene dolligheid van dezen hem behield. De slag bij Dettingen viel hierdoor zeer ten nadeele der Franschen uit, wier geschut door de bewegingen die

zij maakten, hun onbruikbaar gemaakt wierd, terwijl zij zich aan dat der Engelschen blootstelden, het geen zonder deze dwaasheid hen volstrekt niet had kunnen beschadigen. Zoo heeft men dikwijls zijn behoud aan zijn vijand te danken. George had gedurende het gevecht, aan het hoofd van zijn Engelsche Guardes te voet gestaan, die niet tot den strijd kwamen, met den blooten degen in de hand, in de figuur van de quartstoot. De Franschen werden met omtrent 5000 man verlies, afgeslagen, en als George de tijding daarvan kreeg, stak hij zijn degen weêr op, en was verwonderd, zich zoo wel gekweten te hebben. Doch Frankrijk lag nu open voor zijn vijand. De Staatsche hulptroepen op weg naar Duitschland hadden geen deel in dien slag noch in eenige operatie, om dat men hier nog tot geen oorlog met Frankrijk besluiten kon.

Saxen maakte nu een verbond van onderlinge bescherming met Maria Theresia; en een nieuw tractaat van haar met Engeland en den Koning van Sardinien, waarin de Staten, om Frankrijk niet te beleedigen, weigerden deel te nemen, versterkte haar meer en meer; en dit deed Frankrijk nieuwe middelen beramen. Aan de eene zijde bracht het den Koning van Pruissen weder in 't spel, en aan de andere den Pretendent.

Omtrent de 40 schepen werden in Frankrijk toegerust, waarbij Spanje nog een smaldeel zou voegen, en daze moest den Zoon des Pretendents, aan wien de Vader zijn rechten overgaf, in Groot Brittanje geleiden. Op 't gerucht daar van gaven de Staten de bedongen 6000 man wederom ter beschik-

king des Konings; maar die landing werd door stormen verijdeld, en de jonge-heer keerde naar Brest, zonder dit maal de Engelsche kust gezien te hebben. - Voor Toulon viel een zeegevecht tusschen Franschen en Spaanschen met de Engelschen voor, ten meesten nadeele van de Spanjaarts. - Dus verre was er nog geen oorlog tusschen Frankrijk en Engeland verklaard, maar thans geschiedde dit, en dien ten gevolge eischte Groot Brittanje nu niet alleen 20 oorlogsschepen van onzen Staat, maar ook openbare vredebreuk met Frankrijk, zoo als dit de verdragen van 1678 en 1728 mêebrachten. Voor het laatste gaven de tractaten twee maanden tijd, en derhalve drong dat niet, en van de 20 oorlogschepen zond men bij voorraad er 10. - Pruissen en Saxen werden ook door Engeland tot voldoen aan de tractaten gemaand; maar Pruissen weigerde, om dat Frankrijk (zei hij) hem gemeld had dat Engeland de aanvaller was, en Saxen verklaarde dat het de van hem bedongen 3000 man leveren zou als er een leger was, dat Hanover beschermen kon, maar dat zij zonder dit niets baten konden. - Na deze voorbereiding verklaarde Frankrijk de oorlog aan Maria Theresia (want tot dus verre had het zijn bondgenooten slechts bijgestaan!) en verklaarde tevens den Staat, de Oostenrijksche Nederlanden te zullen aangrijpen; het geen in het zelfde oogenblik dat de Ambassadeur zulks Hun Hoog Mogenden aankondigde werklijk reeds geschiedde.

Nú tastte Frankrijk de Barrière-steden werkelijk aan en de Staatsche bezettingen daar in gaven ze de eene vroeger, de andere later, en na meer of

minder wederstand, over[1]. Doch dit (beweerde Frankrijk) was geen vijandelijkheid tegen den Staat maar alleen tegen de Koningin van Hongaryen. Men deed hier voorstellen tegen, waar Frankrijk de spot meê dreef, en die in der daad, in den staat waar de zaken in waren, niet te pas kwamen.

De indruk die deze gebeurtenissen tot onzent maakten was groot. Voor de vierde maal sedert den dood van Karel VI vermeerderde men bij ons de krijgsmacht, men ondersteunde de Koningin van Hongarijen met nog 20,000 man, en het vereenigd leger van Engelschen, Oostenrijkschen, en Staatschen trok op, doch dorst niet ondernemen het belegerd Meenen te ontzetten. Nieuwe klacht en bewijs van misnoegen gaf Frankrijk hier over; en terwijl Pruissen zich nevens den Palts en Zweden te Frankfort met den nieuwen Keizer verbond, noodigde men de Staten om hier ook deel in te nemen.

Hier tegen verbonden zich 's Keizers broeder de Keurvorst van Keulen, en die van Ments met Groot Brittanje en de Staten in de Hage: terwijl de Koningin van Hongaryen te Mentz een akte van onwettigverklaring tegen 's Keizers verkiezing uitbracht, en al steeds op meerder ondersteuning bij de Staten bleef aandringen.

Hoezeer de Marechal de Coigny met de Fransche Armee den Rhijn bewaakte, vond Prins Karel van Lottharingen die 't Oostenrijksch leger gebood, middel om dien stroom over te trekken, het geen in den nacht van den eersten Julij 1744 geschiedde. Een

1 WAGENAAR XIX D. bl. 457.

operatie die hem een ontzachlijke roem verwierf, en waardoor hij etlijke jaren lang de held der Hollandsche straatliedjens en almanachs-vertellingen wierd; doch zijn verdere bedrijven ondersteunden die vermaardheid niet en zij sleet. - Deze overtocht ondertusschen stuitte den voortgang der Franschen in de Nederlanden en Karel trok op Franschen bodem: - en daar tegen, trok de Koning van Pruissen naar Bohemen en berende Praag, het geen Prins Karel te rug deed roepen om daar den vijand te stuiten, die echter Praag bemachtigde, terwijl de Keizerschen Beieren trachtten te hernemen. De Pruisschen werden ook werkelijk uit Bohemen gedreven en Praag door hen verlaten, zelfs verloren zij Opper-Silezie wêer. De Franschen hadden nu de handen weer ruim in de Nederlanden en den Opperrhijn, waar zij vele plaatsen veroverden en eenige slechtten of ontmantelden.

Zonder ons met den oorlog in Italie op te houden, of het geen in het Noorden voorviel, waar intusschen een Russische Staats-omwenteling, vrede- en oorlogs-verwisselingen en dergelijke plaats gehad hadden, bepalen wij ons bij het geen onzen Staat onmiddelijk roert.

Het was in dit jaar 1744 ook, dat de bemoeiingen van onzen Staat met Oost-Vriesland en de eindelooze geschillen die daar eeuwen lang tusschen den Vorst en zijn Steden geduurd hadden, ophielden. Hoe veel belang men bij ons altijd gesteld had, om daar meester te zijn en de Steden tegen hun Heer te ondersteunen, hebben wij van tijd tot tijd opgemerkt, en wij hebben ze in den loop der ge-

schiedenis nu een geruimen tijd lang uit het oog verloren. Wij dienen er echter iets van te melden. - Moê van altijd zijn gezag tot in het oneindige beknibbeld te zien, en een partij onbeschaamde Hollandsche Staatslieden zich in de Regeering van zijn land te zien indringen, wendde de Graaf George Albert, die sedert 1708 regeerde, zich in 1720 tot den Keizer over de aanmatigingen der Stenden die zelfs troepen tegen hun Vorst in soldij hielden. Hij kreeg daar ten aanzien van een aantal punten voldoening; maar de Stenden schreven vertogen daar tegen, en hij deed die van zijne zijde beantwoorden, terwijl 's Keizers uitspraak ondertusschen buiten uitwerking bleef, en de Stad Emden de Staten Generaal daar wêer inhaalde, ten einde de executie van 't vonnis, die aan Saxen en Brunswijk-Wolfenbuttel bevolen was, tegen te gaan. Stout op 't gehoor dat zij in Holland vonden, namen de Stenden, of eigenlijker, op naam van de Stenden, die van Emden en Lier, de wapenen op; en de Staten deden al wat mogelijk was om den Vorst tot een vergelijk te brengen en van de executie te doen afzien. Het duurde dus nog eenige jaren (tot in 1726), als de Vorst de Staatsche manschap die in Lier lag van daar wilde verdrijven en met de wapenen aantastte: deze manschap echter verdedigde zich wel, en sloeg de ruiters, infanteristen en boeren van den Vorst moedig af. Deze manschap was eigenlijk in Emden gelegd, doch werd ten gevalle van de Emdenaars en de Stenden ook elders gebruikt, ondanks 's Vorsten bevelen en die van het Rijk.

De Staten Generaal zonden den Heer Lewe van

Aduart aan den Vorst, die hem beleefd ontfing, doch duidelijk aantoonde, hoe zeer de gantsche beweging het werk alleen van de Emdener Magistraat en nog twee personen was, die zich tegen hem verzetteden, en dat er geen Verdrag te pas kwam. Men drong hem echter om van zijn recht iets te laten varen enz. enz. en trachtte den Koning van Pruissen te bewegen om met de Staten den Vorst naar de hand te zetten; doch dezen was door het Rijk reeds verboden zich met de Oost-Friesche zaken te bemoeien. Zij vermeerderden nu de bezetting van Emden en Lieroord met twee batailjons; en poogden Engeland, Frankrijk, Munster en Keulen, ja den Koning van Denenmarken, in 't belang der wêerspannigen te brengen; en ijverden als verbeeldden zij zich dat de Graaf van Oost-Friesland een Prins van Oranje was. Hun gewoel, hoe wel overal afgekeurd, bracht de Boeren in Oost-Vriesland op de been, die zich bij de Hollandsche troepen voegden en allerlei moedwil begonnen aan te rechten, en nu ook al aan 't afzetten van Magistraten gingen. En toen 't zoo verr' was wilden zij dat de partijen in den Hage voor hen over een vergelijk kwamen handelen, waarbij zij dan meester wilden zijn in hoe verr' de Rijks-besluiten gelden zouden of niet.

Daar kwamen ook werklijk afgevaardigden van de Stenden en van de stad Emden, maar dezen alleen, en men kon dezen nu geen andere raad geven dan zich te onderwerpen, te meer, daar de Koning van Pruissen nu belast werd met de executie der Rijks-bevelen: en of zij dezen of den Koning van Denenmarken zochten over te halen om hunne

executie-troepen te rug te trekken, dit baatte niets.

Nu wilden onze Heeren Staten de Oost-Friesche zaak op de bijeenkomst te Soissons brengen, als of deze waarlijk domestique zaak van het Rijk een object van den vredehandel kon zijn, die door de gezamenlijke Mogendheden te vereffenen stond! En waarlijk de Kardinaal de Fleury had daar eenigzins ooren naar. Echter de Staten vonden 't raadzaamst de wêerspannelingen tot onderwerping te vermanen, die dan ook, nu zij niet meer gestijfd wierden in Maart 1729 volgde. Maar over de acte van die onderwerping was nog geweldig veel te doen. Eindelijk werd de zaak bij een besluit des Keizers van 30 Augustus 1730 afgedaan, en vrij zachtmoedig. Het gedrag der Staten Generaal hier in had ondertusschen veel ongenoegen in 't Rijk gegeven, als eene aanmatiging zijnde die het Keizerrecht en Keizerrijk veel te na ging. Maar bij de toetreding der Staten tot het Weener verdrag ter handhaving van de pragmatique Sanctie verzachtte dit ressentiment, en er werd eene voorziening gedaan, om den Staten hun gelden aan de Oost-Friezen opgeschoten met de Intressen te verzekeren.

Hier meê echter niet te vreden en geen herroeping van 't Keizerlijk besluit van 1730 kunnende te weeg brengen, wilden zij wederom een bezending naar Oost-Friesland doen, doch die de Vorst niet afwachten wilde. Om hun te believen kwam de Keizer in 1738 tot een nieuw besluit over de Oost-Friesche geschillen, maar het was den Staten niet naar den zin, en hij hield het in. En alles bleef dus zoo 't in

1730 geordend was, tot in 1744 Karel Eduard overleed, die niet dan verre bloedverwanten naliet.

De Koning van Pruissen nam nu bezit van Oost-Friesland, op grond van eene Keizerlijke belofte in 1694 aan zijn Grootvader gedaan, van hem in geval van uitsterven van 't mannelijk oir van Oost-Friesland, met dat Vorstendom te beleenen[1]. Hij werd er ook gehuldigd en bij de Mogendheden als Vorst erkend. Doch deze vond niet goed, Staatsche bezetting in Emden en Lieroord te hebben, en men vond zich verplicht die 't huis te ontbieden. Men kwam toen tot een berekening van 't geen de Staten opgeschoten hadden tot stoking der gedurige onlusten. Deze sommen bedroegen nog per resto 1,160,850 Gl. behalve nog 465,000 die de Vorst hun schuldig gebleven was, buiten de Intressen van beide sommen: over de afdoening van welk een en ander schikkingen gemaakt werden.

Sedert waren er geen geschillen meer in Oost-Friesland: want de Vorst was te machtig, om niet ontzien te worden, en derhalve in geen staat van vijandschap met zijn onderdanen: en de Republikeinsche geest werd niet meer uit Holland gevoed.

Maria Theresia had zich wel niet te beklagen dat de Staten haar 't verbond niet hielden, maar vreesde echter dat zoo men zich bij ons niet anders te

1 *Quaerebatur* [het was de vraag]: of Oost-Friesland een mannelijk leen was, en dus op die wijs aan Pruissen had kunnen beloofd worden? Maar het tegendeel was niet bewezen. Ergo 't was daar voor te houden.

weer stelde, de geheele barriére en al hare Nederlanden weldra weggenomen zouden zijn, en zij drong dat men Frankrijk de oorlog verklaren zou. Doch dit wilde men niet. Echter werd men meer en meer ongerust over den Nederrhijn, en zond troepen naar derwaart; en het ontbrak wederom niet aan onderhandelingen. Thands sloot men ook weêr een Verbond te Warschauw, tot herstel van de rust, tusschen Groot Brittanje, Saxen, en de Staten, met Maria Theresia. - Maar het geen meer dan alle verbonden toebracht om de zaken een plooi te geven waar een vrede uit spruiten mocht, was de onverwachte dood van Karel den VII, op den 20 Januarij 1745: waar door de Keizerthroon voor den Gemaal van Maria Theresia open viel, en tevens haar machtigste en werkzaamste tegenpartij uit de voeten was. Zijn zoon maakte weldra vrede met haar, [zij] erkende den *overledene* als Keizer, en herstelde *hem* in zijn vaderlijk erfland; en *hij* onderwierp zich aan de pragmatique Sanctie, erkende de Boheemsche Keurstem, en beloofde zich voor haar Gemaal te verklaren.

Frankrijk en Pruissen waren woedend over dit verdrag. De Oostenrijksche troepen vielen nu ook in Silezie, en dit werd nu het tooneel des oorlogs tusschen die twee Mogendheden; doch het krijgsgeluk van Pruissen bracht dit weder naar Bohemen over.

De verkiezing eens nieuwen Keizers had plaats en viel op Frans, den Groot-Hertog van Toskane, Maria Theresia's Gemaal; onder protest van Pruissen en de Palts, om dat men het stemrecht van Boheme deed gelden, schoon er geen Koning van Boheme was.

Maar Frederik van Pruissen had een vergiftigden haat tegen Saxen opgevat, vooral om dat deze in Silezie gevallen was, en (zoo men meende) dit landschap voor zich had bedongen ten prijze der hulp die hij Maria Theresia toebracht. Hij gaf een Manifest tegen dezen Koning en Keurvorst in 't licht, 't geen deze met een manifest beantwoordde. Men arbeidde aan een vergelijk, maar er viel bij Prausnits een slag voor, waar bij Pruissen de Saxen totaliter sloeg, en de Koning van Polen zijn Hoofdstad Dresden verliet om naar Praag te wijken. Een nieuwe slag bij Kesselsdorf maakte den Koning van Pruissen volstrekt meester van Saxen. Nu echter volgde de vrede tusschen hem, Saxen, en de Koningin van Hongarijen, die te Dresden gesloten werd, onder guarantie van Engeland, en Pruissen behield er Silezie bij.

Tot de garantie van Silezie, welke de Koning van Pruissen op Engeland, den Staat en de geheele wareld begeerde, wilde men bij ons niet komen, en waarlijk men had er gelijk in; doch dit kostte onze Ingezetenen de kapitalen, welke zij aan Karel den VI geschoten hadden op hypotheek van dat Land. 't Goed kwijt zijnde, had Oostenrijk de onbeschaamdheid zich van de schuld ontslagen te rekenen, even of het geen louter personeele schuld geweest ware, tot zekerheid waarvan dit pandrecht slechts accessoir was. Voor de guarantie bood Pruissen aan de schuld over te nemen. Maar niets van het geen men verloor trof het Huis van Oostenrijk ooit, als dit verlies van Silezien, en steeds behield het het voornemen en uitzicht om er zich wederom meester van te maken in spijt van allen

gedanen afstand. Van daar ook dat Pruissen zoodanig naar guarantien rondzag. Hij verkreeg ze dan ook van Saxen en Engeland: doch men bleef hier gehecht aan de belangen der Koningin van Hongarijen, en zocht zelfs Rusland daar in te trekken. - De Keurvorst van Beieren ondersteunde haar nu; maar Genua verklaarde zich voor Frankrijk en Spanje, en dit bracht in Italie 't overwicht aan die zijde.

Frankrijk zond den jongen Pretendent weder in Schotland, en Engeland vorderde op nieuw onzen onderstand van manschap. Met een recht Republikeinsche goede trouw zond men dadelijk de 6000 man; maar juist die troepen die, in de Barrière door Frankrijk gevangen genomen, hun woord gegeven hadden om tot 1747 (het was nu 1745) niet tegen Frankrijk te dienen. Frankrijk verklaarde nu ('t geen men quasi geveinsd had niet te weten), dat het zelf den Pretendent zond en dat het ZYN *troepen* en *geen Pretendents troepen* waren; en nu wilde de Hollandsche onderstand geen vinger verroeren. - Edenburg opende zijn poorten aan Karel Eduard, die ook eenige kleine voordeelen behaalde. Hij proclameerde zich wederom Koning. De Hertog van Cumberland werd uit de Nederlanden te rug geroepen, en men was in Engeland ijveriger dan ooit om hem te keer te gaan. Hij werd ondertusschen in die voortgangen die hij maakte, door Frankrijk dat hem met een landing in 't westen van Engeland ondersteunen zou, en tevens door de hoofden der Schotsche bergstammen, die voor geen krijgstucht noch onderwerping aan een plan vatbaar waren, deerlijk te loor gesteld, zonder 't welk hij zich lichtelijk van

Londen meester had kunnen maken, waartoe hij tot op 20 uren gaans genaderd was: doch moest door het misverstand onder zijn medestanders dit opgeven, en te rug trekken, het geen niet dan zijn verderf kon zijn. Bij Aberdeen viel vervolgens een algemeene slag voor die zijn leger vernietigde, en hij moest zes maanden lang, daar zijn hoofd op prijs gesteld was, vermomd en hongerend door 't gebergte en de bosschen omzwerven, eer hij gelegenheid vond om met een kaperscheepjen dat hem opnam, de vrije zee wêer te winnen, en dus in eindeloos erger dan bedelaars toestand in Frankrijk te rug kwam: waarna de beuls in Engeland meer te doen kregen, dan de Soldaten te doen gehad hadden. - De 6000 Hollanders werden te rug genomen en 6000 Hessen in de plaats gezonden, maar kwamen wal laat.[1] - Middelerwijl namen de Engelschen *Cap Breton* in America op de Franschen, en wat koopvaardijschepen zij ontmoetten, op ons.

Frankrijk had de expeditie in Groot Brittanje nooit ernstig gemeend, maar begreep zijn oogmerken in de Nederlanden met kracht te moeten doorzetten en belegerde Doornik. De vereenigde macht van Engeland, Hanover, Oostenrijk, en den Staat, begreep deze

1 Merkwaardig is de brief, door den Pretendent na zijn neêrlang aan zijn Broeder geschreven. ‘Men heeft mij’ (dus schreef hij in substantie) ‘in den strik geleid en toen verlaten, en ik zal er mijn leven of vrijheid bij inboeten: wees voorzichtiger, wang u op geene verzekeringen: wij zullen de eeuwige speelpop zijn van die ons tot hun voordeel te werk stellen, zoo lang er nog Stuarts in de wareld zijn.’

Stad te ontzetten, en dit veroorzaakte op den elfden May den slag van Fontenoy, dien de Hertog van Cumberland op zijn dollemans ondernam, en daar alles meê bedierf. Men heeft, naar het schijnt, bij WAGENAAR over dezen slag niet durven uitkomen. Hij verdient echter wel te worden gekend, zoo om de waarachtige dapperheid der troepen, als om de Engelsche domheid, aan wie het lot van onzen Staat overgelaten wierd.

Verslag van deze Neêrlaag.

De Franschen lagen in slagorde van 't Dorp Antoin tot Fontenoi, en van Fontenoi tot Ramecroix: met beide vleugels wel bevestigd; Antoin en Ramecroix met schansen en geschut gedekt als om een beleg te verduren, en Fontenoy als tot een allersterkste vesting omgraven en toegerust, en de grond overal met *redans* betwist. Hun troepen stonden in drie en vier dubbele linien en waren van achter door het bosch van Barry gedekt, waar zij tevens een macht van geschut geplant hadden. De Bondgenooten vielen eerst op de linker vleugel aan, en vervolgens tot twee herhaalde reizen en met ongelooflijke dapperheid op Fontenoy, met verovering waarvan men meende de Fransche slagorde gebroken te zullen hebben, het geen echter niet gediend zou hebben dan om zich aan het vuur van de daarachter verborgen linien en batterijen bloot te stellen. Doch men werd ondanks alle volharding op dat punt (als gezegd is) een- en andermaal afgeslagen, en moest het opgeven. Nu viel men herhaalde keeren met gelijke

dapperheid op het middelpunt ter rechter zijde van Fontenoy aan, en doorbrak die. De Franschen daar uit een geslagen, voerden hun Ruiterij daar tegen aan, die door het vuur van ons Voetvolk telkens te rug gedreven werd, en het opgeven moest, en dus doordringende vormde men zich noodwendig tot een langwerpig Bataillon-quarré, dat geisoleerd stond, en zoo de Franschen niet goedschiks wegliepen, verloren moest zijn, dewijl het geen plaats om zich uit te breiden had en geen Ruiterij om 't te dekken, terwijl 't vuur niet eeuwig duren kon. - Echter bracht dit de Franschen in verwarring, ter zake dat ieder daar 't hoofd vol had van de Kolom van Folard, en men dit voor zulk een kolom aanzag. Zij hielden de zaak voor afgedaan, de Koning ging zich bergen, en men begon af te trekken, wanneer Richelieu, die meer gezond verstand dan eigenlijke krijgskennis had, en met al de Theorien, toen zeer en vogue, de spot dreef, op zich nam een eind van den slag te maken, 't geen zeer licht viel. Hij liet eenige stukken geschut aanvoeren, die op deze dichte massa een afgrijslijk geweld deden en een slachting verwekten, als men zich verbeelden kan. Kort stond men dit door, en nog veel te lang in zulk een wanhopige gesteltenis, en men week derhalve af, vervolgd door de Franschen en met een geweldig volksverlies.

De Hollandsche troepen deden, terwijl het dus stond, nog groote pogingen om nader aan Antoin de Franschen door te breken, ten einde de doorgedrongene benden bij te komen, maar vruchtloos; want eer zij dit vechtende konden uitwerken, was de slag beslist.

Men ziet hier uit dat Cumberland, geen orde gesteld hebbende dan op het aanvallen, niet op den goeden of kwaden uitslag van dien aanval gerekend had, maar alles aan 't lot overgelaten. Had hij een mobile ruiterij bij dezen aanval in beweging gehad, de slag, hoe gewaagd ook, en tegen alle gronden van probabiliteit aan, ondernomen, was door de buitengewone dapperheid en volstandigheid der troepen gewonnen geweest, en zou Frankrijk buiten staat gebracht hebben zich weêr op te heffen.

Maar de gantsche onderneming was onverstandig om de overmacht van 't Fransche leger in aantal en positie. En de vorming der slagorde en wijze van aanvallen zoo allergeweldigst strijdig met alle gronden van krijgskennis, dat de troepen uren lang werkeloos het Fransch geschut moesten verduren, het geschut de bataillons niet volgen kon, het terrain gebroken en niet behoorlijk geëffend was.

Men vond in de wonden der gekwetsen, stukken dik glas, ijzeren en koperen knopen, spykers, en dergelijke, in 't recht der volken verboden en als moordtuigen gequalificeerde stoffen; waar van de Hertog van Cumberland een zak vol, nog bloedig, met een Trompetter aan den Koning van Frankrijk zond, met een brief, die den Koning verbleeken deed en diepe ontroering bij hem verwekte. Maar wat holp het? De meeste der gekwetste Soldaten stierven ook aan de ontstekingen der wonden door die vreemde en tergende lichamen doodelijk gemaakt.

Doornik, hoe wel verdedigd, moest nu opgegeven worden, en de Bevelhebber week op het Kasteel;

en vroeg den Staten Generaal orde, die weêrstand bevalen. Vier weken daarna moest het zich echter ook overgeven. Nu namen de Franschen Brugge, Deinze, Damme, Oudenaarde, Dendermonde, Ostende, Nieuwpoort, en Aath.

Met den aanvang van 't jaar 1746 en in 't hart dus des winters, namen zij Nivelle, sloten Brussel in, en men liet zich daarin besluiten, tegen den aandrang der Oostenrijkschen, van wie een deel door de Franschen heensloeg en zich dus voor hun Vorstin behield. Zij namen Mechelen, Leuven, Vilvoorden, en toen Brussel-zelf met gevangenneming der troepen, die er, ten getale van 12000 man, in waren, en een grooten voorraad van mond- en krijgsbehoeften; bij welk alles de Hanoverschen een zeer dubbelzinnig gedrag hielden. - Ondertusschen deed Frankrijk voorslagen van vrede, maar zeer onaannemelijk, vooral ten aanzien der Nederlanden, en waardoor in der daad alle uitzicht op vrede werd weggenomen.

Bij dat alles was ONZE STAAT in geen oorlog met Frankrijk, maar in vrede en verbond; doch nu trok Frankrijk zijn tractaat van Koophandel met ons in; ten einde ons geheel naar de hand te zetten. Om echter dit niet tot geheele verwijdering, maar toenadering te doen strekken, werd die intrekking dadelijk aanmerklijk verzacht en gematigd; en de Gezanten gingen drok af en aan, terwijl de Koning steeds voorgaf ‘zeer groote begeerte te hebben om de goede verstandhouding met de Staten in stand te houden:’ daar werd ook een vredehandeling te Breda beraamd: doch het kwam er zoo dra nog niet toe.

Deerlijk ondertusschen was het met de Fransche zeemacht gesteld, en na haar geheel vernield te hebben, verbrandden de Engelschen hun magazijnen te *Orient* in Bretagne, waarvan de schade ontzachlijk was: men had een jaar lang daar, behalven de zeetoerustingen, alle toerusting voor eene armee van meer dan 50,000 man bij een gebracht.

Waldek werd nu tot Chef over de Hollandsche troepen aangesteld, in spijt van Friesland en Groningen, die hem ook nooit in die qualiteit hebben willen erkennen, maar den Prins van Oranje, hunnen Stadhouder, 't bevel opgedragen wilden. - Deze nieuwe Commandant vorderde 95,000 man om het land te verdedigen, waartoe men 40,000 nieuwe zou moeten werven. Maar bij nader overleg nam hij zijn plan te rug, en vorderde 109,000 man, zonder 't welk hij geen succes van den veldtocht voorspelde. Men zond het plan naar Engeland, en dit besloot bij de 55,000 man die er in de Nederlanden waren nog 54,000 te voegen. Maria Theresia vroeg ook een aanmerklijken onderstand in geld van Engeland, en het geen de Koning dien ten gevolge van zijn Parlement vroeg, werd toegestaan, maar *vertraagd*. En deze vertraging liet Frankrijk meester om al verder progressen in zijn Nederlandsche veroveringen te maken, waarvan het zich dan ook bediende.

Waldek hield een goede houding, en koos eene voordeelige ligging achter de Dyle; maar als Frankrijk zich daar met een aanmerklijke overmacht van troepen versterkte, was hij genoodzaakt naar de Bra-

bandsche heide en tot bij Breda te wijken. De Franschen bezetteden thans Andwerpen, belegerden en namen het kasteel: en de bondgenooten verschansten zich te samen in de stelling door Waldek gekozen. Mons werd door de Franschen belegerd en genomen, toen S[t] Gislain: en in deze omstandigheden overleed de Koning van Spanje, en werd door zijn zoon Ferdinand VI opgevolgd, die in de plans van zijn Vader en Frankrijk trad.

Nu nam de Prins Karel van Lotharingen het bevel van het vereenigd leger aan: maar zag Charleroi en Namen met zijn kasteel verloren gaan. Bij Raucoux leverde hij den Franschen slag op een allernadeeligsten grond, en waar de dapperheid niets baten kon: ook had hij de Oostenrijkers wel uit het vuur gehouden. Alle de Nederlanden waren dus weg, behalven Limburg, Luxemburg, en 't weinig dat Oostenrijk van 't Opper-Gelderland bezat.

Een verbond van Maria Theresia met Rusland sterkte haar aan de andere zijde. - De Raadpensionaris van der Heim overleed in dit jaar, en werd door den tweeden Griffier van Hun Hoog Mogenden, Jacob Gilles, vervangen.

Nu opende men onderhandelingen te Breda, waarbij de Engelschen ook Gemachtigden van Weenen en Turin wilden; maar dit was tegen 't oogmerk beide van Frankrijk en van de Staten, die wel inzagen dat dit de weg niet was om aan een goed eind te komen, en 't met Engeland vooraf eens wilden zijn. De Staten wilden zich in die onderhandelingen als bemiddelaars gedragen, maar Frankrijk wilde ze nu als partijen in den oorlog aangemerkt heb-

ben: ook wilde Spanje daar bij zijn. Inderdaad waren 't de Engelschen (en zij alleen) die bij den oorlog gewonnen hadden en steeds voordeel hadden, en geen wonder dat zij de onderhandelingen overdwarsten. Frankrijk (dat door de gemaakte verdragen meer dan 1½ maal 100,000 strijders voor zijn partij verloren zag, en nu zeker, zoo 't zijnen bevechteren recht ernst was, onder zou moeten liggen) zocht van zijn zijde den Staat tot een afzonderlijk verdrag aan; maar hoe kon men (al had men 't kunnen vertrouwen) dit aangaan, daar men hier toe ook te zeer onder Engeland zat, onder Engelands macht was, en zich, ondanks Engeland, niet roeren kon! Men wist of meende echter, dat Frankrijk, hoe zeer uitgeput, en eene belasting van een vijfde penning op zijn onderdanen gelegd hebbende, toch nog 130,000 man gereed had om ons op 't lijf te vallen, verr' boven het geheele vereenigde leger, dat toch slechts een *vereenigd* (dat is een zeer *onvereenigd*) leger was.

Men gaf echter in 't begin van 1747 eenige punten tusschen Frankrijk en den Staat aan elkander als voorslagen tot een algemeene vrede over, die men hier geheim hield, doch den Engelschen mêedeelde: en intusschen werd Waldek door de Hollandsche partij weêr als Chef bevestigd; schoon Friesland een zeer uitvoerig en schoon vertoog daar tegen deed. De Heer Willem van Haren waarschouwde den Staat door schoone redevoeringen tegen Frankrijks inzichten, en wekle door dezen bij Hun Hoog Mogenden zoo zeer als door zijne versen bij 't algemeen, de zucht op om zich niet langer te

laten slingeren, maar Frankrijk als vijand, gelijk hij was, te beoorlogen: maar men geloofde hem niet. Echter nu rekende Frankrijk 't den tijd te zijn de *pousser sa pointe*, en deed door den Abbé de Ville die de Ambassade bij ons waarnam, den Staat aanzeggen, dat het den Staatschen bodem zou aanlasten; en met het woord geschiedde dit ook en oogenbliklijk waren een aantal plaatsen in Staatsch-Vlaanderen berend, opgeëischt, en ingenomen; waar door alles, en vooral Zeeland, in angst werd gezet. - Overal werd ieder Stad voor zich zelve beducht, de Burgerijen waakten, achtten den vijand, elk, zoo goed als voor hare poorten, en (niets sedert zoo veel jaren, dan 't overgaan van elke plaats waar de Franschen voor kwamen, gehoord hebbende) wanhoopten aan allen wederstand. En dit wel te meer, daar Waldek, op wien niemand ooit vertrouwen gehad had, en die gedurende zijn krijgsbevelhebberschap niets dan nadeelen gehad had, nu, als gezegd is, invitis sociis [in spijt der Bondgenooten] wederom door de heerschende factie van Holland in het krijgsgezag bevestigd was geworden, met verwerping van den Prins van Oranje, die door Friesland, Overijssel, en Groningen ten sterksten was aangedrongen.

Sedert lang had men in Holland en Zeeland door allerlei boekjens en pamflets het Stadhouderschap bij de Gemeenten hatelijk trachten te maken, en dit gelukte ook tamelijk wel, zoo lang ieder in de positie der zaken redelijk te vreden kon zijn: alleen merkten de lieden van jaren en die wat gelezen hadden op, dat het onder de Prinsen van Oranje toch alles beter ging. Men droeg echter de belachlijke trotsch-

heid en verachting der Regenten en hunner familien, de straffeloosheid hunner misdaden, de onbeschaamdheid waarmeê zij de Burgerschappen tergden en verdrukten, en zich met hun zweet verrijkten[1]. Men droeg dat alles, de schouders ophalende; om dat, met dat alles, ieder voor 't overige, een stil en gerust bestaan vond, voor zoo verre hij slechts met *het groote canailje* (zoo noemde men de Regenten-factie) [niet] te doen had, het geen men zoo veel mogelijk vermijdde. En schoon er een innig gevoel bij de Natie bleef voor het Huis van Oranje, aan wien het vrijheid en Godsdienst dankte, en dit opgewekt wierd door de verontwaardigende verongelijkingen die de Prins ondergaan moest, het bleef bij schouder-ophalen, en niemand dacht op een Revolutie, dan voor zoo verre enkele Staatsleden in de andere Provincien (als b.v. de *van Harens*) de noodzakelijkheid inzagen van eenmaal ('t zij vroeger of later) de oude Regeeringsvorm te rug te roepen.

Doch als nu de Burgerijen in hun wachtkamers bij een gezeten, de behoudenis van hun Steden op 't hart, en het aanrukken van den vijand voor oogen hadden, herdacht men hoe Grootvader en Overgrootvader in 1672 op de zelfde plaats tegen de Franschen gewaakt hadden, en hoe toen het Land, door de verheffing van Willem III gered en uit 's

1 Men zie over de wijze van doen dier Regenten en hun bejegenen der Burgers, D'ORVILLE in zijn *Poemata*, in zijn vers *in Pavem Batavorum diuturnam.* LE CLERCQ in zijne Geschiedenis van Holland, zegt er ook niet weinig van: maar de echte familie-berichten nog ongelijk meer.

vijands klaauwen gescheurd was. Ieder was even ijverig om iets van de bijzonderheden van dien tijd op te halen, en daar men om strijd daar over uitwijdde, werd men al steeds warmer en vond zich veel meer Oranjegezind dan men zelfs wist. Nu vergeleek men den toenmaligen tijd met dien van 1672, den Graaf met Waldek met Willem III, en ook met het geen men van Willem Karel Henrik Frizo wist en verwachten mocht, en zoo was men 't straks overal eens (openlijk of stilzwijgend) dat er geen redding dan door de verheffing des Prinsen tot Stadhouder was.

In groote Steden, waar de Regenten ontzachlijke Godheden waren, was 't hachlijk daar voor uit te komen, en de gesprekken bleven in de zoogenaamde Corps de guarde der Burgeren en uitten zich niet verder dan in huisselijke gesprekken; maar in kleine steedjens had de Burgerij meer stoutmoedigheid naar mate zij haar Regenten minder ontzag of van hen te vrezen had. En waar de vijand het naast was, was de Magistraat ook minst te ontzien, en meer van de Burgers afhanklijk. Geen wonder derhalve dat het eerst in *ter Veere* tot deze opening kwam, waar de Burgerij aan de Regeering verklaarde geen behoud in het Land te zien dan door den Prins, en zijne verheffing in de ampten en waardigheden van Willem III vorderde: het geen ook terstond bij uitroeping geschiedde.

Dadelijk werd dit voorbeeld te Middelburg (zoo na bij Veere gelegen) gevolgd; hier ging het minder geregeld en moeilijker, maar het geschiedde. In Zieriksee, waar men vond, dat zelfs geen buskruid,

en het geschut der Stad met zand en steentjens gevuld was, waaruit de Gemeente een opzetlijk weerloos maken der stad ter begunstiging van de Franschen opmaakte, ontstond grooter en gevaarlijker onlust, en dit sloeg naar Tholen, S[t] Anna-land, en elders in Zeeland over, tot de Provincie Staatsgewijze den Prins Stadhouder verklaarde.

En het geviel, dat juist op dien dag een brief aankwam, waarbij de Prins (die over het imminent gevaar der Provintie hooglijk getroffen was) zijn dienst ter bescherming aanbood. ‘Ik ben bereid, (schreef hij daarin) op de eerste requisitie, aanschrijving of orde van UEd. Mogende mij naar zoodanige plaats der Provincien te geven, als UEd. Mogende raadzaamst zullen oordeelen, op mijn eigen koste, en zonder eenig bezwaar van de Provincie; in deze kommerlijke tijden zoo veel te contribueeren als in mijn macht zal zijn, en met de goede Ingezetenen te ondergaan en uit te staan alzulke gevaren en evenementen als de Goddelijke Voorzienigheid dat land beschoren mag hebben.’

Het was den 25 April dat die verheffing des Prinsen te Veere geschiedde, en den 27 was de tijding van 't geen door geheel Zeeland gebeurd was, in Holland algemeen. Ondertusschen raadpleegden de Staten van Holland over 't geen zij noodig hadden om het land tegen den vijand te verweeren, en gaven die raadplegingen in druk om het Volk te toonen, dat zij de zaak wel behartigden. Maar dit sloeg weinig geloof aan hun behartigen en hield hen uit hoofde der bekende Franschgezindheid van de meesten, verdacht; in welke verdenking ook de

Raadpensionaris Gilles bijzonder begrepen was. Men maakte plakaten tegen de uitstrooiers van zulke verdenkingen, en zette zelfs iemand vast, als schuldig daar aan. Een gevaarlijk ding, dat zoo wel *tergen* als *vrees inboezemen* kon; maar om 't laatste zonder 't eerste te bewerken deed men dit lot op een Franschman vallen, *Jean Rousset de Missy*, een zeer geestvol man, hartelijk Oranje-gezind en van wien de *Muse Stadhouderienne* bestaat, zoo de Regentenpartij ze niet ongevoelig opgekocht en uit de wareld gemaakt heeft. ('t Waren Dichtstukjens en Chansons op de verheffing van Willem den IV en de geboorte van zijn zoon.) De Prins vergoedde hem naderhand dit ongelijk door een jaarwedde met den tytel van zijn Historieschrijver.

Intusschen sierden zich de Burgers van Rotterdam reeds op den 26 met Oranje-linten en verzochten ten Stadhuize hunne Regeering Zeelands voorbeeld te volgen; 't geen geschiedde. Delft volgde, waar de Regenten 't zochten te ontloopen, maar naar het Stadhuis te rug gebracht werden. In Dordrecht, Leyden, Schiedam, Gorinchem, en Schoonhoven geschiedde dezelfde afkondiging ter verheffing van den Prins, op den 30 April, zonder de minste volksbeweging. Te Gouda, te Haarlem, en in de meeste steden van het Noorderkwartier op den 1^n May, en te Enchuyzen den 2^n, wanneer het ook te Amsterdam geschiedde, en twee dagen later deed Holland het Staatsgewijze. Welk laatste echter geen plaats had dan na veel aarzelens; want die stedelijke Regenten die tot het genoegen geven aan hun Gemeenten niet dan huns ondanks gekomen waren,

hadden begrepen, dat hun uitroeping binnen hunne stad niets inhield, en eene *nulliteit* was, zoo het slechts niet staatsgewijs door de Provincie geschiedde, en waren derhalve ter dagvaart des te stijver. Inzonderheid onderscheidde zich daar, door zijn Antistadhouderschen kop, de Pensionaris Halewijn van Dordrecht, die daardoor ook in gevaar was. De deliberatien duurden van den 29 April tot den 2^{n} May, eer de tegenpartij het opgaf en de zaak doorging. De aflezing der Resolutie, voorgegaan van eene korte en treffende aanspraak des Heeren van Wassenaar, uit het middelste venster der Stadhouderlijke vertrekken, aan 't volk, gaf eene aandoening die niet te beschrijven is. Den 4 May besloten ook de Staten Generaal Z.H. tot Kapitein Generaal en Admiraal der Unie te stellen (aan 't Stadhouderschap der Unie dacht men niet, en dit geschiedde eerst op den 29 May, op herinnering van den Heer van Randwijk, toen Praesident wegens Gelderland) en Overijssel maakte hem op den 10^{n} Stadhouder enz. dier Provincie: en den 15 was de Prins in de Staten van Holland, Staten Generaal, en Raad van State ingeleid, en alles had zijn beslag. Den 19^{n} deed hij in Zeeland als Stadhouder dier Provincie den eed, en werd hem het Markgraafschap van Veere en Vlissingen hersteld.

't Was dan nu alles hersteld en er moest ook voor den Prins gebeden worden, en dit werd, na de Staten van Holland en West-Friesland, de wettige Souverain enz., de Staten der overige Provincien, de afgevaardigden ter Generaliteit, en in den Raad van State, en dus in de vijfde plaats eerst

gesteld, terwijl zij hem echter het *Eminent* HOOFD van den Staat noemden. Maar die inconsequentie moest er met zoo veel andere door! - Utrecht eindelijk verklaarde den Prins nu ook Stadhouder.

Zeer beweeglijk was het ontfangen van de tijding der verkiezing in Zeeland bij den Prins. Hij was op het Lands-huis te Leeuwaarden in de Staten Vergadering der Provincie, toen de bode aan zijn Hof verscheen. Zijn eerste vraag was: *is er ook bloed gestort*? En als dit met *neen* beantwoord wierd, riep hij uit: '*God zij geloofd*! Hij roept mij, en zal mij ondersteunen; mijn vrienden zullen mij behulpzaam zijn door hun raad, en alle eerlijke lieden door hun gebeden.' Maar men moet dat geheele tooneel dat er bij plaats had, lezen en gevoelen kunnen, om de kracht dezer woorden recht te beseffen. En inderdaad er was niemand, niemand in 't land, die in deze als oogenbliklijke omkeering, zonder eenige menschlijke voorbereiding, de hand van God niet als zichtbaar erkende even zoo zeer als de Prins dit deed.

De vreugde was middelerwijlen in Holland algemeen: want dit zat in de harten der Hollanderen vast; dat met den Prins van Oranje aan 't hoofd, het land zeker behouden was. Echter ontbrak het niet aan lieden die vermaak schenen te hebben het algemeen door valsche uitstrooisels, nu van het verschijnen van een Fransche vloot in de mond der Maas, dan van het landen eener Fransche krijgsmacht op 's Gravenzande, en dergelijke, te ontrusten. - En deze vreugde was niet tot Holland en Zeeland bepaald: alomme betoonde men die om strijd met illu-

minatien, vuurwerken, eerbogen, enz.: alleen verboden de Staten van Groningen 't in hunne Provincie (doch vruchtloos) zoo wel als het dragen van Oranje.

Amsterdam was de eerste stad van Holland waar de Prinselijke familie (den 11 May) uit Friesland aankwam. Hij was sedert verplicht alle te bezoeken en allen ontfingen hem met nagenoeg dezelfde eerbewijzen en vreugdeteekenen. Doch die van Dordrecht waren recht naif[1].

Toen de Prins in den Haag kwam, was er op den 20 Juni een vrouw van Delft gekomen om hem te zien: zij zag hem, haar oogen borsten in tranen uit en zij riep: '*God zij gedankt dat ik hem gezien heb daar ik zoo naar verlangde*;' en met deze woorden viel zij van de aandoening dood ter aarde.

De inval in Staats-Vlaanderen bracht het afbreken der onderhandelingen van Breda met zich. De Franschen wilden echter voortgaan met handelen en sloegen Aken, Keulen, Dusseldorp, Trier, of Worms voor, waar men dan met alle de belanghebbende tevens zou handelen. Men koos Aken, maar 't duurde tot in de lente van 1748 eer de Gemachtigden der Mogendheden daar bij een waren. Intusschen veroverden de Franschen Sas van Gent, Filippine,

1 Zij bestonden in twee met elkander verbonden eerebogen: op de eerste stond:
'*Zijt welkom*, groote Vorst, uwe intrêe zij in vrede!' op de andere:
'*Trek uit* voor 't Vaderland als uw Voorzaten deden!' De verzen waren er voor 't overige jammerlijk, en meestal belachlijk: doch men moet vertrouwen, dat het hart dier Poëeten goed was.

Hulst, Axel, ter Neuze; alles met een snelheid, die alle beweging van 't Vereenigde leger tot ontzet vóórkwam. Dit wendde zich naar 't Luiksche, om Maastricht, dat bedreigd werd, te dekken, en nam een goede strekking, die de dorpen Lafeld en Rosmeer in de linie nam. Hier vielen de Franschen het aan, en dwongen 't naar Maastricht te wijken, 't geen in goede orde, en met gelijk verlies ter wederzijde geschiedde: doch het had wederom aan genoegzaam plan en behoorlijke kennis van het terrain gehaperd, en daar door had slechts een gedeelte der vereenigde magt in den slag deel kunnen nemen. - Waldek ontsloeg zich nu van zijn bevelhebberschap en vertrok verstoord naar Duitschland.

Op den 14 of 15 Julij sloegen de Franschen het beleg voor Bergen op Zoom. Eene onderneming, welke onbegrijpelijk is, daar de Stad uit Zeeland allen toevoer bekomen kon; indien zij niet zeker waren van eene verstandhouding daar binnen die de Stad hun leveren moest. - 't Geen dit vermoeden nog bevestigt, is dat de vijand de Stad bestookte en zijn werken aanlei aan de zij' daar zij 't sterkst was: zeker, om zich te houden als geheel vreemd en buiten alle betrekking tot de Stad. Acht weken duurde 't eer de gelegenheid ter verrassing daar was. De verdediging was dapper, en verstandig, doch ten koste van veel bloeds naderden de Franschen, die van hun zijde de Stad ook van binnen met bomben ten hoogste beschadigden, doch het geen men met groote gehardheid doorstond. Zij waren meester van den bedekten weg geworden, en trokken nu, terwijl zij eenig uiterlijk van aanval op een kleine bres maakten,

een klein poortjen binnen dat toegang tot de gracht gaf, en waar een enkel man hen had kunnen stuiten. Dit geschiedde 's morgens vroeg op den 16^{n} September, en zij waren in de Stad, eer iemand het merkte. Sterk werd in de Stad nog gevochten, en tot twee maal toe werden de Franschen te rug gedreven; maar hun versterking groeide steeds van meer dan éénen kant aan, en zij dwongen de onzen te wijken. Slechts een Bataillon werd krijgsgevangen: de overige trokken al vechtende te rug en de Stad aan de andere zijde uit. Het gevolg daar van was het plonderen der Stad, 't geen 24 uren duurde. De meeste ingezetenen hadden de Stad ook verlaten. De gekwetsten die de Franschen er vonden, vermoordden zij zonder onderscheid op hun bedden. - Tusschen de 18 en 20 duizend man, had dit beleg aan Frankrijk gekost.

Op Bergen op Zoom volgde nog de vermeestering van de Schansen Fredrik Hendrik, Lillo, en de Kruisschans, die nu niet houbaar waren. Echter had Fredrik Hendrik zich wakker verdedigd. En na deze verrichtingen betrok men ter wederzijde de Winterkwartieren.

Doch dit overgaan van Bergen op Zoom ontrustte geheel bet Land, en bracht schroomlijke bewegingen voort onder het gemeen, dat vooral in Zeeland zeer op zijn Regenten gebeten, dezen van verraad in dit werk verdacht hield; en elders de Roomschgezinden, die onvoorzichtig genoeg waren om eenigen schijn van vreugde over dit verlies te geven. Eenige plonderingen van huizen ontstonden hier uit; minder van

belang in zich zelven, als door 't voorbeeld, en den smaak die dit het woeste gepeupel voor soortgelijke uitsporigheden inboezemde; waar door het voorbereid werd om bij elk opgevat ongenoegen in zulke baldadigheid los te barsten. En het geen te gevaarlijker was, daar geheel de oude Regeering in den algemeenen haat was, en alle corporatien in en buiten de steden, zoo wel als de duizenden particulieren alles herdachten, wat zij sedert een halve Eeuw van de Aristocratie hadden moeten opkroppen. Gelijk dit bij het lage gemeen vervolgens nog in uitsporigheden uitbrak, bracht het meerdere en mindere burgers tot bedaarder stappen, maar die ook zwarigheden in hadden, en waarin niet altijd de juiste form bewaard wierd, die de goede luiden dikwijls, terwijl zij hun hart en rechtschapen inzichten volgden, niet kenden. Kortom, daar ontstond een rampzalige tijd, waarin 1° ieder misbruiken zag en verbeterd wilde naar zijn verstand; en 2° waar in men Regenten aansprakelijk wilde maken voor 't uitoefenen van een gezag, dat men ze eerst had laten usurpeeren; en (als het in alle gewone revolutien gaat) het kwaad in de personen zocht en niet in de posten, die eigenlijk de personen doen handelen.

Drie punten moesten thands noodwendig de aandacht der Hooge Regeering trekken. 1° De verdediging des Lands tegen den vijand; 2° het tot rust brengen der in algemeene beweging gebrachte gemoederen; en 3° het bevestigen des Stadhouderschaps voor de eeuwigheid.

Tot bereiking van 't eerste, vond men goed, de

Ingezetenen in den wapenhandel te oefenen; het geen het herstel der vervallen Schutterijen in de steden met zich bracht. Maar dit gaf aldus een gevoel van gewicht aan die lichamen, dat beginsels van democratie ademde, het geen, bij het ressentiment tegen de Regenten, niet nalaten kon, een wezendlijke Staatsparty to vormen, te gevaarlijker om dat zij niet behoorlijk georganiseert kon worden, en geen sijstema had, en den Stadhouder als haar werk beschouwde, die derhalve haar alles moest inwilligen. - Tot het 2° punt diende het afkondigen van placaten; 't zij van Z.H. het zij van de Staten van Holland, maar die in zulke oogenblikken zoo veel kracht hadden als men er aan geven wilde. - Het derde punt wilde men voor het oogenblik door verandering der regeerende familien, en op den duur door het Erfelijk verklaren van de Stadhouderlijke waardigheden en ampten beide in de vrouwelijke en mannelijke linie van Willem den IV bereiken.

Deze erflijkheid in beide linien werd door de Ridderschap in Holland voorgeslagen, en was te meer gepast daar de Prinses van Oranje in drie kramen die zij gehad had, niet dan dochters ter wareld had gebracht, waarvan de tweede slechts in leven was, en men dus geen of weinig uitzicht op een mannelijken erfgenaam maakte. Lang duurden de raadplegingen hierover bij de stedelijke Vroedschappen, en de Gemeente die hier niet in zag dan kwaadwillige tergiversatie harer oude dwingelanden, hief luid geschreeuw aan, en drong niet alleen hier op, maar begreep ook dat men geen macht genoeg aan den Stadhouder geven kon. Men sprak luidkeels

van hem Graaf te maken, doch den Prins stuitte die tytel, van welks aart en gezag noch hij noch het volk eenig denkbeeld had, en die inderdaad hem (ware 't doorgegaan) van populair geheel hatelijk gemaakt zou hebben. Hij begreep dat hij thans al het gratieuse bezat, en dan ook het ingratieuse, het leggen van belastingen b.v., 't maken van Criminele wetten, het aangaan van lastige verbonden, tot zijn laste zou krijgen, van welk alles het ongenoegen nu op de Staten viel. Men had reeds begonnen zich onderdanen van den Prins te noemen in Requesten en andere geschriften, waartegen Z.H. zich zeer sterk uitliet en verklaarde niet anders dan medeburger en Ingezetenen eener vrije Republiek te zijn of te willen zijn. [Z. de *Bijvoegs.*]

De Regeering van den Haag had dadelijk begonnen met de inkomsten der Posterijen (overal tot dusverre een douceur voor Regenten-kinderen, dien een Regeerende Burgemeester het veelal in de wieg tot een pillegift schonk) aan den Prins als een geschenk aan te bieden, en deze had dit geschenk oogenbliklijk aan het Gemeene Land gebracht. Dit was voor de Haag juist geen punt van overgroot belang, maar in andere steden (vooral Amsterdam en Rotterdam) was het een zeer aanmerklijk jaarlijksch inkomen: - waar op de aandacht der Gemeente nu gevestigd werd, en ruim zoo zeer de zucht om den Regenten, wat men kon, af te nemen, als 't ware beginsel van vaderlandsliefde, dreef haar overal om te vorderen dat dit zelfde alom geschiedde, en de Posterijen aan 't Land gebracht wierden. Dordrecht volgde weldra het voorbeeld van de Hage, en zoo de overige

steden, behalve dat Delft ze onmiddelijk aan 't Land gaf: maar in Amsterdam vond dit grooten tegenstand. Men begreep wel bij de Regenten, dat zij ze nu niet in hun *patrimonium privatum* [particulier eigendom] konden houden, en de Gemeenten te wille moesten zijn, maar wilden ze aan de Steden brengen; doch hier zag men een oogmerk in, om ze toch door geheime middelen tot privaat voordeel der Regenten te doen strekken en nam dit zeer kwalijk: ook begonnen nu de overige Staatsleden van Holland te begrijpen, dat Posterijen tot de attributen van de Opperste Macht behoorden, die Amsterdam zich niet aanmatigen mocht.

De op een stapeling en aan zich trekking der Staats- en stedelijke ampten door de Regenten, op zich-zelven, hun betrekkingen, en begunstigden, waar door zij als erfgoed overgingen en uitgedeeld wierden, stak ook de Gemeenten geweldig in 't oog. Zij begreepen wel, dat niet ieder een ampt kon hebben en op zijn muiltjens daar van leven, maar zij wilden er den Regenten geen beschikking over laten; en kregen in 't hoofd dat de ampten alles ten voordeele van 't gemeene Land van Holland public verkocht moesten worden: 't geen niet vreemd kon voorkomen, daar dit verkoopen sints lang onder de hand door de Regenten ten hunnen voordeele gedreven wierd: met die ampten naamlijk, voor welke zij zelf geen verwanten of gunstelingen hadden, of door die genen, wien 't geld liever was dan een aanhang te maken. - Over deze drie punten, terwijl zij hangende waren, ontstonden groote beroerten; waarbij naderhand dat van de pachteryen in Hol-

land kwam, een allerhatelijkst ding, waaruit de Regenten groote voordeelen putteden; die daartegen de knevelarijen en brutaliteiten, die de zoo spilzuchtige als inhalige pachters de Gemeente deden ondergaan, uit al hun macht ondersteunden.

Hangende de beraadslagingen over deze punten vielen er in Rotterdam en Amsterdam groote samenrottingen over voor. In Rotterdam werd op een zeer onvoeglijk request en daarbij gevoegde aandrang der Gemeente de Regeering gedwongen alles toe te geven: doch de Prins deed dit te niet, en verklaarde zich tegen het verkoopen van ampten. - In Amsterdam bemoeide zekere Raap, een burgerman, Porceleinwinkelier, zich met het opstellen en laten teekenen van een Request (waarschijnlijk om een form aan de zaak te geven en erger ongeregeldheden voor te komen) het geen hem door de Regeering zeer kwalijk genomen wierd. Sedert stond hij de vervolgende kwaadaardigheid ten doel, niet slechts van de Regeerings-party, maar ook van al die genen, die over de plakaten van den Prins vuur tegen hem vatteden en zich onder de kwaadaartigste Anti-Orangisten stelden, om dat de Prins hen die hem Stadhouder gemaakt hadden, niet in alles believen wilde; 't geen hoe langer hoe meer toenam naar mate die lieden meer en meer exigeant werden, en door roekeloosheden zich buiten 't geval brachten van door den Prins gehandhaafd te kunnen worden. - Oproerige oproepingen geschiedden er te Amsterdam naamloos en bij aanplakking. Het Stadhuis werd door het in beweging geraakte graauw ingenomen, en daar bij allerlei baldadigheid en dartelheid gepleegd, tot

een Kapitein der Burgerij den hoop met weinig zijner manschappen even licht verdreef, als die hoop de Regenten verdreven had. De beroerte hield daar echter niet meê op, maar de Schutterij bewaarde 't Stadhuis, en de vernieuwde naamlooze oproepingen, waar tegen de Regenten waarschouwingen afkondigden, bleven zonder gevolg. Onder de Amsterdamsche Regenten had Burgemeester Geelvink zich verstandig en met waardigheid gedragen, en het vertrouwen der Burgers (en zelfs weldra dat van den Prins) herwonnen.

Na lang raadplegen, werd Staatsgewijze bij Publicatie orde op de begeving der ampten gesteld, in voege als reeds te voren door de Amsterdamsche Regeering aan de Burgers was voorgedragen alleen dienstig en betaamlijk te zijn: en de erfelijke opvolging in beide de linien van het Stadhouderlijk Huis werd desgelijks met gemeen goedvinden vastgesteld, alschoon Amsterdam daar zeer lang over geaarzeld had: doch het punt der Posteryen hield deze Stad vast. - De Unie volgde het erflijk verklaren in de beide linien; en in de andere Provincien ontstonden zeer geweldige opschuddingen om het zelfde te weeg te brengen, inzonderheid in de Provincie van Groningen en in Friesland. In Gelderland kwam het tot handgemeenschap tusschen Burgers en Regenten van Arnhem; en trachtten de laatsten vrij te komen met de beperkingen die men bij de aanstelling des Prinsen aan zijn gezag gesteld had, weg te nemen; maar 't baatte niet. t Erfstadhouderschap ‘EVEN zoo als in Holland’ was en bleef de vordering, en men moest, hier met wat langer, elders met wat kor-

ter tegenworsteling, den Burgeryen dit punt inwilligen.

Maar dit alles kon geen vijanden stuiten. Daar werden nieuwe verdragen met Engeland en Rusland gesloten, over onderstand in manschap en geld. En in Holland werd een liberale gift bepaald, te regelen naar een of twee proCent van de bezittingen of zoo veel hooger als ieder zou goedvinden; en in geld of gemaakt goud en zilver op te brengen, onder eed van zijn geweten gekweten te hebben, zonder verdere navraag, ten welken einde op de Raadhuizen kisten met trechters gesteld werden waar men zijn gift in-stortte. De andere gewesten volgden, en ook geschiedde 't zelfde in de Kolonien van den Staat. Frankrijk deed op nieuws moeite om de Staten Generaal van verbonden af te manen, en aan de hand te krijgen, maar het antwoord der Staten was nu mannelijk en nadrukkelijk, en de bevelen werden alom uitgezonden om Frankrijk en zijn onderdanen als vijand te beschouwen, en allen afbreuk te doen.

Rusland beloofde 37,000 man, en bij nader tractaat met Groot Brittanje en de Koning van Hongaryen zouden deze bovendien zoo veel leveren als de Staten, en er dus gezamentlijk een leger van 192,000 man in de Nederlanden te veld gebracht worden, 't geen zekerlijk in staat zou zijn Frankrijk het hoofd te bieden. In Italie (waar de Franschen ook weêr een ongelukkigen veldtocht gehad hadden) zou men met den Koning van Sardinie 90,000 man leveren; en ter zee zouden de Staten 20 oorlogsche-

pen bij de 30 van Engeland voegen; terwijl Groot Brittanje dit allen met 700,000 Pond. Sterl. ondersteunen zou. Bij dezen schat van manschap, voegde de Hertog van Brunswijk ook zijn penningtjen van 4000 man. Met deze conventie bogen het jaar 1748.

De vredehandelingen te Aken waren echter aan den gang sedert Maart 1748, en in der daad men was bij al de partijen thans vredegezind. Bij 't openen van den veldtocht echter namen de Franschen Maastricht, en de Hertog van Cumberland, die 't vereenigde leger gebood, gaf orde de stad over te geven. Op den 30 April waren niet te min de praeliminairen reeds geteekend, hoe zeer Maria Theresia zich weder halstarrig getoond had in niets te willen toegeven. [Z. de *Bijvoegs.*]

Eer deze teekening geschied of hier bekend was geschied te zijn, gaf de Prins, alhoewel geenerlei oefening ooit gehad hebbende van het oorlogs-metier, zich naar 't leger; na dat kort te voren de Prinses van Oranje (t.w. op den 8^n Maart) tot groote vreugde van geheel den Staat van een Prins bevallen was, onzen goeden en ongelukkigen Willem V.

Deze geboorte en de verzekering van een aanstaande vrede vijzelden de verhitte verbeelding der verheugde natie wêer op: en men moest (meende men) de laatste hand leggen aan eene herstelling, die al aanstonds het doel geweest was, maar dus verre onvolkomen gebleven. Men was over de Regenten te onvreden, en wilde die afgezet en zelfs wegens hun vroeger gedrag te recht gesteld hebben, en ten dien einde ontstonden er nieuwe beroerten.

De spoedig verkregen rijkdom, trotschheid, en knevelingen der Pachters gaven het eerst opschuddingen in Friesland en Groningen: waar de Prins voorlang zich had uitgelaten over het drukkende van die wijze van heffing en een andere voorgeslagen had. En dit deed in Leeuwaarden tevens met de Erflijk-verklaring der Stadhouderlijke waardigheden, ook de afschaffing der pachten verkrijgen. - Van daar sloeg die beroerte met hetzelfde gevolg naar Groningen over. Drenthe volgde. Overijssel en Gelderland werden door 't schrijven des Prinsen en de geneigdheid der Regenten om de pachten te laten varen, bij provisie in rust gehouden; doch in Utrecht werd de Regeering door het gemeen gedwongen.

Het gerucht van de afschaffing in Friesland deed in de Hollandsche Steden de woelingen opsteken. Men plonderde de Pachters op een allerdeerlijkste wijze, eerst te Haarlem, toen te Leyden, en daarop te Amsterdam, en dit met steeds verdubbelende woede.

Publicatien, van wegens Gecommitteerde Raden op naam van Z.H. gedaan, verbitterden het gemeen, dat welhaast zwoer, nergens een Pachtershuis staande te laten. Te Haarlem deed de Regeering de pachten stil staan: maar op het verslag van gemachtigden, die in de Stad gezonden het volk gehoord hadden, besloten de Staten de pachten in stand te houden; dit werd afgelezen: maar de Regenten van Haarlem lazen 't tegendeel af, en dat men 't Staten-plakaat niet zou nakomen. Dit namen de Staten zeer kwalijk, en vernietigden 't Haarlemerplakaat, gezind hun gezag, als 't Souverainen paste, te handhaven. Dit gebeurde den 22sten Junij, maar in

drie dagen waren zij van een ander begrip. Ondertusschen betaalde men in Haarlem geen imposten.

In Leyden, waar men een koekenpan voor een trom gebruikte in 't optrekken tegen de Pachters, ging het als in Haarlem, en de Wethouderschap schortte de Pachten op en verzekerde 't Volk de algeheele afschaffing.

In de Haag began ook de plondering, en werd door de Schutterij gestuit, maar de afkondiging van het Staten-placaat ten faveure der pachten deed ze hernieuwen, en maakte de Schutterij tevens onwillig om ze weer te stuiten. 't Holde dus door, tot het graauw uitgehold was en van zelfs ophield.

In Amsterdam was het erger. De placaten van Haarlem en Leyden tot afschaffing der pachten waren *praecedenten*, die (meende men) gevolgd moesten worden, en de vrees der pachters, die het sluiken aanzagen en niemand om impost dorsten aanspreken, gaf dubbelen moed. De Regeering bevreesd geworden, had de Schutterij aangesproken, of zij in geval van nood op haar rekenen kon? Maar deze verklaarde geen pachters te willen beschermen; en hier werd het graauw door verstout. Eenige Jongens begonnen met baldadigheden aan een der Pacht-comptoiren, en van stonden aan, kwamen de gemeene wijven en allerlei canaille op de been, en het ging aan den gang. Op eene enkele plaats schoot een Kompagnie Burgers op een *ploeg* plonderaren (want dus noemden zij hun hoopen); op anderen, wilden geen Burgers in de wapenen komen; op nog anderen schaarden zij zich voor 't huis,

en als de plonderaarsploeg aankwam, en 't huis opeischte, trokken zij (als wakkere krijgslieden) af met volkomen krijgseer, alhoewel niet met brandende lonten en slaande trom. Ook riepen de plonderaars openbaar: wat zouden wij vreezen, de Burgers zijn voor *ons*, en zien 't gaarne al willen zij juist niet meê doen.

De Regeering zond wel eens een detachement stadssoldaten, maar dezen werden met steenen spoedig afgewezen, en de woede werd er te grooter door tegen een Regeering die ‘NB. de Burgers met soldaten onder 't juk zocht te brengen.’

Ook waren er meer zwarigheden aan vast, om tegen de plonderaars op te trekken: want eenmaal gebeurde 't dat een Kapitein met zijn Compagnie in gelederen aankomende en een huis omringd ziende, eensklaps *geef vuur* commandeerde, waar door de achterste burgers de voorste doodschoten: 't geen ieder huiverig maakte, vooral om de eerste te zijn; en bij gebrek van *eerste*, was er ook geen *laatste* man.

Maar men begon zoo smaak in dat handwerk te krijgen, dat toen er bij de pachters niet of weinig meer te plonderen viel, het daarmeê niet ophield, maar een razende hoop, waar onder zeer veel vreemdelingen waren, al voortholde. Onder anderen ging een ploeg die een Zweed aan het hoofd had, eens Kleêrenmakers huis plonderen om dat hij den *Koning van Zweden* had uithangen, en deze zonder hoed geschilderd was, het geen de Zweed voor een beleediging opnam. Nu derhalve kwam de Burgerij uit zich-zelve in 't geweer, en de zaak was nu ook spoedig tot stilte gebracht.

Daar waren eenige van de onbeschaamdste dier plonderaren gevat, en deze moesten nu (begreep men) exemplaar gestraft worden. Men had beter gedaan, die lieden die wezendlijk door den algemeenen kreet, door de voorbeelden, door de algemeene straffeloosheid, door 't gedrag der schutterijen verlokt en verleid waren, abolitie te geven, maar men zwol van wraakzucht zijn Magistraten-gezag veracht te zien, en verhaastte 't werk in drift, op dat er de Prins door zijn *jus aggratiandi* niet tusschen zou kunnen komen. Het schavot, als naar gewoonte, voor 't Stadhuis op te rechten, daar had men geen hart toe, maar insolito more [buiten alle gebruik], en met een zeer kort proces, waar niemand de acten van gezien heeft, besloot men die lieden uit een venster- van de Waag, die toen tegen over het Stadhuis was, en van boven voor een Corps de Guarde der Stoepen strekte, op te hangen. Om deze Executie te beveiligen werden de Scheepstimmerlieden dien dag op de werven opgesloten: de Stads-soldaten buiten voor de poorten gezonden, en de Burgers (nu des te gehoorzamer naar mate zij toen de plicht sprak wederhooriger geweest waren) in 't geweer geroepen, zoo om de Waag en 't Stadhuis te bezetten als om patrouilles door de Stad te doen. Altijd was de Dam en de toegangen tot den Dam bij het doen eener strafoefening, van toekijkeren volgepropt, maar het buitengewone van deze Executie, het intrest in de zaak, en het geen men al wonderbaarlijks van de twee veroordeelden, een tuinman, en een visch- en limoenvrouw (vooral van de laatste) vertelde, die meenig een kende als aan de Beurs

gewoon zijnde te zitten, trok nog ongelijk meer nieuwsgierigen dan ooit. Schoon het wijf van de eerste plondering af zich zeer in den ijver van dat werk onderscheiden had, had men haar niet gemoeid: maar nu de Burgerij zich verklaard had, vatte men haar door een der Onderschouten en binnen 24 uren werd zij gevat, gevonnisd, en gehangen. De Tuinman had voornamelijk tot zijn laste, dat hij bij een der eerste plonderingen een quarrépruik op 't hoofd had gezet, en daardoor den naam van Burgemeester bij zijn makkers gekregen. Hem haalde men door eenige Burgers (die zich des niet schaamden) uit een bierhuis, waar hij gerust een glas bier zat te drinken; en hij moest met het vrouwspersoon deelen. - De vrouw liet twee kleine meisjens na, die voor een goede 30 jaar nog leefden, en door goede lieden (die de zaak afgrijslijk hard vonden) onbekend met zich-zelven, besteed en verzorgd wierden, even zoo als zij zich voor Prof. Cras interesseerden, schoon zijn geval niet zoo hard was. En deze kinderen dienden toen in Amsterdam als dienstmeisjens. - Zonder deze delinquanten behoorlijk tot de dood te bereiden, werden zij aan balken uit het Waagvenster uitgestoken, terwijl 't vrouwmensch *wreak, burgers, wraak*! riep: de man hield zich stil. Naauwlijks was dit geschied, of een compagnie die de patrouille had kwam den Vijgendam opdringen die vol menschen stond, en als dezen geen plaats maakten, deed de Kapitein met los kruid vuren, 't geen die goede Amsterdammers, die geen onderscheid konden hooren of zien in een decharge *met los kruit* en *met scharp*, in een ijsselijken schrik

bracht en op elkander deed dringen om toch plaats te maken. Deze drang, van achteren beginnende stuwde de geheele menigte voort, en daar de Burger-Kaptein die de Waag met zijn Compagnie omringde, dien drom zag opzetten, onderstelde hij dat het een oploop was om de burgers uit een te drijven, en gelaste zijn volk, dat met scherp geladen had, te vuren. Een aantal werd door de kogels, op deze dichte menigte afgeschoten, getroffen, en nu zocht elk lijfsberging, met tusschen de twee vuren uit, naar het damrak te dringen, waar in zeer vele menschen 't leven in 't water lieten, terwijl er geen klein getal in dit vluchten vertreden werden. Honderden stierven aan de gevolgen van den schrik en de angst daar doorgestaan; en zoo rampzalig was hier wederom de Amsterdamsche wraakoefening, onder den naam van Justitie genomen, en dit, even lafhartig als kwaadaartig!

Op andere plaatsen had men de plonderingen voorkomen, door middelen van onderhandsche overreding, bedreiging, en dergelijke, en door een cordate houding der Burgerij, die het gemeen in toom hield.

De Prins was terwijl dit voorviel, ziek, en men trachtte het voor hem te verbergen, terwijl men in geschriften en gesprekken verspreidde, dat de Staten met goedvinden van Z.H. de pachten zouden aanhouden, ten spijt van die er zich tegen verzetteden: ja zelfs was dit in twee publicatien van de Statenzelven rondelijk gezegd. Zichtbaar was het doel hiervan, de haat des volks tegen den Prins af te leiden, waartoe men aan de Aristocratische zijde ook

niets onbeproefd liet. Doch de Prins was verre van een wijze van heffen waar tegen hij altijd geweest was, en die het volk overal even zeer tegen de borst stiet, nu voor te staan. - Den 25sten echter ('s daags na de Amsterdamsche plondering) deed de Prins, schoon nog niet hersteld, ter Vergadering van Holland een voorslag tot afschaffing der pachten. Men zat verstomd op dit voorstel, keek elkander aan, en eindelijk was er een die het goed vond, en het ging met eenparigheid door, en werd 's anderendaags afgekondigd. - De groote zwarigheid was nu hoe de inkomsten te heffen. Velen waren voor een quotisatie bij wege van Hoofdgeld; anderen voor eene eigene inzameling der belastingen zoo zij bestonden, ten onmiddelijken behoeve van het Land, en de Prins gaf aan dit laatste den voorkeur[1]. De Ordonnantien der gemeene middelen werden overgezien, vernieuwd, en een Systema van collecte door Hoofdgaarders in de Steden en Ondergaarders ten platten lande beraamd en met den aanvang van 1750 ingevoerd, het geen tot de omkeering der Republiek geduurd heeft.[2]

Schoon er te Aken, na het teekenen der preliminairen, nog vrij wat te vereffenen bleef, waar men tegen op moest zien, kwam het echter nog in October 1748 tot een Vrede, den 18n dier maand ge-

1 Waarom? De vreemdelingen droegen daar ook in.
2 De inconvenienten daar van; - het goede daar van; - de weêrstand daartegen bij de Aristocratische factie; - de invloed op het Collegie van Gecommitteerde Raden.

teekend. Genoeg zij het hier, aan te merken dat Frankrijk onzen Staat wedergaf 't geen het genomen had, en dat de Barrière in de Oostenrijksche Nederlanden die aan Maria Theresia te rug werden gegeven, hersteld wierd; zoo als ook de opvolging in Groot-Brittanje erkend en bevestigd werd; en den Koning van Pruissen Silezien werd afgestaan. De bekrachtiging volgde weldra; doch Spanje en Oostenrijk protesteerden tegen elkander over de orde van 't Gulden vlies die ieder zich exclusif toeëigende. Het Protest van den Pretendent werd niet aangenomen, maar met verontwaardiging verworpen. - Men verheugde zich over den vrede, doch meende dat men twee jaar vroeger een voordeeliger vrede zou verkregen hebben, zoo Engeland ze toen gewild had. En ik zou dit niet volstrekt durven tegenspreken: maar zeker is het, dat men daarbij een lager rol zou gespeeld hebben, en in eene onderworpenheid aan Frankrijk gebleven zijn, die nu gebroken was. Ook zouden de vruchten der nu getroffen vrede ongelijk grooter en rijklijker geweest zijn, zoo Willem de IV in leven gebleven ware, en de Regeeringsvorm niet al spoedig verkracht ware geworden.

De afschaffing der pachten was ondertusschen een triomf van de goede Gemeente op de Reggeerings partij, die daar den voornamen steun in verloren, waardoor zij zich meende staande te houden. Want meester van de finantien of inkomsten, konden zij inderdaad alles op den duur blijven dwingen; doch nu deze geheel buiten haar gebracht waren, was hun aan één hangen, en het meesterschap over de

Stedelijke ampten (zoo men Amsterdam uitzondert) te onbeduidend, om zich eenen aanhang te bewaren, die geheel de Burgerschap, hoog en laag, het hoofd bieden kon. Hunne kwaadaartigheid en die hunner Creaturen tegen de nieuwe inrichting en al wie zich daartoe gebruiken liet, kende geen palen, en zij deden al 't mooglijke om deze moeilijk te maken, te weêrstreven, en zelfs geheel over hoop te werpen. Meer dan eens stookten zij oproeren daar tegen bij het gemeen, doch vruchtloos, door dien zij alle vertrouwen verloren hadden. Doch deze tegenworsteling tegen de Collecte bleef voortduren en sleet niet dan met het volgend geslacht. Intusschen had dit dezen heilzamen invloed, dat terwijl bij de Stedelijke Rechtbanken de Pachters altijd in wat proces ook triomfeerden, en de regel van den *favor fisci* [begunstiging van de schatkist] op hen toegepast, eeniglijk gold, het tegendeel nu systema wierd en de regel was, *in dubio contra fiscum pronuntiandum est* [in twijfelachtige zaken moet men uitspraak doen tegen de schatkist], terwijl men overal *dubia* [twijfelingen] vond; het geen zelfs van langzamerhand op de geheele Justitie overvloeide, waar *de partes reorum* [beschuldigde partijen] (beide *in re civili ac criminali*) *favorabiliores* [meer begunstigd] werden dan ooit. - Deze geest van gematigheid duurde tot de troublen van 1782, wanneer hij voor de dolste partijschap plaats maakte waarbij alle justitie vertreden wierd, als wij hier na zien zullen.

Het geen wij hier van dien tegenstand zeggen had echter voornamelijk plaats te Amsterdam, waar de aanhang der Magistraats-personen en familien,

door de ontzachlijke menigte van afhangelingen, door de talrijke stads-ampten, en den koophandel waar zij allen deel in hadden, en waaraan duizenden van bedienden, kruiers, pakkers, sleepers, schuitenvoerers verknocht waren, die hun voorvechters werden; en wien men de nieuwe wijze van invordering als nadeelig en tot verwoesting van den koophandel strekkende, voor had gesteld, en zorgvuldig in dit vooroordeel bleef steken. Ten aanzien van de Admiraliteits belastingen was het sluiken een openbaar metier geworden, en het werd het ook in de gemeene middelen. Dat systema van sluikerij werd georganiseerd en was veel omvattend. Het veroorzaakte naauwer toezicht en noodzakelijkheid van talrijke bedienden, die de kosten der heffing verzwaarden; en dit een systema van omkooping der Recherche, en tegenwaakzaamheid, die al kostbarer en kostbarer wierd, tot na 40 jaren, die kosten dit geheele systema eindelijk om verr' wierpen.

Die triomf der Burgerij stelde haar niet te vrede, en vooral niet in Amsterdam; en schoon de tijd de eerste drift reeds voor bedaardheid plaats had doen maken, het vorig gedrag der Regenten stak ieder in de kruin, en het opzet om ze afgezet en ter verantwoording geroepen te zien, kwam weêr op, of liever was nooit uit het oog verloren, en nu zelfs door nieuw ongenoegen gesterkt. Men kon zich ook licht voorstellen, dat zij die dus verr' willekeurig geregeerd hadden, zonder iemands contrôle, en zich de *Koningen* des Lands noemden, van goeder harte de nieuwe regeerings-form niet omhelzen en zich

daar aan onderwerpen konden, daar de Stadhouder, door de Burgerijen en 't gemeen ondersteund, alles vermocht, en de *sola obedientiae gloria* [gehoorzame volgzaamheid] hun slechts overgelaten scheen: - Het was ook (zoo men 't wel beschouwt) in der daad, voor hun, thands een staat van onderdrukking, want in de nieuwigheid der zaak, had niets nog een regelmatige loop, en de bloote impulsie van den Prins, of die der Gemeente, waar de Prins zelf wel eens aan moest toegeven, deed de Staatsmachine draaien op een wijs, waar men niet dan ongestadigheid in zag.

Amsterdam wilde de Posterijen aan de Stad houden, schoon de Prins daar tegen was, nu de andere Steden de hare aan 't Land hadden gebracht; en hoe zeer de Prins zoo wel als de Regenten het verkoopen der ampten, 't geen de Gemeenten gedreven hadden, veroordeelde en afwees, het misbruik in 't begeven daarvan waarover de Gemeenten zich beklaagden eischte herstel, en hier drong de Prins even zoo op. - Geen lichaam in de Burgerschap of het had te klagen, en vorderde herstel in zijne keuren, rechten, vrijheden, die door de Regenten zonder eenige bescheidenheid willekeurig verkracht en vertreden waren. Dus was 't met de Gilden, waarin nog (als van ouds) nevens de schutterije geheel de geen handel drijvende burgerschap, naar hun verschillend handwerk, kunst, of ander bedrijf, verdeeld was: dus was 't met de Schutterijen, over wie de Regenten zich aan 't hoofd gezet hadden, en die zij daar door geheel als in hun dienst hadden; en die een vrijen Krijgsraad, onafhanklijk van de

Regeering begeerden. Men wilde daar bij de verkiezing van de Vroedschappen, van de Schepenen, en ('t geen vrij ongerijmd was) ook van de Bewindhebberen der O. en W.I. Compagnie. Ook 't Stads Courantierschap vorderde men, dat niet aan de regeering zou staan. En dit alles werd in openbare geschriften voorgesteld en aangedrongen, die op het geen in 1672 beweerd en gevorderd was, schenen gebazeerd te zijn, en door Democratische beginsels of 't geen bij 't eerste opkomen der steden plaats had gehad ondersteund wierden. Aan boekjens haperde 't niet, waar 't onverstand of de wijsheid, de oneerlijkheid, of de echte vaderlands-liefde der Regenten in uitgekreten wierd. Men begon bijeenkomsten te houden, tot het beramen van maatregelen, ten einde de Regeering ten minste afgezet te krijgen, indien niet gestraft. Als de Regeering zich hier aan gelegen liet liggen en zekeren *Bockelman* (een Chirurgijn) daarover ontbood en *reprimandeerde* (zoo 't heette), deed de Schutterij een openbaren stap, en nam bezit van haar oude kamer in de Schutters Doele, die buiten geheugenis een simpel stads gebouw was, door de Regeering tot een Logement verhuurd; terwijl in die kamer een Lettergenootschap bij een was, de *Ridders van het Heelal* genaamd, waaruit naderhand het zoogenaamd *Concordia et Libertate* ontstaan is; en deze lieden waren genoodzaakt het vertrek in te ruimen. Zij hadden er dit van, dat toen naderhand de schutterlijke partij den naam van *Doelisten* kreeg, zij om hun vroeger vergaderen in den *Doele* ook wel *Doelisten* genaamd wierden, en deze verwarring

vele lieden, die zelfs met de *doelisten* niet instemden, onaangenaamheden berokkende.

In dit vertrek van den Doele vloeide nu de Burgerij bij menigte samen, en zekere *Gimmenich*, een niet onbekwaam burgerman, las daar redevoeringen voor, niet over de noodzakelijkheid van een verandering der regeering, maar over die van het herstellen der vrijheden en rechten, met voorstel van personen te kiezen, tot bewerking dat uit elk der 60 wijken van Amsterdam lieden gemachtigd wierden, om over de punten te beraadslagen, waarvan men betering zou verzoeken: en tevens werd daar door Raap een request voorgelezen ('t geen ook terstond door verscheiden geteekend wierd) dat uit Rotterdam afkomstig en hun ten dien einde ter hand gesteld was, en over de drie punten liep: te weten

1° 't afstaan der posterijen ter beschikking van den Prins;

2° 't Begeven der ampten aan geene dan ingeboren en genaturaliseerde Burgers; en

3° Het herstellen der voorrechten en vrijheden van Gilden en schutterijen.

Daar rees een discussie, door dien sommigen dit request genoegzaam rekenden, en het kiezen van Gemachtigden uit de wijken te omslachtig; anderen daartegen deze gemachtigden noodig achtten om uit de Handvesten de oude vrijheden en rechten op te schommelen. Het begrip dat er geen tijd te verliezen was, deed het request bovendrijven bij verre de meesten, die de tegenwerking der Regenten verwachtten.

Dezen bleven ook niet in gebreke. Burgemeesters vergaderden een krijgsraad, dat is de Hoofden waarin zij-zelf de voornaamste waren, der Schutterij, en vorderde van de Kapiteinen dat dezen elk in zijn wijk de burgers zouden afvragen, of zij iets tegen de Regeering hadden, en wat men begeerde? - De wijken werden nu, elk afzonderlijk, door hun Kapitein bij een geroepen. Zeer velen mistrouwden deze demarche, als afkomstig van de Regeering; anderen trokken 't zich niet aan; sommigen verschenen om te zeggen, dat zij niets tegen de regeering hadden in te brengen; maar verre de meesten verklaarden rond uit, dat zij zich hielden aan 't geen in den Doele verricht was; terwijl het request door den Kapitein *Christiaan Scholten* aan de huizen rond gepraesenteert werd, en ontzachlijk veel teekenaars vond; ook, met zijnen naam aan het hoofd gedrukt werd; en vervolgens bij afschrift door drie personen voor allen geteekend aan Burgemeesters, en in originali met alle de teekeningen aan den Prins door dezelfde Commissie overgegeven.

De Burgemeesters en Raad verklaarden op 't punt der posterijen en dat der ampten met Z.H. in onderhandeling te zijn of nader te zullen treden, maar wezen 't verzoek ten aanzien van de Schutterykrijgsraad en Hoofden, als eene NIEUWIGHEID, van de hand; ten aanzien der Gilden echter zich genegen toonende, die bij de wel hergebrachte voorrechten te bewaren.

Dat dit de Burgerij niet voldeed begrijpt ieder, zoo wel, als dat Burgemeesters niet wel meer kon-

den toestaan, zonder zich *à la merci* van de Burgerij te stellen, die zeer tegen hen ingenomen was. Intusschen begreep de Prins zoo wel als iemand, dat aan 't punt van de schutterlijke Hoofd-Officieren de val of in stand houding der Aristocratie eigenlijk hing.

In Amsterdam was van ouds het Scheepstimmermans-gilde, door zijn groot aantal, 't geen de Eilanden van Kattenburg, Oostenburg, en Wittenburg, met den geheelen Kadijk bewoonde, zoo wel als door de innige en Godvruchtige braafheid dezer menschen, van groot aanzien: en dit, als oprechte rechtzinnige Hervormden, en dus Prins-gezinden, viel nu den Doelisten openlijk toe. Dit gaf den uitslag aan de balans, en de Regeering gaf een tweede appointement op het request, van FIAT '*mits* niet strijdende met de Resolutien van H. Ed. Gr. Mogende en de intentie van Z.H.'

Deze MITS was inderdaad geen restrictie, want zeker was die bepaling in der aard der zaak, daar de Stads Regeering niet boven Staten of Stadhouder was; maar zij werd er bij gedaan, om den schijn te bewaren als of men toch de Requestranten niet geheel te wil was. En juist hierom wilden dezen er zich niet meê voldaan houden. - Dat er hier ook onder schuilde de begeerte om den Prins verder in 't werk te verwikkelen en dus de afzetting der Regenten te verkrijgen, zou ik voor mij niet willen betwisten. - Men vond bij nader overleg, dat dit ook slechts een appointement van Burgemeesters was, en dat de *volle Raad* had moeten appointeeren. Het Request werd dus nogmaals ingegeven, met begeerte

van een simpel FIAT en wel van den RAAD, en dit kwam. Maar te gelijker tijd besloot de Regeering afstand te doen op 't behagen van zijn Hoogheid, en de Posterijen aan hem op te dragen: gelijk tevens geschiedde.

De Prins was intusschen op verzoek der Amsterdamsche Regeering, die zich niet meer zag staande te houden, gemachtigd bij de Staten, om de rust in de Stad te herstellen al ware 't ook met verandering van Burgemeesteren en Raden, en de Prins kwam in Amsterdam.

Voor af hadden de wijken Gecommitteerden gekozen, om te raadplegen over 't geen men den Prins zou voordragen. Daar was merklijk verschil tusschen dezen, over 't punt van de Magistraats-verandering, dat door sommigen geoordeeld werd, eenvoudig aan den Prins gesteld te moeten worden of hij 't noodig achtte; door de meesten sterk gedreven wierd vooral te moeten gevorderd worden; en die begeerde verandering bevattede ook de twee Pensionarissen en de Secretarissen. De Regeering liet nu verklaringen en verzoeken ten hunnen behoeve ter teekening aanbieden, maar dit werd door de Scheepstimmerlieden gestuit.

Den 7^{n} September veranderde de Prins de Regeering. Uit de 4 Burgemeesters behield hij er geen, maar uit den Raad herstelde bij er 19 van de 36, en voegde er 17 personen uit de aanzienlijke Kooplieden en burgers bij. - Maar nu wilde men van den Prins dat hij ook den *Oud-Raad* veranderen zou. Doch hiertoe was hij niet gemachtigd, ook hield dit een absurditeit in, daar de Oud-Raad geen gekozen

Kollegie was, maar uit gedefungeerd hebbende Regenten bestond, die in sommige gevallen van hoog belang beroepen werden. Zoo dat men wel den Oud-Raad had kunnen vernietigen, maar niet veranderen. Echter ook daartoe werd volmacht door de Staten verleend, en daar de leden hunne plaatsen ter beschikking van Z.H. stelden, ontsloeg hij 7 Oud-Burgemeesters, 33 Oud-Schepenen, en 4 der regeerende Schepenen, die zoo wel als de regeerende Burgemeesters bij den Oud-Raad gewoon zijn te zitten en hem te helpen uitmaken; en de Burgerij kreeg derhalve ook hierin zijn zin.

Over den nieuwen Krijgsraad was meest te doen. Dien geheel aan allen invloed der Regeering te onttrekken, scheen zoo gevaarlijk als hem onder dien invloed te laten; en de nieuwe Regeering begreep dat de verandering nu een beleediging voor haar was. Die het eerst den Doele bij een gebracht hadden, zelfs Gimmenich en Raap (die minder verstand had) begrepen of begonnen te begrijpen, dat eene zoodanige scherpe afscheiding tusschen de wapenvoerende Burgermacht en de Regenten op den duur een bron van onrust moest zijn, en plooiden; maar dit maakte hen bij den grooten hoop verdacht, en zij waren hun invloed kwijt. Groote opschudding of woeling ontstond hier uit, toen men bemerkte dat Z.H. zelf die geheele afscheiding niet billijkte, maar 2 Kolonellen van de 5 uit de nieuwe Regeering dacht te nemen; en zelfs kwamen eenigen den Prins 's nachts in zijn slaap storen, om hem daar over te dringen, en te verklaren dat zonder van dat opzet af te zien het volk niet te houden zou zijn, maar

tot alle buitensporigheid overgaan. - De Prins gaf dan verlof tot een vrijen Krijgsraad uit de Officieren der Kompagnien gekoren, die de vijf Kolonellen zouden kiezen. - Deze verkiezing was zeer tumultuair, en op verscheiden plaatsen raakte men handgemeen, of moest de trom bij nacht geroerd worden. Ook dulde men niemand onder de Officieren, die eenigzins aan iemand der oude of nieuw aangestelde Regenten vermaagschapt was, waardoor verscheiden ijverige Kapiteinen[1], die 't werk gedreven hadden, van hun Compagniën afgezet wierden. - De Prins verklaarde dat dit geheele bedrijf tegen zijn meening en op een zeer ongeregelde wijs geschied was; maar, daar het geschied was, wilde hij 't gedogen en goedkeuren. En dus verliet hij Amsterdam weder.

Hier mede was de rust in Amsterdam hersteld: doch men gevoelt licht, dat het onder zoo groot een menigte volks als in beweging gebracht en zoo lang in beweging gehouden was, niet ontbreken kon aan lieden, die niet stil kenden zitten, zonder woelige en onbezonnen woorden, daden, of geschriften: inzonderheid was dit zoo met een aantal Fransche refugiés, of afstammelingen van die, die door een bijzonder *flux de bouche* hun eigen, of talent van schrijven, zich onder de Doelisten zeer onderscheiden hadden. Aan den anderen kant werden die lieden op allerlei wijzen getergd door emissarissen

1 (Zoo als onder anderen Christiaan Scholten, om dat de Prins zijn vader Raad in de Vroedschap gemaakt had.)

en Kampioenen van de oude Regeering, wier zaak het meerderdeel van de nieuwe straks als de hare aanmerkte; en daar bleef een voortdurende verdeeldheid en vijandschap tusschen de Regeerings-partij, en de Prinsgezinden; die in de familien voortgeplant werd, en naderhand wederom uitborst. De heethoofden der Doelisten, met wier verdere woelingen redelijke en bedaarde lieden niet meer te doen wilden hebben, maakten, nu aan zich-zelven overgelaten, door hun onvoorzichtigheden, onbescheidenheden, en de strikken waarin men hen vallen deed, den naam *Doelisten* en *Acht-en-veertigers* hatelijk en tot verachting. En de sleepers- en schuitvoerders-partij werd alleen in toom gehouden door de zoogenoemde Bijltjens der Eilanden. - Weldra zelfs werd de Justitie door de dienst der Onderschouten misbruikt, ter vervolging van de genen, die voor hun aanhangen van 't huis van Oranje bleven uitkomen, door het middel der *valsche Exploieten* zoo men 't noemde: waar door een menigte uit de Stad werd gedreven; anderen, ongelukkig gemaakt. Meestal echter kwam dit in kracht na den kort hierop gevolgde dood van Z.H. - Gimmenich, die achting verdiende, werd op openbare plaatsen beleedigd, en wegens zijn tegenstand bij de Prinses Gouvernante zwart gemaakt, schoon deze anders genegen was den aanhangeren van het Stadhouderschap, en tegenstanderen der oude Aristocratie, de hand boven 't hoofd te houden. Raap, die in alles ter goeder trouw handelde, en in de eerste opschuddingen door zijn tusschenkomst zekerlijk de Regeering van de woede der onbesuisde menigte gered had, was na zijne af-

scheiding van de verdere woelingen, bij de stijfkoppige doordrijvers van zijn partij even zoo gehaat als bij de Regenten, die op hem (als de hond op den steen) beten, en wien zij bij dat eerste Request (hadden zij slechts moed gehad) zonder form van proces hadden doen ophangen. Tegen hem werden alle machinatien in 't werk gesteld, en als hij in 't begin van 1754 overleden was, stoorde men zijn begrafenis door het schuitevoerders Jan hagel, van jongens voorgegaan; en zijn lijk op de straat geworpen en verlaten, werd met een platte sleê en paard weggevoerd; en van toen af regende 't van paskwillen, en liedtjens, en zelfs uithangborden waarin Raap ten toon gesteld en mishandeld wierd: ook moesten de springers en koordedansers hansworsten (om een plaats op de botermarkt te krijgen) liedtjens op Raap zingen en trommelen. Naderhand vernieuwde men dezelfde aanslag bij de begraving van een Toeziender ter recherche van de Gemeene middelen, maar door den moed der genen die 't lijk volgden en daarop verdacht waren, werd men afgeschrikt, en het lijk, kwam, ondanks allen aanstoot, ter kerke. En sedert viel ook niets dergelijks weêr voor; schoon de Exploicten tegen de levenden meer en meer doorgezet wierden, tot de genen die er toe gebruikt werden zich-zelven des wegens schaamden en rust hielden. - Dat het in andere steden was: '*tout imitû Paris*,' verstaat zich: alleen dorst de Magistraat zich daar zoo veel niet aanmatigen, en 't was dus slapper en sleet vroeger uit.

In de andere steden volgde desgelijks een verandering van Regeering. In Leyden brachten de Re-

genten (heerschzuchtiger dan op eenige andere plaats en even kwaadaartig als elders) 't eerst het Jan hagel in beweging om 't koffijhuis te plonderen waar de Burgerij een request tot verandering teekende; maar het spel eindigde met de plondering der Regenten. - Verre weg de meest en der Regenten bleven daar aan, en nu vertrouwden zij zich niet in de stad, en verzochten krijgsvolk tot hun bescherming.

In Gouda had de Burgerij zich meester van poorten en wallen gemaakt, en verzocht toen verandering van regeering.

In Dordrecht werd geene verandering gemaakt noch gevorderd.

Het spreekt van zelfs, dat den Regenten hun ontslag gegeven werd behoudens eer en goeden naam; het tegendeel zou een schreeuwende onrechtvaardigheid geweest zijn; maar echter dit maakte hen trotsch en hun partij hardnekkig en stout. Eene algemeene amnestie moest ook na deze troubles afgekondigd worden, en daar bij alle verwijtingen, beleedigingen, nieuwe vergaderingen, dadelijkheden, enz. op zware straffe verboden. Doch dit had meer het voorkomen van tegen de Prinsgezinden, dan tegen hun tegenpartij gericht te zijn, en gaf niet dan gemor en neerslachtigheid bij degenen wier zaak boven gedreven had. En in der daad, 't kon niet anders. Waar eenmaal de loop der Justitie gestremd is, moet alle te rug denken afgesneden worden; en als het zoo verr' gekomen is, is het eenige middel tot bevrediging, geheel het staatsgestel op te heffen, en eene nieuwe organisatie in te voeren, die aan de vorige niet meer herinnert.

Ook in de overige Provincien geschiedde verandering van Regeering; behalven in Zeeland, waar ze in den eersten aanvang geschied was. In Friesland werd ook zelfs in de vorm eenige verandering gemaakt. In Groningen was de Aristocratie hardnekkigst en machtigst: en moest door de Burgerij in massa, en ten aanzien van de Ommelanden door de Boeren, gedwongen worden; waarna ook een geheel nieuw Regeerings-reglement tevens met een nieuwe Regeering door den Prins werd ingevoerd, en voorts van eene algemeene amnestie gevolgd.

Hier mede verliep het jaar van 1748 geheel, dat in ontallijke opzichten altijd hoogstgedenkwaardig voor ons Land blijven zal; en ten blijk strekte van het nadeelige van alle Staats- zoo als van alle ander lapwerk. Men lei er de zaden van de opgevolgde beroerten die 't Land gesloopt hebben; en door den Prins (ware hij in 't leven gebleven) zekerlijk wel verstikt zouden zijn geworden door beleid en zorgvuldigheid, om de familien der Regenten in de algemeene massa der gegoede Burgerschap ongevoelig te doen versmelten, en den adel meer aanziens te verschaffen; maar, die zijn vroegtijdige dood, en een vrouwelijk Gouvernement lieten opschieten onder het snoeimes-zelf, dat ze moest uitroeien.

De vrede moest nu weder afdanking van Krijgsvolk ten gevolge hebben. 12850 man werden afgedankt; en ditmaal was er geen twist of verwijdering over dit punt. Maar het ontbrak echter niet aan ongenoegens, die gevolgen van al het gebeurde waren.

De Raadpensionaris Gilles lei ondertusschen zijn ampt neder, en Stein was zijn opvolger; die Regee-

rend Burgemeester van Haarlem, een man van verstand en bedaardheid was. Op hem heb ik Bleiswijk, en op dezen den Zeeuwschen van de Spiegel (proh dolor!) [helaas!] zien volgen, die van alle de on-Hollandsche Staatministers van Holland (altijd noodlottig voor ons) de allernoodlottigste was!

Wij hebben de kwaadaartigheid der Stedelijke Regeering tegen de nieuw-ingevoerde Collecte der belastingen reeds gemeld, en de hevige tegenpartij welke daartegen zoo vele jaren (ja ten volkomen geslacht) staande gehouden is, maar nog niet van de invoering-zelve. - Hoe zeer de Burgerijen deze naar wensch en begeerte was, was zij verzeld met eenige moeilijkheden van wegens het lage gemeen, dat met de afschaffing der pachten, zich nu van belastingen vrij waande, en onder de hand door de tegenstrevers gestijfd werd. Maar vooral was er merklijke opschudding, toen wegens het intermedium tusschen de pachten en de Collecte, die (als gezegd is) eerst met 1750 in trein gebracht worden kon, in 1749 een quotisatie of hoofdelijke schatting gevorderd wierd, ter vervulling van 't geen de impositien hadden moeten opbrengen. Het viel inderdaad honderden ook hard, thands in eene meer of min aanmerklijke som te moeten opbrengen, 't geen men anders ongevoelig bij enkele duiten of stuivers betaald zou hebben; of, reeds betaald had: want de Kooplieden en winkeliers hadden de waren niet beter koop gegeven, maar hun winst was door 't niet betalen van belasting te grooter geweest; zoo dat deze schatting bij een goed gedeelte een louter bezwaar en verdubbe-

ling was. De onwil hier over was op verscheiden plaatsen zeer groot, en vloeide naderhand zelfs op de Collecte over. Men dreigde de Regenten hier en daar met plondering, en daar waren voorzorgen tegen noodig. 't Gevolg was, dat te Haarlem, waar men meest vreesde, eene nieuwe beroerte ontstond, waarin de Regeering zich lijdelijk gedroeg. De Burgers kwamen te samen, sloten de poorten, en stelden een request aan den Prins: dat

1° Z.H. *Opperfinancier* van Haarlem geliefde te worden.

2° De kollecte mocht achterblijven.

3° De schatting niet geëxecuteerd mocht worden; en

4° De ampten verkocht of belast mochten worden, waaruit zij meenden dat het te kort komende te vinden zou zijn.

Ondertusschen was er eenig rijgsvolk naar Haarlem gezonden, 't geen men vijandelijk keeren wilde, en genoodzaakt was, de poort zich-zelve te openen, waar op de burgers verstoven, doch eenige weinigen op de markt standhielden en daar op de troepen vuurden, 't geen beantwoord wierd, en drie burgers kwamen hier bij om, waar van twee bij de beenen aan de galg gehangen werden, dewijl de derde ongelukkig en zonder deelhebbing in dien weêrstand getroffen was.

Elders, als in Amsterdam en Rotterdam, weigerden de Wijnkoopers den eed te doen bij de Ordonnantie voorgeschreven. Zij wilden den impost der Wijnen en Brandewijn bij admodiatie voldoen, en presenteerden daar request toe; maar anderen reques-

treerden daar tegen, als tegen een ding van zeer schadelijke strekking, waar bij de Wijnkoopers rijk zouden worden, en 't Land te kort komen, en waar van 't te kort komende dan weêr op een andere wijs door de goede Burgerij opgebracht zou moeten worden. Men noodzaakte echter de Wijnkoopers, doch in Rotterdam niet zonder plondering van den eenigen Wijnkooper, die den eed gereedelijk deed (een zeer braaf man, en de vader van den Rotterdamschen dichter Hagedoorn, maar die door dit brave voorbeeld den haat der oproerigen op zich loed!). De Schutterij kwam in de wapenen, en 't oproer werd gestild. Ook ging de eed alom door; doch daar zij slechts voor een jaar lang geschied was, begrepen de Wijnkoopers na verloop van dit jaar vrij sluiken te zullen hebben, en verbonden zich dien eed niet wederom te doen. De Staten verklaarden bij publicatie den eed te prolongeeren, en om den lieden geen moeite met een nieuwe aflegging daar over aan te doen, hem voor vernieuwd te houden, en dit geschiedde zoo van jaar tot jaar: maar dit stuitte de sluikerijen niet. [Z. de *Bijvoegs.*]

Allerlei woelingen, nu eens een tweederlei belang tusschen Burgerschap en Regeering, als van twee tegen elkander strijdige lichamen erkend was, moesten hier uit ontstaan; en dit, ten aanzien van allerlei punten van bewind. Policie, Stads of Dorps-Finantie, gezag-oefening, Justitie, Kerkelijke objecten, alles leverde gedurige tweedracht op; en als 't in de stemmende Steden eenigzins tot rust was geraakt, borst het in de kleine en ten platten lande uit. Veelal was

het in de dorpen, neteligheid der boeren, maar elders bootsten de klein-stedelijke magistraatjens de groote niet slechts na, maar overtroffen ze in willekeurigheid en geweldpleging: waar toe in der daad veel toebracht die vervloekte naam van *Consules* die men den Burgemeesteren gaf, en waarop ieder van hun die een weinig Latijn kende, zich alles liet voorstaan. En zij die zoo lange jaren aan alle de aanmatigingen der Aristocratie gewoon waren, konden met het simpel aanstellen van een Stadhouder (die niemand toch begreep wat hij eigenlijk was) deze niet varen laten, daar de Constitutie voor 't overige de zelfde bleef, terwijl echter de burgerijen nu eigenlijk geen ander gezag erkenden dan van den Stadhouder. - Wij zouden vele voorbeelden bij kunnen brengen van zulke opschuddingen als in de Republiek uit deze bron voortsproten; maar zullen ons tot het wareldkundig geval van Steenwijk bepalen.

Het geschil ontstond over het beroepen van een Predikant. De Regeering, om een beroepen Predikant te weeren, verminderde de jaarwedde, zoo dat die men gewenscht had, bedankte. Zij drong op 't beroep van iemand dien zij wenschte; maar de Kerkenraad wilde vrij zijn, en bracht dien niet op de dubbele nominatie, en de Regeering verwierp de nominatie; en dit zoo telkens de eene nominatie na de andere. Dit duurde eenige jaren lang, en de dienst werd aan den nu eenigen Predikant in een Gemeente van 1100 leden of meer, te zwaar, en men vreesde dat hij die ook neêr zou leggen. In 1745 kwam de zaak voor de Staten, en die hielden (naar den geest

van dien tijd) den Regenten de hand boven 't hoofd: maar de Kerkenraad bleef volstandig in geen andere nominatie meer te willen maken, en de zaak sleepte zoo voort, tot in 1748. De willekeurigheid der Regenten in een aantal punten werd nu ter versterking van dit grief door de Burgers aangevoerd, en met de herstelling van 't Stadhouderschap, bemoedigd, dienden zij bij hun Regeering een request in om herstelling van deze punten, en als deze dit request niet beantwoordde voegden zij zich bij Z.H. - Ter gelegenheid dat men zich in den wapenhandel overal oefende, rechtten zij (Burgers) nu ook hier eene Compagnie op, die uit louter Oranje-gezinden bestond. De Regeering richtte een Vaandel daar tegen op, en daar ontstond een gevecht tusschen de Magistraats- en de Oranje-Compagnie.

Intusschen had de Prins het hem overgegeven request, dat hem door zekeren Fledderus, een Koopman, en Tuttel, een Advocaat en Diaken der Stad, als gemachtigden overgegeven was, in handen der Steenwijksche Regeering gesteld ten fine van bericht, als behoorde. En hier op deed de Regeering Fledderus vast zetten, en wel, als Crimineel, zonder accès. Daar de Prins op de klachten daar over gedaan, niet dadelijk disponeerde, maar de zaak ten onderzoek aan de Staten van Overijssel aanbeval, haastte men zich bij de Regeering van Steenwijk haar uit zijn geheel te brengen, zette meer lieden vast die tot de Oranje-Comp. behoorden; en als de Prins het geval als een zaak van Justitie aanmerkte, die *secundum legitimos juris tramites* [volgens den gewonen weg van rechten] afgedaan moest wor-

den, smeet men Fledderus in een gat, veroordeelde hem ter dood en hing hem op; terwijl te gelijker tijd de schrik een aantal personen de vlucht deed nemen; en van dit oogenblik bediende de Regeering zich om nu den Predikant dien zij wenschte te doen beroepen. Maar nu klonk het geval over 't geheele Land door. De Prins kreeg er kennis van, deed de zaak onderzoeken, eer de andere gevatte personen nog 't zelfde vonnis ondergaan hadden: gaf een nieuw reglement op de Regeering, ontbond beide de Compagnien, en, na rijp onderzoek van alles, werd Fledderus afgenomen, in éér en nagedachtenis hersteld, en met luister begraven; de Regeering geheel afgezet, en een nieuwe aangesteld: waarmede, na vijf jaren woelens het steedtjen tot rust kwam, en alles in de Landprovinciën wederom op den voet van de Stadhouderlijke regeering en Willem III gebracht was.

Drie jaren ondertusschen van zoodanig eene rustelooze werkzaamheid, als waarin buiten- en binnenlandsche zaken en betrekkingen, en een onrustigheid door verdeeldheden, over geheel het land, met al de onlusten, zorgen, en kwellingen, daar aan vast, den goeden Willem den IV geworpen hadden; en waarin alles tot in de minste details en de meest individuele belangen, door hem bepaald en geregeld moest worden; drie jaren, zeg ik, van zulk een onvoorbeeldigen arbeid matteden het lichaamsgestel van den Vorst derwijze af, dat hij zijn gezondheid begon te mistrouwen, en maatregelen noodig achtte in geval van zijn overlijden, 't geen hij als, mooglijk,

zeer aanstaande beschouwde. Op de waarneming van het Stadhouderschap bij zoodanig een voorval was orde gesteld door de Constitutie; maar hij achtte 't even noodzakelijk, dat 't Krijgsbevel tegen zulk een oogenblik verzorgd was, als dat zijne Gemalin een steun en zijn kleine Kinderen ook eenig mannelijk opzicht hadden, waar op hij vertrouwen kon. Aan beiden meende hij te voldoen door den Staten Generaal het aanstellen van den Hertog Lodewijk Ernst van Brunswijk Wolfenbuttel tot Veldmaarschalk voor te slaan, en aan dezen de bijzondere belangen van zijn huis aan te bevelen. Deze Prins had zich als Generaal in Keizerlijke dienst door moed en bekwaamheden onderscheiden, en alles sprak voor hem, wat a priori iemand kan aanbevelen. Hij werd dan ook Veldmaarschalk, en behield tevens zijn Generaalschap in 's Keizers dienst: en de Prins gaf hem een eigen Regiment te bevelen.

De geschillen die bij de Oost- en West-Indische Compagniën, waar de Prins, al dadelijk bij de revolutie, Hoofdbewindhebber gekoren was en een Repraesentant hield, voorvielen, en van grooten omslag waren, zullen wij niet roeren, vooral daar deze lichamen geen intrest meer inboezemen. Alleen melden wij dat de Koning van Pruissen in 1751 voor zijne onderdanen eene *Oost-Indische Maatschappij* te Emden oprichtte, het geen men bij ons zelfs geen voorwendsel had te keeren of tegen te spreken. Engeland richtte ter zelver tijd een *Maatschappij van vrije Britsche Visscherij* op, waarvan de toeleg was, zich beide de Walvischvangst en de Haringvangst, waarin de Hollanders tot nog toe geen merk-

bare mededinging ontmoet hadden, allengs te eigenen: en men kon niet anders, dan tegen het debaucheeren van Hollandsche visschers en Groenlandsvaarders ('t geen de Engelschen met veel ijver deden) maatregelen te nemen, doch die te laat kwamen om 't kwaad voor te komen, waar uit men een aanstaand verval van onze neeringen te voorzien had, en weldra gevoelde. Ik heb de walvischvangst, bij mijn tijd nog zeer aanmerklijk en voordeelig, geheel te niet zien gaan met alle de middlen van bestaan die daarvan afhingen: - de haringvaart door stilstand verloopen, en eindelijk in de laatste jaren door het invoeren van een ander soort van zout dan voorheen, ten eenenmaal zien verderven, zoo dat de Hollandsche haring hare uitstekendheid boven de Engelsche, Deensche, en Hamburger, geheel verloren heeft, en deze goudmijn (gelijk men haar plach te noemen) haar algemeen belang dat zij plach te hebben, verloren heeft.

Dit alles en het verval van de Scheepvaart en wezendlijke Koophandel deed den Prins, zoo dra er slechts eenige kalmte van de beroeringen kwam, de bronnen van welvaart in ernstige overweging nemen. Hij trachtte de Fabrieken aan te moedigen, den Handel en vaart te herstellen, en deed voorstel op voorstel daarover; maar schreef zich geen doorzicht genoeg toe in deze materie om iets door te drijven; en dus bleef alles genoegzaam, steken. Hij verbond zich en de zijnen, geen andere dan Inlandsche geweven stoffen, 't zij zijde, wollen, katoen, of linnen, te gebruiken, en beval dit aan zoo

veel hij kon, maar zijn voorbeeld had weinig navolging. De weverijen waren reeds voorlang uit onze Provincien naar buitenslands verplaatst, en dit was inzonderheid het geval met de Zijdeweverij[1]; 't ging allengs zoo met andere, en onze gegèlde lieden vonden meer voordeel in Fabrieken buiten 's lands op te rechten (waar dit door de mindere duurte meer winst gaf) dan in de onze te ondersteunen; en het was met de zucht voor alles gedaan, behalven voor geld; zoo dat alles, Handel, trafijk, fabrijk, landbouw, rentenieren, in een blooten speculatiegeest van geldwinst en hazardspel ontaard was. Gevolg van de onverschilligheid voor een Vaderland, dat, door enkele familien overheerd, aan deze alleen scheen toe te behooren, en waarin al de overige inwoonders slechts gemaakt schenen, om deze varkens ten koste van hun zweet en bloed te mesten, en van hun vertrapt te worden.

Men mocht hopen dat met de nieuwe en gewenschte Stadhouderlijke Constitutie dit eenigermate veranderen zou, maar moest het den tijd overlaten; doch behalven dat het verlies der fabrieken geen rugkeer had, was ook de koophandel op 't Noorden, die geheel in handen van Holland plach te zijn, geheel verlegd. Duitschland handelde onmiddelijk met Frankrijk en Italie; en de Noordsche schepen deden zelfs onze havens niet meer aan. Dit werd geoordeeld de groote verhindering van

1 NB. 't Zijde-windhuis te Amsterdam, in mijn kindsheid. [Z. WAGENAAR, *Amsterdam*, VIII D. bl. 470 en volg.
H.W.T.]

onze Zeevaart te zijn, die er bij winnen moest, zoo men de waren bij ons en niet verder bracht. - En daar thands overal inkomende rechten geheven werden, begreep men dat het oprichten van een Porto franco (waar niemand eenige lasten te betalen zou hebben) van een oneindig voordeel zou zijn. De Prins droeg dit plan voor, en was er zeer meê ingenomen: de kooplieden ondersteunden het sterk, maar de Fabrieken deden er bezendingen en verzoeken tegen, als 't gaat. Doch de Prins beleefde het eind dezer altercatien niet. Hij stierf op den 22sten October 1751, afgesold en vermoord door een rusteloozen en onverpoosden arbeid, die zijn gestel niet langer weêrstaan kon.

Wij hebben gesproken van een ziekte die hem in 1748 trof, toen de troubles tusschen de Burgerijen en Regenten op 't hevigst waren. Uit deze ziekte die een gevolg van overspanning was, bleef hem eene zwakheid bij, waarbij zijn gewone kwaal van kortademigheid (gevolg van een val van zijn paard dien hij nog zeer jong zijnde gedaan had, en waardoor hem de thorax eenigermate misvormd was geworden) toenam; en waar tegen men hem in 1751 het gebruik der wateren van Aken aanprees. Hij vond, na dit vier weken lang beproefd te hebben, daar geen baat bij. Naauwlijks te rug gekeerd raakte hij in 't bed, en ongelukkig was Profr. Winter (de oorspronk der specifique methode) zijn vertrouwde Lijfarts, die hem overeenkomstig zijn theorie behandelde. Een tot dien tijd toe ongehoorde dosis van Laudanum sloeg de heilzame natuurwerking ter genezing, geheel ter neder, en hij bleef er in. Met

hem stierf de hoop des Lands en herleefde het oude Loevensteinsche Aristocratie-monster. Men heeft geene hoedanigheden in hem opgemerkt dan die edel, rechtschapen, en beminnelijk waren, en zelfs zijn grootste tegenstrevers hebben hem na zijn dood geroemd. - De smaad die hij tot het jaar 1747 toe alom, zelfs in Friesland, ondergaan moest van al wat aan de Hollandsche Aristocratie verkocht of verknocht was, en inzonderheid in Holland, wanneer hij daar tusschen beide eens kwam, is onbeschrijflijk, doch bij heeft niets daarvan ooit herdacht. Hij had in zijn gelaat iets zeer innemende, maar tevens imposants, en voor zijn opslag sloeg ieder de oogen onwillig neêr. Hij was Godsdienstig, milddadig, inschikkelijk; streng van zeden, maar vrolijk van geest en opwekkende in gezelschap en op feesten. Zijn zwak was een zekere praalzucht in uiterlijke statie, die zijn vijanden hem misduidden, om dat zij hem niets anders te last konden leggen.

Begin of inleiding van eigen-levensgeschiedenis van m[r] W. Bilderdijk.

Naar zijn eigenhandig opstel, onder zijne nagelaten papieren gevonden.

Buiten het opstel van eigen-levensbeschrijving, gaande tot Bilderdijks verwijdering uit het Vaderland, en waar van gebruik gemaakt is in de Mongelingen en Fragmenten *van hem, uitgegeven te* Amsterdam *bij* Immerzeel, *in* 1835, *bl.* 1-17; *en een zeer kort, maar volledig overzicht van zin leven, dat ik ten besluite dezer geschiedenis hoop mede te deelen*; (*en de bijzonderheden welke hij-zelf, als 't ware vertrouwelijk, vermeld heeft bij het gedicht*: Uitzicht op mijn dood;) *vind ik onder zijne nagelaten Handschriften, dezen breeder, en zeer uitvoerigen, aanvang van zijne eigen geschiedenis. Niemand zal zich verwonderen dat hij, het werk op zóó ruime schaal opgezet hebbende, er al vroeg af is gestapt. Doch juist deze wijdloopigheid maakt het gene hij geschreven heeft te aangenamer voor hen, die al wat hem betreft geheel en in verband wenschen te weten*.

Ik had mij voorgenomen, alleen dat, wat den burgerlijken toestand der maatschappij onder het rijk der Aristocratie te Amsterdam betreft, en de gevolgen der omwenteling van 1747 *en* 1748, *uit dit geschrift te trek-*

ken en onder de Ophelderingen van dit Deel te geven. Doch het verhaal van de algemeene zaken, en de bijzondere zijner familie, is hier zoo in een geweven, en die familie-zaken zoo vertrouwelijk en naïf voorgedragen, dat ik tot geene schifting en verbrokkeling komen kon: en ik vertrouw dat de meeste Lezers het mij dank zullen wijten, dat ik het stuk geheel geve als het bestaat. Maar dan moest het op deze wijze afzonderlijk, en onmiddelijk achter den tekst van dit Deel geplaatst worden, van welks later gedeelte het in vele opzichten eene breeder ontwikkeling of authentieke uitlegging bevat. En ofschoon BILDERDIJK *eerst geboren is na het overlijden van Prins Willem IV, met wiens overlijden dit Deel eindigt, zal men van zelf bespeuren dat het bij* dit *Deel, behoorde, en daarmede in onmiddelijk verband staat. Doch alzoo het bewijs hiervan, gevonden wordt in de lectuur-zelf, is mijn beste verdediging in dezen, dat ik den Lezer door mijn schrijven niet langer op houde, maar hem gelegenheid geve B.-zelf te hooren spreken; - terwijl ik eenige aanwijzingen tot vergelijking van dit opstel met den tekst der Geschiedenìs in dit Deel, straks hier achter aanteekene*.

H.W.T.

Mijn geboorte.

Ik ben geboren op den 7den September 1756, 's morgens omtrent vier ure. Mijne Onders hadden voor mij een zoontjen gehad, dat niet lang geleefd heeft, en waar van mijne moeder toen moeilijk en door de konst verlost was. Deze reis was zij gelukkiger, want ik kwam ter wareld, zonder dat men spoedig genoeg om de vroedvrouw kon zenden, die mij bij haar aankomst reeds aan mijne moeders voeten vond. Men vond mij een' schoonen welgemaakten jonge, en als de Baker mij als zoodanig voor kraamvrouw en grootmoeder in beide handen ten toon hief, waterde ik haar (zoo mij menigmaal, verhaald is) in den mond; waaruit de oude wijsheid der vroedvrouw het gevolg trok, dat ik in mijn leven weinig op zou hebben met loftuitingen, of er spoedig van verzadigd worden.

Mijn vader was Izaak Bilderdijk, Medicinne Doctor, mijne moeder Sibilla Duyzenddaalder's, dochter van Willem Duyzenddaalders, na wien ik genoemd ben. Dees mijn Grootvader, geen zoon of andere verwachting van kinderen hebbende dan uit deze zijne jongste dochter, wilde dat ik niet slechts zijnen naam van Willem zou voeren, maar ook die van Duyzenddaalders. Een zijner voorouders, die, als men in dien tijd de ledige vloekwoorden der Roomsche Kerke, en de namen van God,

Heiligen, Sacrement, en Duivel, uit dartele woestheid in het gesprek ingevoerd, veelal door willekeurige woorden verplaatste, op die wijze meest al het woord van *Duyzendaalders* in den mond had, (zekerlijk als vervangende dat van *Duivel* of *duizend Duivelen*, 't geen van de Spanjaarden met hun *cento* of *mille* of *cento mille diabolos* overgenomen schijnt te zijn geweest) was in die eenvoudige dagen, wanneer de geslachtnamen sliepen, na dit tusschenwerpsel (*wat Duizend-daalders*!) bijgenoemd geworden, en dit als in een geslachtnaam overgegaan. Mijn vader was hier tegen, uit vrees dat die naam den zijnen verdrukken mocht; echter staa ik op het zilverwerk door mijn Grootvader ten Doopgeschenke geschenken gegeven als *Willem Duyzenddaalders Bilderdijk* bekend: doch ik heb dien naam nooit gevoerd. (Zie *over mijn naam* (*a*).)

Ik trad ter wareld in op de Westermarkt aan de zijde van de Leliegracht, in een huis met een' van ter zijde opgaanden stoep, onder welken ook een ingang was, of zoo men 't plag te noemen, een huis met een onderhuis: omtrent op de helft van dat blok huizen, veellicht iets meer naar de Prinse- dan naar de Keizersgracht: welk laatste ik echter niet zou durven verzekeren. Als ik ruim een jaar oud was, verlieten mijne ouders dat huis, als hun met het ampt van mijn' Vader, dat een Comptoir vorderde, te klein geworden, zoo dat ik geen geheugenis daar van drage, en ook de berichten die mijne moeder mij daar van mêedeelde, mede in mijn vroege kindschheid ingevallen zijnde, zeer bij mij verduisterd zijn.

Nog moet ik aanmerken, dat ter gelegenheid van zekere onmin tusschen mijne ouders en zekeren met hun verzwagerden jongen knaap van zeer los gedrag, de eersten nacht na mijne geboorte merkwaardig ge-

maakt wierd door het inslaan of insmijten van alle de buiten-vensterglazen van 't huis, waar onder ook die van de kraamkamer, die een bovenvertrek aan de straat was, door een hoop gehuurd volk en ten dien einde met stokken en steenen voorzien: het geen men mij altijd als eene bijzonderheid aanvoerde, waaruit oude bestjens desgelijks voorteekenen trokken. De een trok er uit dat ik al mijn leven ten doel van den haat en vervolging van kwaadwilligen, zedeloozen, en domkoppen, zou staan; de ander dat ik een tweede Amfion zou worden (*b*). Het laatste was een Compliment aan mijn Vader, die als Poëet toen ter tijde zeer in achting was.

Mijn vader.

Mijn Vader was niet opgevoed om een Geleerde te zijn, maar, op het Latijnsche school gezonden, vatte hij een brandende drift op voor die taal, welke hem zijn geheele leven is bijgebleven, en alle andere indrukken bij hem verdoofde. Hij onderscheidde zich dadelijk door zijne vorderingen, schoon zeer jong, op eene wijze die een buitengewoon opzien verwekte, en waar van men nog lange jaren daar na zelfs onder volgende Rectoraten gedachtenis droeg. Intusschen wilde zijn Vader, een eenvoudig vroom man van den ouden tijd, volstrekt niet, dat hij zich daar in volmaken of tot de Studiën voorbereiden zou. Hij werd na de vier eerste klassen in zeer weinig tijds afgeloopen te hebben, van 't Latijnsche school genomen. Door huisselijke vlijt trachtte hij zich in de taal verder te versterken, en verkreeg naar eenigen tijd, de vergunning van te Leyden zich op de Geneeskunst toe te leggen. Toen reeds zoo veel meer wetende dan zijn Vader, die

een ongeletterd man was, alhoewel vol van liefhebberyen, en natuurlijken genie; en zich niet weinig op die meerdere kunde latende voorstaan, kon het niet missen, of de Akademie moest hem het hoofd vrij wat met wind vullen. Hij schijnt daar vrij losjens geleefd te hebben, en het zij dat de studie daar ongeregelder toeging dan naderhand; het is mij nooit voorgekomen dat hij er een grondige wetenschap heeft geput, maar alleen een zeer klaar en uitvoerig begrip van 't systema. Als Student had hij grooten naam van bekwaamheid; en zijne geestigheid en levendigheid gepaard met eene ongemeene vlugheid in 't spreken van zeer goed Latijn, moest hem dit natuurlijker wijze verwerven. Hij had ook de verschillende deelen der Geneeskunst zeer vast; was in de disputen zoo geducht als met den degen, en verkreeg zich een aanzien bij Professoren zoo wel als Studenten, dat vleiende was. Bij zijne aanneming als *Candidaat*, werd hij toegelaten om *more majorum* te promoveeren, het geen in dien tijd iets zeer zeldzaams en als eene alles-overtreffende onderscheiding bij de Geneeskundige faculteit gerekend wierd. Hij promoveerde echter slechts *openbaar* in de gewone *forme*, daar zijne ouders de buitengewone kosten ontzagen.

Hij kwam kort na Boerhaves overlijden, aan de Universiteit. Men weet welken roem Boerhave en zijn systema bij zijn leven genoot, en hoe die roem eerst begonnen heeft te verflaauwen. Niet, het veellicht wat al te eenzijdige aanzien van de ziekten, niet de kleene mistastingen in eenige enkele klassificatien van ongemakken, niet de grootere misslagen in physiologische onderstellingen, welke men aan Boerhaves systema te last konde leggen en die in zijn tijd onvermijdbaar waren, verzwakten de achting voor dit Syste-

ma; neen, maar eene belachlijke zucht om *specifica* te zoeken, dat is middelen, welke zonder eenige uitdrijving van ziektestof, en zonder eenige verstandlijk bevatbare verandering in de vochten te verwekken, de kwalen als ware 't door tooverij, moesten wegnemen, en het lichaam uit ongezondheid in gezondheid overbrengen, begon in te sluipen; en het was de Professor Winter, die ook Lijfarts van Prins Willem den Vierde was, en den naam heeft van op grond zijner nieuwe begrippen dien Vorst in zijn laatste ziekte door een ruimschootsche gift *opium* op gelijke wijze te hebben doen omkomen, als wij het in onze dagen van de zoogenaamde Brownianen zien doen; het was, zeg ik, deze *Winter*, die 't eerste deze dolheid in zwang bracht; waarin, zoo men 't denkbeeld dat deze lieden van de werking van specifica hebben, wel ontwikkelt, en altijd op een duister besef van prikkeling en prikkelbaarheid als de eigenschap van de levenskracht, neêr komt, het geheel Brownianismus als ware het in zijn *embryo* op ligt gesloten. Doch dit behoort tot lateren tijd.

Mijn vader moest dus noodzaaklijk Boerhaviaan van de Leydsche school te rug keeren, en hij was het in de daad, in den strengsten nadruk van 't woord en met de grootste warmte. Boerhave en Sydenham waren zijne Helden en Orakels: aderlating, buikzuivering, en verkoeling, zijne panacéen; mits echter men dit woord in eenen gezonden zin opvatte. De keus zijner geneesmiddelen was eenvoudig; en bracht hem, den praktijk aanvaardende, weldra in eene algemeene vijandschap met de Apothekers, die zich over zijn afkeer van kostbare middelen, en weinig voorschrijven altijd beklaagd hebben. Hij praktiseerde echter gelukkig, zijne semiotische kennis was als men hem bij het

ziekbed verzelde, verbazend; en in het bijzonder had hij eene fijnheid van gevoel omtrent de pols, die weinig wedergâ had. Ik herinner mij, dat, tot bijna het laatst van zijn leven, en wanneer hij de Geneeskunst geheel vaarwel gezegd had, verscheiden zeer moeilijke en als hoopeloos opgegeven of door lang *medicineeren* verhoetelde gevallen, tot hem kwamen; en breng mij nog levendig te binnen de methodieke, klare, en bevatbare wijze, waarop hij dan altijd, na onderzoek omtrent al het voorgegane, na naspooring en vergelijking der teekenen en symptomata, den aart van de ziekte ontwikkelde, de indicatie vormde, leefregel en geneesmiddel voorschreef, en altijd beval, daar bij te blijven en wat ook gebeurde, te volharden, tot de beterschap na genoegzaame verbetering van de vochten zich toonen zou: om dan verder raad te plegen. Ook heb ik in de hardnekkigste gevallen verbazende gevolge van deze systematische handelwijze gezien.

De weg om bekend te worden voor een jong Doctor was in dien tijd, het veelvuldig bezoeken van Koffijhuizen. - Hiertoe had mijn vader den besten aanleg. Hij speelde alle spelen in een zeer groote volkomenheid; schoon weinig doorervaren in de wetenschappen had hij echter zeer veel algemeene kundigheden, die (toen zeldzaam zijnde) hem voor een door-geleerd man deden houden. Hij voegde daar bij, dat vertrouwen op zich-zelven, dat anderen een soort van ontzag inboezemt; en hij sprak veellicht beter dan iemand van zijn tijd. Dit laatste vooral was een groot punt in die dagen, toen de zoogenaamde Welsprekendheid (dikwijls bloote Lang- en snelsprekendheid, waar men niet tusschen in komen kon, en die er geen mooglijkheid was af te breken), het hoogste punt van glorie was, waar men in Amsterdam zich een denkbeeld van maken kon;

en het woord *eloquent* derwijze in den zin van de opperste voortreflijkheid overgegaan, dat men 't op al wat uitmuntendst was toepaste, en vooral daar bezigde, waar *uitmuntend* te zwak scheen. Zoo was de lof van een schermmeester en boekbinder, die anderen verre beneden zich liet; dat de man *eloquent* schermde of *eloquent* boeken bond. Ik heb in mijn eerste kindschheid dus nog door oude Koffijhuis-gangers hooren spreken; die, in die oude leefwijze hunner jeugd onder hun vroegere kennissen vergrijsd waren, zonder door andere samenleving nader beschaafd te zijn, en wier stijve ingebeeldheid en rammelend wekkergeklap onuitstaanbaar waren.

De Koffijhuizen gaven veelal gelegenheid tot het vormen van *Collegien* gelijk men het in dien tijd noemde, dat is van besloten byeenkomsten, waar men den tijd met rooken, somtijds met eenige lezing van liefhebbery doorbracht. Van den laatsten aart, was dat, 't geen mijn vader vormde, en waar uit naderhand het Genootschap *Concordia et Libertate* ontstaan is.

Mijn vader had een waarachtigen genie voor de dichtkunst. Er zijn eenige zeer goede verzen van hem voorhanden; maar hij was zonder leiding begonnen, en het ontbrak in dien tijd aan een juisten en genoegzaam gevormden smaak. Zijn vader maakte ook verzen, maar jammerlijk. Hij overtrof dien vader niet alleen, maar er was in de zijnen een oorspronklijkheid van geest en een' zekeren toon, die ze van die van anderen onderscheidde door stoutheid, nadruk, en zwier. Onder zijne bekenden die met hem de Poëzy oefenden, herinner ik mij alleen *Willink*, zekeren *Pieter Peckstok, du Sauzet*, wiens *Thelamirus* aan den Amsterdamschen Schouwburg is, en welke in Indie gestorven, bij zijne afreis naar derwaart, mijn vader verscheiden vertalin-

gen van Fransche Treurspelen in handschrift overliet, die thands onder mij zijn. Met die en zekeren wiskunstenaar *Jan van Dam*, uitvinder en maker van het Planetarium, dat in Leyden, in Oxford, en elders op universiteiten plach te staan, en toen zeer in opgang was, en nog eenige weinige personen mij onbekend, richtte hij een gezelschap op, het geen in sommige opzichten naar de Vrij-metselarij (tot welke ik niet weet of hij ooit behoort hebbe) nagebootst scheen. Men droeg er Ridderorden, had teekens van erkentenis, deed alles in een zeker ceremonieel, (tot b.v. het eenvoudig nederleggen van een lepel en vork op een tafelbord, het geen in een kruis moest zijn), en noemde zich *Ridders van 't Heelal*. Anders was de spreuk van dit gezelschap: *Eruditio et virtus vincunt omnia*; en de aanspraak: *Geleerdheid- en deugdbeminnende Heeren*: welke tytel ook bij die van *Concordia*, ten minste tot den tijd mijner uitbanning toe, altijd in gebruik is gebleven. Men las daar Redevoeringen voor, of deed ze voor de vuist (zoo veel liet men zich toen van zijne welsprekendheid voorstaan). Mijn vader, uit den aart gemaakt om waar hij in den bloei zijns levens verscheen, te glinsteren, heeft er zeer velen gedaan, waarvan onder de Amsterdammers bijzonder naam heeft gemaakt die over het *lacchen*, waar bij het gelijk men wil, onmooglijk was, zich van lachen te onthouden, doch die (zoo ik oordeelen mag uit het weinige dat er bij overlevering van tot mij gekomen is) echter weinig beteekende, en hare toejuiching aan het gebrek van alle Aestetisch gevoel verschuldigd was. Ongelijk beter, en zelfs vol schoone plaatsen, en over het geheel uitmuntend van versificatie, was een Redevoering in verzen over de vereischten eener goede voordracht, waar van hij mij en anderen in de eerste

twintig jaren mijns levens wel brokken ophaalde, en welke vol was van uitmuntende navolgingen uit de Poëtica van Horatius. Men heeft er na zijn dood, en tot mijn overgroot leedwezen, geen afschrift of blijk van gevonden.

Onder de begaafdheden, waar men in dien tijd wel den meesten prijs op stelde, was het declameeren van verzen. Geen gezelschap van eenige statigheid of van eenige vrolijkheid, of jonge meisjens moesten er zingen, en jonge Heeren een rol uit een Treurspel, of wel eenig ander vers *reciteeren*. Hier in muntte mijn vader uit. Zijn stem was sterk en buigzaam, en hij had haar op 't voorbeeld van Duim[1], die in zijnen besten tijd daarin den meesten roem had, leeren leiden. Zonder eenig het minste gevoel of (gelijk men het noemt) gehoor voor Muziek, was hij echter volstrekt meester van zijn toon, en ik heb in mijn kindschheid hem meer dan eens porceleinen kommen op een ouderwetschen schoorsteenlijst, onder welke hij zat te *reciteeren*, te barsten zien leezen (*c*). Voor mij, ik heb *Duim* in zijn kracht niet gekend, kan hem dus in geen vergelijking brengen, maar Punt en zekere Adriaanse (ik meen de autheur van de Hollandsche Hypermnestra, doch sta daar niet op) overtroffen mijn' vader, in het krachtig en tevens aangenaam *reciteeren*, doch geene personen dan die twee kwamen bij hem in aanmerking.

Met deze begaafdheid was het niet onnatuurlijk dat hij met eenige goede vrienden van zijn tijd, tot de liefhebberij van het Tooneel getrokken wierd. Hij was er nevens den hier voorgemelde *Peckstok* de voornaamste in. Hij speelde de Rollen van statigheid en waardigheid, als den Varanes in de Arzases, den Au-

1 Zie *over Duim*.

gustus in den Cinna, den Thoas in de Orestes en Pylades van Crebillon, en speelde ze in den smaak die in dien tijd stand greep en toen de Fransche was, van Lodewijk XIV tot ons overgebracht, volmaakt wel. In deze Liefhebberij speelde de oude juffrouw Ghijben; en hare twee dochters, naderhand Bouhon en van Marle, hebben er zich gevormd.

Van de Dichtkunst mijns vaders spreek ik elders. Hij had er veel warmte voor, doch zij was bij hem Liefhebberij en niet meer; zoo wel als de Tooneeloefening. Maar het geen hij met geheel zijne ziel was, was Arts. Hier voor scheen hij geboren. Niets was hem in dit vak te veel of te moeilijk, schoon dit beroep in dien tijd hem noch nacht noch dag rust liet. Want het verdient opmerking, dat alstoen weinig nachten omgingen, waarin een Doctor die eenigen merkelijken praktijk of aanzien had, niet of eens of meermalen uit het bed wierd gehaald. Zoo gemeenzaam waren toen de nachtkolyken en Cholerae, die schier altijd ontstonden, op het toen algemeen avondeten van salaad met hardgekookte eieren, waar Burgerlieden dan veelal bij zomertijd raauwe, bij winterdag gekookte karnmelk opaten. Doctoren van dien tijd hebben mij dit altijd bevestigd, en eenstemmig getuigd, dat in die gevallen schier altijd dit gemelde voedsel bevonden wierd onmiddelijk vooraf te zijn gegaan. - Jaren na het verlaten van den praktijk, en tot in zijnen hoogen ouderdom, was het hem een genot, als er tot zijnent iemand ziek wierd, waar bij hij zijn kunst oefenen en vooral dan ook zelfs geneesmiddelen mocht bereiden, aderlatingen doen, en wat dergelijken meer is. Wanneer hij een zieke uit onze namaagschap of onder zijn vrienden gezien had, deelde hij ons zijne bevinding van de ziekte, haar aart, kenteekenen, oor-

zaken, geneeswijze, goede of kwade voorteekenen, enz. op 't uitvoerigst meê; en het was een genoegen, hem daar over te hooren spreken, alles tot Natuurkundige beginsels brengende, en het met voorbeelden uit zijne vroegere ondervinding, zoowel als uit lessen van Hippokrates of Boerhave bevestigende. Ook heb ik in die gesprekken, van zeer vroeg reeds, een waarachtige lust en zucht voor de Geneeskunst geput, die, schoon ik nooit ernstig voornemen had, om haar ooit te oefenen, des niet tegenstaande zoo ernstig en wortelvast was dat zij mij nooit in mijn leven verlaten heeft.

In deze gesteldheid van ziel zou het onnatuurlijk geweest zijn, had zijn practijk bij de liefhebberijen geleden. Welhaast gaf hij de tooneeluitspanning geheel op, vooral daar zij (als veelal gebeurt) bij den een' een oorzaak van verloop en verval zoo van huislijke als beroepsbelangen, ten gevolg had, anderen daartegen in betrekkingen wikkelde die, zoo al niet onzedelijk, ten minste van een strekking waren, die hun in de samenleving weinig eer aan deed. Meer gehecht was hij aan zijn genootschap van Letterkunde. Dan dit wierd afgebroken door een zonderling toeval. Het vergaderde naamlijk in de Doelen, in de oude Schutterszaal, welke het in huur had. Doch als in 1748 de Burgerij van Amsterdam, over de Regeering, die geheel in een soort van Aristocratische familie-regeering ontaard was, te onvreden, vergaderingen begon in te stellen waar van de natuur en gevolgen bekend zijn, viel zij op zekeren namiddag onverhoeds in de kamer, waar men juist bezig was bijeenkomst te houden, verklaarde het vertrek haar eigendom, waar van zij zich in 't bezit herstelde; en verzocht beleefdelijk het daar zijnde gezelschap dit aan haar te wil-

len overlaten; waartegen men des te minder had in te brengen, daar de naam-zelf van die zaal, en de Schilderijen waar het meê behangen was, de aanspraak dier Burgeren ondersteunden. - Van dien tijd af sliep dit genootschap, en het werd eerst naderhand door twee of drie der oude Leden, in vereeniging met eenige anderen, alhoewel in eene eenigzins andere forme hersteld, en nam toen den naam van *Concordia et Libertate* aan.

De onlusten van dat Jaar, welke eene voortdurende verdeeldheid in Amsterdam voortbrachten, en over het verdere leven mijns vaders en van al de zijnen een floers verspreid hebben, vorderen te meer eenige opheldering, daar men hem vrij algemeen, edoch tegen de waarheid der zaak, onder de zoogenaamde Doelisten of Acht-en-veertigers telde. Men weet dat de eerste dezer twee namen van den Doelen ontleend is, waar Gimmenich, die zich als Redenaar opdeed, zijne opwekkende redevoeringen aan de Burgerij voorlas: terwijl die van achtenveertiger oorspronklijk de regeeringspersonen van de nieuwe aanstelling onderscheidde, als welken allen in het zoogenoemde Heerenboekjen het jaartal van 1748 (als dat van hunne verheffing tot de Magistrature) voor hun naam hadden. Naderhand ging de laatste schimpnaam over, om alle de genen die de verandering van regeering bedoeld of bewerkt hadden, te beteekenen: en welhaast werd het door het gebruik in den mond der voorstanderen van de familie- of onafhanklijke Stadsregeering, nagenoeg tot een synonymum van Oproerige. Spotvogels gaven de oude leden van het verdreven Lettergenootschap al mede den naam van Doelisten, in een' anderen zin: en den naam van Acht-en-veertiger breidde men sedert, en wel toen er na Frisoos dood tusschen de Amster-

damsche Kooplieden en de Prinses Gouvernante een verwijdering rees, die zeer diepe wortelen schoot, tot die genen uit, die het Stadhouderlijk bewind, in tegenstelling der onvergenoegden en die zich tegen de maatregelen van het Hof verzetteden, aankleefden.

In den laatsten zin was mijn vader waarlijk een Acht-en-veertiger, en het kon niet anders. Uit een geslacht, dat altijd aan het huis van Oranje verkleefd was geweest, dat aan zijn trouw, onder dat Huis aan het vaderland gestaaft, meer dan eens zijne bezittingen, dat er altijd zijn fortuin, rang, en aanzien aan opgeofferd had, was hij in het bloed-zelf Oranje- en Stadhouders-gezinde; en dit met veel warmte. Hij verheugde zich oprecht in de onverwachte verheffing van Willem den Vierde, hij bezong ze, hij vierde jaren achter een niet alleen den geboortedag van dien Vorst, maar ook die van de beide Prinselijke kinderen. Hij verdedigde door zijn verzen de eer van die Amsterdamsche Regenten, die na den dood van den Prins, door den aanhang der Tegen-Stadhoudergezinden, van ampten en voordeelen der regeering wierden uitgesloten, en die ongestraft aan laster en schotschriften prijs wierden gegeven (*d*). En welke gebeurtenissen zijn levensloop ook zag voorvallen, aan dit gevoel, dit begrip, dit beginsel is hij altijd gelijklijk getrouw geweest.

Doch nooit heeft mijn vader eenig werklijk deel in Staatspartijschappen genomen. Dat hem de verheffing van Willem IV even onverhoeds voorkwam, als een ieder, behoeft wel niet aangemerkt te worden, voor den genen, die weet op wat wijze zij, als de bloote inval van een partij wakende (en licht half duttende) burgers in *ter Veere*, eensklaps in de lucht opging (*e*), en eer men wist hoe, alomme te rug galmde en tot stand

was gebracht. Hij heeft zich ook nooit aan dien Vorst persoonlijk of in geschrifte gewend, niets van hem verlangd of gehoopt, en nooit anders beoogd, dan in stilte zijn Geneeskundig beroep te oefenen. In 't bijzonder heeft hij zich nooit in de Doelen bij de daar vergaderde Burgerij gevoegd, of in eenige betrekkingen met iemand van die gestaan. Lieden als Gimmenich, als Hendrik Kannegieter, als Raap, en dergelijke, die schoon men hen naderhand uit kwaadaartigheid met eene verachting overlaadde, die zij in veel opzichten niet verdiend hadden, echter geen lieden waren, met welke zich een man van geboorte, van opvoeding, verstand en verlichte begrippen kon afgeven, veel minder gelijk stellen; zoodanige lieden konden in mijnen Vader noch overeenstemming van gevoelens noch eenige de minste gelijkvormigheid van denkboelden of zeden vinden, en zij hateden hem, ondanks zijn Oranjezucht, even zoo zeer als hij zelfs de verste betrekkingen met elk hunner schuwde. Mijn vader was dus geen acht-en-veertiger in den zin die het woord tot na 1752 gehad heeft.

Dan dit neemt niet weg dat mijn vader luidkeels (en wie deed dit niet in dien tijd), het gedrag der Regeering van Amsterdam zoo willekeurig als verdrukkend voor de Burgerij, veroordeelde. De algemeene bezwaren waren talrijk, en schoon het zeer verre is dat ik na gedaan onderzoek van dat punt, ware ontrouw in de zaken van het bewind onderstellen zou durven, de handelwijze was zoodanig de Burgerij tegen de borst stotende, en daar in zoo veel onzedelijks en dikwijls zoo veel belachlijks, dat men niet wel een vriend van de Stedelijke magistrature kon zijn, ten minste in deze stad, zonder onverschilligheid voor betamen, voor billijkheid, en welvoeglijkheid. Onlijdelijk was de hoogmoed, de onkunde, de waanwijsheid, de baldadigheid

in personen, die oordeelden niets te ontzien te hebben, en op hunne verwanten steunende, zich als zoo vele Vorsten rekenden. Ik herinner mij ter dezer gelegenheid, dat zekere Duitsche Prinses van de naauwste verwandschap in Groningen aankwam, waar de bekende Dichter en Burgemeester Trip, in omgang even zoo plomp en zich alles veroorlovende, als Poëet vol geest, en Regent vol zielskracht, haar ter optrede uit het vaartuig den arm bood. De Prinses als aarzelende, vroeg zeer bescheiden of hij Edelman was? Wij Edellieden (zeide hij)! wij zijn de Koningen van het Land; en bij dit woord greep hij hare hand op een zeer ruwe wijze, en die men niet vriendelijk opnam, hoezeer men den hoon toen ontveinsde.

Dit ten aanzien van vreemde en Vorstelijke personen. Want wat hoon men den Stadhouder van Vriesland (naderhand Willem IV) in Amsterdam, Leyden, en elders aandeed, wanneer hij daar om eenige reden zich ophield, is te wareldkundig, om er hier van te spreken. En dat dit diep ongenoegen naliet in de harten eens volks, altijd aan het huis van Oranje gehecht, en het geen ieder afstammeling van dat huis als aanbad, is licht nategaan. Maar ten opzichte der Burgeren was het niet beter. Niets gemeener in dien tijd dan onbesproken Ingezetenen om het minste misnoegen van een bijzonder Regent of een zijner verwanten tegen hen opgevat, voor Burgemeesters te ontbieden en met onheusche bejegeningen en bedreigingen wederom t'huis te zenden: waarbij dan het scheldwoord van *kerel* zeer gemeen was. Abraham Titsing, Overman van het Chirurgijns-gilde zijnde, gebeurde dit eens, ter gelegenheid dat hij in deze zijne hoedanigheid eenen kwakzalver die zich met beunhazen in de Heelkunst geneerde, en juist aan de kamenier van de vrouw eens Burgemeesters zijn hof maakte, be-

keurd had. Hij werd daarover ontboden en men zeide hem tamelijk ruw, doch zonder beleedigende uitdrukking, dat Burgemeesteren niet wilden dat dien man moeilijkheden aangedaan wierden, en dat het Gilde zich daar naar te richten had. Titsing, een harde kwast, waar meer dan een bijtel stomp op geslagen was, begreep dat de wet of Gildenkeur moest uitgevoerd worden, zoo lang zij bestond, en dat men iemand geen moeilijkheid aan deed, dan wanneer men hem wetloos behandelde. Hij bekeurde den man op nieuw en vorderde de boete van hem in. Nieuwe klacht van den beboete aan zijn' beschermer. Nieuw ontbod van Burgemeesteren aan den Overman. Titsing verscheen, en wel in het bijzijn van den beklager. Toen was het: ‘Kerel, hebben Burgemeesteren u niet gezegd, dat gij dien man ongemoeid zoudt laten?’ Titsing zweeg. ‘Hoort ge niet, kerel, wat Burgemeesteren u vragen?’ Titsing zweeg nog. ‘Kerel, hoort ge niet, dat Burgemeesteren u vragen, of gij niet weet, dat gij gelast waart, dien man ongemoeid te laten?’ Titsing bleef zwijgen, altijd voor zich nederziende. Toen was het met een bulderende stem: ‘hoe hebben wij 't hier, Titsing, zult gij antwoorden of niet?’ - Nu andwoordde Titsing: ik vraag onderdanig om verschoning: ‘ik meende dat de Heeren Burgemeesteren elkander aanspraken.’ - Titsing dorst dit, een sterken steun hebbende aan een' der machtigste Oud-burgemeesteren: maar het viel niemand dan hem in, zoo veel te wagen, en wie het gedaan had, had het zuur opgebroken.

Een burgerman, met wiens moeder het zeer bekend was, dat zekere Burgemeester bijzondere gemeenzaamheden placht te houden, vroeg dien Burgemeester een

bedieningtjen. Hij waagde, tot aandrang te opperen, dat zijne moeder hem op haar sterfbed verzekerd had, dat deze Burgemeester zijn vader was. De kitteloorige Achtbaarheid des mans hier door gehoond, vergenoegde zich niet met van verontwaardiging den poeijer uit zijn grooten pruik te schudden, maar deed hem aangrijpen, te recht stellen als schender van de Burgemeesterlijke waardigheid, en de arme knaap, in plaats van een ampt, verkreeg eene geesseling en uitbanning. (*f.*)

Ik zal hier de *Zandvoortsche* geschiedenis van een jong meisjen, geweldadig verkracht en in die geweldadigheid omgekomen, en in het duin begraven, niet roeren: een geval dat wellicht te hoog uitgemeten werd, en misschien in der daad composibel was, hoezeer het afmaken daar van het algemeen woedend maakte; maar ik zal nog twee andere staaltjens van willekeurigheid aanvoeren die geheel het Land doorklonken. De plaats van Organist van een der Hoofdkerken vermaard door haar zonderling voortreffelijk Orgel, viel open. De Burgemeester aan wien de begeving stond, plaatste daar zijnen Lakey in, die niets van de Muzijk verstond, en het daarom, zoo lang hij slechts mocht, weigerde: eenig en alleen om zijn gezag te toonen, en de menigte van kundige lieden, die om die post werfden, eene vernedering aan te doen, die hen grieven moest. De arme knecht, verlegen met de zaak, nam zoo veel hij mocht les in de speelkunst van 't orgel, maar bleef steeds een beuling; doch had het gezond verstand van zich daar voor te erkennen, en aan ieder de wijze te vertellen hoe hij Organist tegens dank geworden was. Ik zelf heb den man gekend.

Dit was een geval dat schreeuwde; maar een soortgelijke gebeurtenis, doch gewichtiger in haar voor-

werp, had plaats in de zelfde regeering. Een Edelman van een oud geslacht, Lieutenant en dikwijls voorbijgegaan bij bevorderingen, waarop zijn langdurigen dienst hem een recht gaf, vroeg bij het openvallen van zijn Compagnie, om de Kapiteinsplaats. De Burgemeester aan wien hij zich vervoegde, ontfing hem met die verachting, die het toen stijl was bij Regenten, aan alles wat Adel was of daartoe behoorde, ruimschoots te toonen. Hij begreep dit niet, en als een Landprovinciaal de kaart niet kennende van de toenmalige gesteltenis in ons Holland, haalde tot zijn aanbeveling zijne oude familie en hare weldaden aan 't Gemeenebest bij zijn eigen langdurige verwachtingen op. Het andwoord was: ‘Gij schijnt u veel te laten voorstaan op uwen adel; maar om u te toonen hoeveel dit weegt bij een Burgemeester van Amsterdam..... (hier schelde men, en de lijfknecht, een stomme mof, verscheen), ‘Jan, ik maak u Kapitein van die Compagnie! en gij, mijn Heer de Edelman, ga nu heen, en vertel uwen heertjens van Adel, dat wij hun Adelquartieren niet noodig hebben, maar dat de post begeven is.’ Een verachtende lach behoefde zeker dit antwoord met nog te verbitteren; het bleef in het hart zitten, als met eenen weêrhaak, en was dra door geheel het Gemeenebest verspreid.

Dan dit en al soortgelijke voorvallen zoo veelvuldig zij zijn mochten, waren zeer algemeene zaken waar over wel ieder weldenkende zich verontwaardigde, doch die geen bijzondere gevoeligheid verwekten, dan in hun wien het persoonlijk of uit hoofde van gelijke betrekkingen aanging. Doch er kwam bij het geen mijnen vader in zijne eerzucht aantastte, en waar op hij 't gevoeligst was. De hier voorgen. Titsing ziende dat vele Doctoren zelve latingen deden, uiterlijke ongemakken door

pappen of omslagen die zij voorschreven, ter genezing brachten, meende daarin een nadeel voor zijne Medebroeders te vinden, en verzocht zijnen Alvermogenden beschermheer (wiens been hij daaglijks verbond, en die zonder hem niet leven kon) dat den Doctoren NB. verboden mocht worden, inbreuk te doen op het handwerk der Chirurgijns. De zaak was in zich-zelve vrij netelig, maar zonder haar recht in aanschouw te nemen, werd zij bij Burgemeesteren gedreven, en bij mijne Heeren van de Wet toegestemd, en men vond gemaklijkst om dit verbod bij de vernieuwing eener oude stads keur in te voeren. Er was naamlijk eene oude stads keur waar bij aan alle Landloopers, kwakzalvers, en bedriegers verboden wierd, eenige oefening van het Chirurgijns handwerk te doen, ten zij bij dat Gilde proef gedaan hebbende, en toegelaten zijnde. Men plakte hier, zonder eenig nadenken de Medicinae Doctores achter de laatste der in de keur benoemde personen, en dus werd het verbod gericht aan Landloopers, Kwakzalvers, en Bedriegers, mitsgaders Medicinae Doctores; en dezen (Let wel!) werden ondanks hunnen Academischen graad van Leeraar in geheel de Geneeskunst, onderworpen aan het proef doen bij een Gilde uit baardschrapers en Chirurgijns saamgesteld (*g*). Het is niet uit te drukken, hoedanig eene gisting dit bij de talrijke Doctoren in deze stad verwekte, die toen meer dan tegenwoordig (nu sedert twee leeftijden dit beroep verre beneden zijne toenmalig aanzien gezonken is) uit de aanzienlijkste klasse des Burgerstaats en de beste familien der stad bestonden. Alles riep om herstel van eene zoo grievende *fletrissure*, waar bij niet alleen 't onbetwistbaar recht van den Academischen graad, door een Stadmagistraat willekeurig verkort en voor de voeten van een partij ongestudeerde

Chirurgijns-kweekelingen of jongens, ter vertrapping gegeven wierd, maar ook eene zoo achtenswaardige en aangeziene klasse als die der Medicinae Doctores, gelijk wierd gesteld met het allerverachtelijkste schuim van volk, Kwakzalvers, Landloopers en bedriegers. Hadden ook de Heeren Doctoren de zaak aan het rechte eind aangevat, daar is geen twijfel of zij hadden geslaagd in het geen zij bedoelden: maar men heeft dagelijks gelegenheid op te merken, dat, waar geen Rechtskunde, en wel, grondige en tevens prakticale Rechtskunde heerscht, men de zaak altijd verkeerdelijk aangrijpt, uit onkunde der middelen, die tot het verkrijgen van Recht zijn aan te wenden. De Doctoren vergaderden op aanzoek van eenigen der oudsten en geachtsten. Mijn vader zat voor in die bijeenkomst, en opende haar met eene waarlijk schoone, warme, doch kalme en alzins gematigde rede, welke ik sedert veelvuldige malen gelezen heb, en waarop veellicht alleen dit viel aan te merken, dat zij al te methodiek Rhetorisch was. Hoe het zij, men was vol vuur, maar men had geen plan of ontwerp hoe te handelen. Om zijner zaak zeker te zijn besloot men te onderzoeken, het geen men als boven alle tegenspraak en bedenking had behooren te onderstellen: het recht en den omvang van den Doctoralen graad in de Geneeskunst. Men schreef dus naar niet slechts alle Academien of Universiteiten in Holland, maar ook aan die van Oxford, van Cambridge, van Parijs, en verscheidene in Duitschland. De antwoorden waren eenstemmig, dat het Doctoraat in de Geneeskunst den Docter admitteerde tot de uitoefening van alle de deelen der kunst; dat onder die deelen notoirlijk de Heelkunst of Chirurgie behoorde; en dat geenerlei Stads-magistraat, in wat Land der wareld ook, zich bevoegd rekenen mocht, om dit

recht door een op 't gezag der Hooge Landsregeering of Oppermacht gevestigde Universiteit plechtig verleend, te bekrimpen of te besnoeijen; veelmin aan een nieuw examen, van lieden door bloot municipaal gezag in een Gilde saamgebracht onderhevig te maken. Alleen de Academie van Harderwijk draaide omtrent het laatste punt. De overige waren zoo stellig in hare uitspraak als eenstemmig in gevoelen.

Doch intusschen was er een geruime tijd verloopen, en de eerste hitte verkoeld. En het zij men gelegenheid had gevonden verscheiden personen bevreesd te maken; het zij de overweging-zelve beschroomdheid gaf in eene zaak, waarin men begreep met de Almachtige Regeering van Amsterdam, van wie men geen plooien verwachten kon, en die zeer licht een' Ingezeten de stad, waar in zijn bestaan lag, te benaauwd kon maken, te moeten hardebollen; het zij men te onvreden was dat eenige enkele Doctoren, waaronder Jan Daniel Slichting, en mijn Vader de twee voornaamsten waren, zich aan het hoofd hadden gesteld, de tweede bijeenkomst was zeer onvoltallig, en daarbij verdeeld. En gelijkmen van den aanvang af geen ontwerp had gevormd, zich niet tot een lichaam vereenigd, noch eenige volmacht gegeven, waardoor dat gezamendlijk lichaam verbeeld, of op deszelfs naam gewerkt konde worden, zoo verviel alles wat men zich bij de eerste vergadering zoo verward als blijmoedig had voorgesteld. Er kwam bij, dat de toenmalige Doctor Nierop, de laagheid had van zich ingevolge die keur bij het Chirurgijnsgilde tot het doen van zijn proef aan te melden, den proef deed, en eene admissie als Chirurgijn bekwam, waarna hij zich ook Medicinae Doctor en Chirurgijn tytelde. Dit verwarde de hersens geheel en men zag er alstoen geen doorzicht meer in. Alleen hield men vast, dat de

keur onwettig en onverbindende was, en dat geenerlei Doctor zich daar aan had te stooren; zoo als dan ook na al dien toestel de zaak daar op uit kwam dat zoo mijn vader als andere Doctoren, die van Chirurgicale behandeling hielden (wier getal zeker zeer klein was) voortgingen, met waar zij het gepast dachten ader te laten (*h*), pappen of pleisters om te slaan. Gewichtige *operatien*, en die ondervinding en handgrepen vorderden, matigde toch geen Docter zich aan. Maar *haerebat alta mente repostum* ['t bleef in 't gemoed steken] 't geen eenmaal zoo diep getroffen had. Ik heb in mijn kindschheid de andwoorden der Universiteiten bij Slichting gezien, onder wien zij berustend gebleven waren, tot zij na zijn' dood in de handen van den vermaarden heelmeester van der Haar, (sedert zijn Schoonbroeder geworden) geraakt en vervolgens, gelijk ik onderricht ben, door dezen, als van geen belang meer, verscheurd zijn.

Mijn Vader hield zich dus in het tederste punt waar hij belang in stelde, (dat is, in zijn Doctorschap) op de grievendste en openlijkste wijze gehoond door de Amsterdamsche Regeering, en het was onmooglijk, al ware hij anders geen aartsvijand geweest van Aristokratischen dwang en willekeur, dat hij 't zij eene orde van zaken die dit meêbracht of toeliet, het zij personen die zich voor hem zoo gevoelig misgrepen, een goed hart toe kon dragen. Hij verborg dit ook niet, en hoe zeer afkeerig van de personen en wijze van handelen, zoo wel als van de oogmerken der genen die tegen die Regeering een aanhang opwierpen, hij was daarom niet op de hand der Regeering. Met duidelijker begrippen van Staatsrecht, had hij misschien zich meer duidelijk geüit in dat groote geschil, dat van zulk een invloed geweest is op den lateren staat van zaken. Maar gebeten op de Amsterdamsche Regeering, vergenoegde

hij zich met geen deel in de onlusten te nemen nevens lieden, die te zeer beneden hem waren; en bekommerde zich niet over schotschriften die zijn naam bij de hunnen plaatsten en gelijklijk bezwadderden. Zelfs was deze samenparing van zijn naam met die van de meestbekenden der Doelisten bij lieden, die uit partijzucht of om geld schrijvende, zich niet zeer om de juiste waarheid der zaak bekommerden, vrij natuurlijk, daar hij de eenige was, die steeds voortging, beide met mond en dichtpen den Stadhouder te roemen, en zich voor de daden des Stadhouders als in de bres te stellen, toen alles wat geen Doelist wilde heeten, of zweeg, of voorzichtigheidshalve de tegenpartij koos.

Dan dit voorstaan van Stadhouder en Stadhouderlijk bewind in een' tijd dat in Amsterdam de algemeene gisting tegen het Hof op het hoogst was, berokkende hem niet alleen velerlei onaangenaamheden, maar wierd eensklaps de grond zijns verderfs. Het verderf namelijk, niet van zijn huisselijk of burgerlijk bestaan, als het dreigde, en het geen hij gelukkig geweest was, had hij 't onverschrokken afgewacht; maar van geheel het verder genoegen zijns levens, dat door de partij die hij nam verloren moest gaan, en tevens dat van zijn huis en geslacht.

De naam van *patriot* was nu van de Oranje-partij tot die van de tegenstanders der maatregelen van het Hof overgegaan, en die naam besliste bij duizenden. Alles wat of tot de Regeering of tot den Koophandel behoorde, en alles wat daar van nabij of van verre van afhing, trok eenen zelfden streng; de oude verongelijkte en zich verongelijkt geloovende Leden van de oude Magistratuur hernamen door hunne familien aanzien en invloed, en alles werd oppositie-partij, en ademde haat en wraak op de Stadhoudersgezinde, die zich bij hun

hatelijk schreeuwen niet voegde. Daar kwamen voorvechters onder, (schuitevoerders en sleepersgezellen en diergelijk soort, waar van eenigen langs dien weg fortuin maakten) die in kitten en kroegen met de klemredenen des gemeens (vloek- en scheldwoorden) en vooral met gespierde armen en vuisten, en inzonderheid mede met het mesjen, de laagste soort des gepeupels in het nieuw patriotismus inleidden; die bij lieden van aanzien baldadigheden kwamen plegen; en er kwam dat vermogend hulpmiddel bij, dat (gelijk ik vertrouwen durf) nergens in ons vaderland dan alleen in Amsterdam bekend, daar den naam draagt van *valsche*, of wel, met een zachter woord, opgemaakte *Exploiten*, en waardoor de Policie en Justitie, in plaats van elk Ingezeten rust en veiligheid te verschaffen, zich tegen gehate personen van gehuurde schelmen bediende, om hen in hinderlagen te lokken, op zijne eigen bescherming bedacht te doen zijn, en in het tweeledig uiterste te brengen, van of aan de baldadigheden zijner aanvalleren weerloos ten doel te staan, of bij zelfsverdediging als verstorer der openbare rust beklaagd en gestraft te worden.

De algemeene achting die zich mijn vader in de Burgerlijke samenleving verworven had, en de wijsheid en voorzichtigheid die zijn wandel en handel kenteekende, zoo wel als zijne onverschrokken vastheid van karakter, en de bekendheid waarin hij stond, van den degen dien hij tot na zijn zestigsten jaar altijd en overal droeg volmaakt meester te zijn, en misschien wel de doordringende blik van zijn oog, die men niet licht wederstond daarbij, hield hem vrij en veilig van persoonlijke beleedigingen en bracht hem ongemoeid of met glans door alle de lagen die van tijd tot tijd hem gelegd wierden; maar zijn ziel werd verbitterd, zijn

zacht, zijn weldadig en altijd hulpvaardig karakter verhard; eene zekere mate van menschenhaat scheen in zijne sombere luimen als door te stralen, hij onttrok zich der samenleving, behield weinige, zeer weinige vrienden uit zijne oudste betrekkingen, en was geheel afgescheiden van alles wat Staatszaak betrof. En allengskens verdween al die aangenaamheid, al dat schitterende van zijn' omgang, waardoor hij beroemd en geliefd placht te zijn. - Daar kwam bij, dat zijn toen zoo bloeiende praktijk als Doctor verminderde en, zoo het zich aan liet zien, gants te niet dreigde te loopen. Het uitzicht, dat hij zich des vormde, was zeker bedrieglijk. Had hij, onverwrikt als hij deed, maar zonder eenig blijk van zijn' ondergang te gemoet te zien, voortgevaren in de bij hem aangenomen levenswijze, die niet kwistig, maar nederig burgerlijk was, de vlaag des vooroordeels ware overgewaaid, en zijn eens gevestigd aanzien in een zoo gelukkigen en door alle klassen des Burgerstaats even zeer verspreiden praktijk, zou hem (hier is niet de minste twijfel aan) altijd het hoofd boven gehouden en weldra hersteld, ja na eene voorbijgaande afneming, dubbelen aanwas van inkomst verschaft hebben. Dan geene goederen van eenig belang bezittende, oordeelde hij niet zich aan het geval te moeten betrouwen, noch zich blootstellen aan 't maken van schulden, die hij mooglijk in de onmooglijkheid zou kunnen geraken van te voldoen. Hij besloot dus zijn rijtuig eensklaps af te schaffen, met alles wat eenigzins ontbeerbaar was. Maar dit juist deed hem dat aanzien verliezen, 't geen men bij ons met den naam van *krediet* bestempelt, zijn praktijk verliep dubbeld, en welhaast was hij tot die weinige lieden bepaald, wien een ten eenemaal met hem vooringenomen vertrouwen 't ondoenelijk maakte, in de kundigheid van

een' ander' arts te berusten. Het getal van dezen was groot, maar nochthands ongenoegzaam om een man van fatsoen met zijn vrouw en kind een bestaan op te leveren. Altijd heeft mij verwonderd, dat hij, vooral in die omstandigheden, geen professoraat in de Geneeskunst zocht, hij die zoo wel sprak, en zoo veel aanleg had tot het geven van onderwijs, en om het dus uit te drukken, in zijne wetenschap louter systema was. Dan hij was gehecht aan Amsterdam, en dikwerven ziet men dat het gereedste en beste middel minst inschiet.

In dezen toestand van zaken deed de Prinses Gouvernante hem het ampt van Opziender over de maniantie der Gemeene middelen, in den ring van Amsterdam, Amstel- en Gooiland, aanbieden, in uitzicht op beter. De heffing der middelen was sedert weinige jaren eerst ingevoerd met afschaffing der verpachtingen, die sedert de Unie van Utrecht, waar bij deze belastingen ten behoeve der gemeene Bondgenooten ingevoerd waren, schoon zij al dadelijk aan het Provinciaal bestier wierden toegeëigend, plaats gehad hadden. Men weet dat de spoedig vergaderde rijkdommen der Pachteren, hun dartelheid en knevelarijen, den kreet van ongenoegen door alle de Steden te gelijk deden opgaan, en welke beroeringen, plonderingen, en buitensporigheden dit na zich sleepte, tot dat door Prins Willem IV op den algemeenen wil der burgerijen de pachten geheel werden afgeschaft en aan deze nieuwe wijze van inzameling voor 's Lands rekening plaats maakten. Alle geldheffing, is natuurlijkerwijze 't gemeen hatelijk. De Collecte, gelijk men het noemde, moest het even zoo zeer zijn als de Pachtery. Men was in den aanvang genoodzaakt velerlei pachterbedienden te gebruiken: en daar de Collecte beschouwd wierd gelijk een Stadhou-

derlijk uitvloeisel, behoorde 't weldra tot het nieuw aangenomen Patriotismus van oppositie, haar op alle mooglijke wijze tegen te gaan; men was huiverig eenig ampt in dat vak te bekleeden, en er scheen eene soorte van minachting op geworpen te zijn. Het had overzulks niets aanlokkelijks in het uiterlijke, en de jaarwedde was zeker niet ruim. Maar vooral was het geen post voor mijn vader geschikt, en het moest zijn ongeluk worden. Hij nam 't echter aan, veel meer uit begrip van plicht en onderwerping aan Mevrouw de Prinses, dan om 't heil dat het beloven kon of den staat dien hij op beter post maakte; en mijne goede Grootmoeder vond het zeer troostrijk voor zich, dat Paulus geschreven had: dat *wie een Opziendersampt begeert, lust heeft tot een treflijk werk* (*i*), en haar zoon nu dat treflijk werk aanvaardde.

Dit ampt dan bekwam mijn vader korten tijd na mijne geboorte. Tot niets opgevoed, zich op niets toegelegd hebbende, dan zijne geliefkoosde Geneeskunst; van alle beginsels van rechtskennis ontbloot; vreemd daarbij aan alle beheer en bestuur van menschen en werkzaamheden; vond hij zich daar eensklaps in een aantal van Ordonnantien vol van belachlijke duisterheden, en niet minder van tegenstrijdigheden, en onbestaanbaarheden; die in haast saamgeflanst, in een menigte van nog duisterer en nooit samenhangende plakaaten en besluiten verklaard, uitgebreid, ingetrokken, beperkt, en veranderd wierden met eene eeuwigdurende ongelijkheid, en die in de eene plaats dus in de andere anders begrepen en in uitvoering gebracht waren, verwikkeld; werd de vraagbaak, waartoe alle Gaarder, alle bijzonder persoon, die het met den Gaarder niet eens worden kon, in donkerheid of verschil van begrip toevlucht moest nemen; en daarbij nog be-

laden met het opzicht niet slechts maar volkomen bestier van een lichaam van ruim driehonderd personen die de Gaardering en Recherche gelijk men het noemde, uitmaakten; en het laatste gedeelte van 't welke meestal uit het slechtste gemeen bestond, overgegeven aan dronkenschap, beestachtig (brutaal) vermetel, onhandig, kwaadwillig, en in alle opzichten als het schuim des menschdoms, de geheele organisatie der Collecte onteerende en verachtelijk makende. Terwijl 't beter gedeelte, aan geene ondergeschiktheid nog gewend, meestal dom en hoofdig, altijd dwarsdreef, altijd anders wilde, en 't gezag des opzienders nu eens ontdook, dan eens trotste, en schier nimmer inriep dan om reeds begane misslagen te dekken. Ik zwijg van de maniantie van het zegel, dat als een bijzondere post aangemerkt mocht worden, gelijk het daar ook een tijd lang van afgescheiden geweest was, doch van een veel stiller en minder ontrustenden aart zijnde, naauwlijks als den arbeid en last van de post vermeerderende melding verdient. Een ander, min teder van geweten, min fijn van gevoel, of meer gewoon aan bewindzaken, had dit alles gewis met een kalmte en koelheid behandeld, die alleen een zoodanige post bij alle de oneindige en nooit rustende beslommeringen die zij meêbracht, verdraaglijk en uitvoerbaar kost maken. Een ander, meer Rechtsgeleerde, zou onderscheiden hebben, wat van hem te vorderen was, en wat er gevorderd scheen; zou alle volkomen plichten heilig vervuld, de onvolkomenen zoo verr' hij 't, behoudens wat hij aan zich zelven verschuldigd was, vermocht, in acht genomen, en daar mede zich gekweten hebben. Maar geheel anders was mijn Vader. Hij wist niet dan van zijne instructie; en de ordonnantien, uitvoerbaar of niet, van hem afhangende of niet, stiptelijk en met eene

juistheid, die in geene zaken van bewind vallen kan, uit te voeren en te doen uitvoeren; en, daar aan de volmaaktheid, die hij zich voorstelde, en die in den aart der zaak-zelve zoo wel als door de bevelen die hij voor zich had, en altijd met onbestaanbaarheden vervuld zag, niet voldaan konde worden, ja niet had voldaan kunnen worden, al had hij bekwame, gewillige, en ijverige onderbeampten gehad, waarvan hij verstoken was, zoo geloofde hij altijd in zijn plicht te kort te schieten, werkte dag en nacht zich-zelve af, en verteerde zijn ziel in de moeilijkheden die zijn post niet alleen, maar de wijze ook, waarop hij haar waarnam, hem dagelijks vermenigvuldigden. Zich aansprakelijk achtende voor het gedrag van allen, die onder zijn gezag behoorden, liet hij nooit af met de onwaardigste knapen te vermanen, te bestraffen, te recht te wijzen, en alle pogingen aan te wenden om hen te behouden, te verbeteren: nam kennis van alle geschillen, van alle kleine misgrepen of uitstappen, en behandelde de minste nietigheid niet slechts met de ernst, maar met dezelfde innige belangneming, als of er het behoud of de ondergang van het vaderland aan gehangen had. En wat behaalde hij daarmeê? de naam van gestrengheid, van knorrigheid, van een onverdraaglijk zielsgestel; hij boezemde vrees in (*k*), en ieder geloofde schier altijd van hem verongelijkt te zijn, dan zelfs wanneer hij een wezendlijke gunst van hem verkreeg. Het is ook waar, dat dit eindeloos wroeten in een zoo ondankbaren en hatelijken arbeid als dat ampt in die tijden opleverde, vooral daar het op die wijze en met die voorbeeldlooze naauwgezetheid, en met een ziel die tot niets minder geschikt was, geschiedde, niet anders dan meer en meer stroefheid, somberheid, en een afschrikkend uiterlijk kon te weeg brengen; en

vroeger of later in een soort van onbandelbaarheid eindigen moest, die zijn huis en kinderen voor altijd alle vatbaarheid voor genoegen ontrooven moest. Intusschen, maakte dit zijn eindeloos wroeten hem in zijn post noodzakelijk: hij was 't, die, hoe ontbloot ook van Rechtskennis, sedert 20 jaren altijd bij het doen van verzoeken, het vormen van nieuwe ontwerpen, het voorkomen van geschillen over het waar verstand, en wat tot dit vak der gemeene middelen mocht behooren, door de Ministers, Fiskalen, Inspecteurs, volstandig geraadpleegd wierd, en wanneer ik voor den eersten maal den Raadpensionaris van Bleiswijk ontmoette, betuigde mij dees, dat mijn vader (dit was zijne uitdrukking) het Land onontbeerbaar en een *homme d'or* was.

De moeilijke of (mag ik het dus uitdrukken) de netelige stemming van geest waarin een beroep zoo geheel en al strijdig met den aanleg zijner ziel hem moest storten, vermeerderde van een' anderen kant. Het verval van den Doctoralen praktijk, de inkrimpingen van de huishouding, 't afschaffen van 't rijtuig en van alle verlustigingen, waar mijne Moeder prijs op stelde, kon niet missen haar op hare wijze te grieven. Zij was wel verkuischt met een ampt, waar zij in haar kring een vermeerderd aanzien en tevens een meerdere ruimte in vond, maar dat ampt gaf haar de eerste vrolijke levenswijze niet weêr; het verbond mijnen Vader in huis; en 't bracht door 't Kantoor van het zegel, dat daar aan verknocht was, haar buiten de mooglijkheid om die ond-Amsterdamsche puntlijke netheid, die men maltantigheid noemt (*l*), en waarin zij opgevoed was en geheel en al leefde, in huis te bewaren: en het was hier door, dat het haar desgelijks tot eenen geopenden bronwel van aanhoudend verdriet wierd, dat haar van elders driftig en licht ontvlammend gestel met

een onverdraaglijken wrevel vervulde, die zich weinig bedwingen kon, mijn Vader zoo zeer als haar-zelve het leven verbitterde, en mij vooral mijn geheele leven, vooral van mijn vijfde jaar af, tot een vloek maakte.

Eenige aanteekeningen van H.W.T.

(*a.*) Bl. 166 'Zie *over mijn naam.*' - Dit is niet gevonden, en denkelijk niet geschreven, zoo min als het op bl. 173 aangehaalde over DUIM. - Een opstelletje, naar het mij voorkomt, later, en meer spelend dan ernstig, over den naam *Bilderdijk*, met een door B.-zelf geteekend kaartje van de *Bille-bedijking* nabij Hamburg, had kunnen geplaatst zijn in de *Mengelingen en Fragmenten*, te *Amsterdam* bij *Immerzeel* uitgegeven in 1834, en wacht nu naar een nadere gelegenheid. - De naam van DUIZENDAALDERS is bekend in de Nederlandsche rechtsgeleerde bepaaldelijk Amsterdamsche literatuur, door de gerangschikte verzameling der Keuren en Costuimen dier stad, welke NIC. DUYSENTDAELDERS begonnen was in 't licht te geven[1].

(*b.*) Bl. 167. '*Amfion*' - die, volgens de oude Mythologie, door zijn poësie en zang, niet alleen 't redeloos gedierte, maar ook steenen en boomen aantrok.

(*c.*) Bl. 173. 'te barsten zien lezen.' - De beroemde geleerde D.G. MORHOP, vermeldt in een afzonderlijk geschrift: *Stentor ʽυαλοχλαστης sive de Scypho vitreo per certum humanae vocis sonum fracto*, Ed. alt. auct. Kilon. 1682, 247 pagg. 40.

1 *Amstelaedami*, 1662, klein 4°. 421 pagg.

een Amsterdamsch' wijnkooper, die de kunst, of de slag had, om wijnglazen, niet zoo zeer aan stuk te schreeuwen of te zingen, als wel door het lang aanhouden van een toon van stem analogisch aan den toon van het glas, te doen barsten of aan stuk springen; en beschrijft andere meer of min gelukte pogingen van hem-zelven en van anderen daar toe. - De beroemde CHLADNI, in zijne *Akustik*, (Leipz. 1802) § 230, s. 271 f., wil wel de mooglijkheid hier van niet geheel ontkennen; maar gelooft toch, (naar de toen algemeene rationalistische manier van natuurlijke wonderverklaringen) dat er wat bedrog onder geloopen hebbe, en men eerst een fijn sneedje aan al die glazen had weten te geven. Ik zelf heb in mijne jeugd glazen karaffen in stuk zien zingen; doch dit was een eigen soort, met zeer dunnen bodem, die daartoe gemaakt was en geen zwaarte van vocht zou hebben kunnen dragen (of zoodanige nog gemaakt worden, weet ik niet). - Maar 't geen B. hier vermeldt, van het aan stuk springen der porceleinen kommen op den schoorsteenrand of -mantel onder welken de Oude Heer B. zat te declameren, is oneindig sterker. In die kommen, mocht ik zeggen, zal wel een barstjen geweest zijn.

(*d.*) Bl. 177. ‘Hij verdeedigde door zijn versen’ enz. - Zoodanig is het door ons vermelde, en waaruit een scherpe plaats medegedeeld is, boven IX D. bl. 302, v.

(*e.*) Bl. 177 r. 4, 5. v. ond. - Op waardiger wijze spreekt BILD. van deze rassche daad der Veersche gewapende Burgers, in den tekst van het geschiedverhaal in dit Deel, bl. 112. - Het is buitendien bekend, dat hoe schijnbaar gering ook de naaste aanleiding moge zijn, eene omwenteling niet gebeurt ten zij dat de Natie er rijp voor is (ten zij, wederom, de minderheid gesterkt worde door eene vreemde gewapende macht, gelijk bij ons in het jaar 1795).

(*f.*) Bl. 180, onder aan: ‘Een burgerman’ enz. - en

bl. 181: *de Zandvoortsche* Geschiedenis. - Z. boven D. VIII. bl. 109 aant. en D. IX. bl. 302, 303.

(*g.*) Bl. 183. Ongelooflijk! zal menig een zeggen. Terovertuiging derhalve van al wie niet mocht kunnen of willen gelooven, dat zoo domme achteloosheid of zoo trotsche overmoed (men kieze, wat men wil) bij de toenmalige Amsterdamsche regeering heeft plaats gehad, laat ik hier de Keure letterlijk afdrukken uit het *Vervolg van de Handvesten der Stad Amstelredam*. Ald. *in* 1755. '*met Octrooy van Haar Ed. Groot Achtbaare* uitgegeven.' - Men vindt aldaar bladz. 81. *b*, met den datum van 31 Januarij 1749: 'En vermits bij mijne Heeren van den Geregte werd bevonden dat niet tegenstaande by voorige Keuren, en wel bijzonderlijk bij de Keure van 21. December 1675. en 27 Januarij 1736. wel expresselijk is geordonneert, dat geene Beunhasen, Avanturiers, Quaksalvers, of iemand anders haare pretense kunst zullen mogen exerceeren, ten zij dezelve haar Proef hebben gedaan; egter verscheide Persoonen zig onderwinden dezelve Kunst te exerceeren: ZOO IS 'T, dat mijne voorn. Heeren daar inne serieuselijk willende voorsien, goedgevonden hebben bij deese de voorige Keuren, op dat stuk geëmaneert, te renoveeren, en als nu te ordonneeren, dat niemant wie hij ook sij, 't zij Medicinae Docters, Apothecars, of andere, de Kunst van Chirurgie zal mogen exerceeren publicq ofte privaat, sonder alvorens de Proeve bij voorige Keure gestatueerd, volkomen volbragt te hebben, en bij de Overluyden van het Chirurgijns Gild, als Gildebroeder te sijn geadmitteert, op de boete in de Keure van 27 Januarij 1736. gestatueerd,' - Men ziet, het is niet *letterlijk* zoo als BILD. opgeeft, die bij zijn schrijven zeker de Keure niet voor zich had: maar *zakelijk* is het juist zoo als hij verhaalt; en wel niet met *bedriegers*, maar met *Beunhazen, Avanturiers* en (NB) *Kwakzalvers*, worden hier de *Medicinae Doctores* en *Apothecers* op ééne lijn gezet; en aan de proef bij het *Chirurgijns-Gilde* te doen, onderworpen.

(*h.*) Bl. 186 r. 3, 4. 'ader te laten.' - Daar van was de oude Heer BILDERDIJK vooral een liefhebber. Z. het Voorberigt bij het II Deel van BILD.'s *Brieven*, bl. XIII en de andere daar aangeh. plaats (doch verg. het voorber. bij het III Deel, bl. IX); en het is ook door wijlen onzen BILD. meermalen aan mij-zelven gezegd.

(*i.*) Bl. 191 r. 9-11. 'PAULUS' - I *Timoth.* III, 1.

(*k.*) Bl. 193, r. 21 'hij boezemde vrees in.' - Men zie hoe lelijk nu nog, zoo lang na 's mans dood, de Heer JERON. DE VRIES den braven man afschildert, in het gemelde Voorbericht bij het II D. der *Brieven*, bl. XIII, XIV; - doch vergelijke daar hij het III D. bladz. VI-VIII: - maar z. ook BILDERDIJK zelven in de *Mengel. en Fragm*. bl. 11.

(*l.*) Bl. 194. r. 9 v. ond. 'maltantigheid.' - Z. BILD. *Verklar. Geslachtlijst der Naamw*. op *Tante* III D. bl. 129.

(*m.*) Ald. (BILD.'s Moeder) - Van hier dan zeker, dat, gelijk opgemerkt wordt in het Voorbericht bij het III D. der *Brieven* bl. VII., BILD. nooit eene snaar voor zijne moeder gestemd heeft.

Overigens vergelijke men met dit opstel, het kortere, doch ook veelzins het hier gegevene weer aanvullend en ophelderend, in de aangehaalde *Mengel.* en *Fragm.*, bl. 1-17; bijzonder bl. 1, 2, 9, 10, 11.

Ophelderingen en bijvoegselen.

[*Het gene in de volgende bladen niet tusschen haakjes ingesloten is, behoort tot* BILDERDIJK's *eigen handschrift*:

Het aldus ingeslotene ( ), *is aanvulling uit zijn mondeling bijgevoegde*:

Het aldus onderscheidene [ ], *is toevoegsel van mij zelven*.

H.W.T.]

Ophelderingen en bijvoegselen.

Bladz. 1. '*Stadhouderlooze Regeering*.'

Men noemt ze *Staatsregeering*.

Wat is dat? - Alle regeering, ook Monarchale.

Maar men meent *Staten regeering*.

Ware dat waar, zoo zou het een Democratie, uit Burgers, Boeren, Edelen, en Geestelijkheid geweest moeten zijn.

Maar geen der Staten of Standen hadden er deel in. De Regering was bij een nieuwopgestane klasse van menschen, die een *Aristocratie* vormden, en om die staande te houden, een familie-regeering.

Maar dit juist was het het geen men met dit woord beteekende, toen men het woord *Staat* niet meer verstond.

En hoe kwam dat?

De Afgezondenen der Staten bij den Vorst had men van ouds *Staten* genoemd per *χατάχϱησιν* en waar dezen delibereerden heetten de *Staten* te delibereeren;

Maar de eigenlijke Staten waren de *Kommittenten*. Die Kommittenten waren ook wezendlijk

deels de *Burgerstaat*,

deels de *Edelen*- of *Adelstaat*,

en dus Staten.

Doch als in de Steden geen Burgers meer delibereerden, en de Vroedschappen geen burgers meer waren, maar Magistraten nevens de Burgemeesters, en uit eigen hoofde voteerden, regeerde geen Burgerstaat meer; - zelfs was er geen repraesentatie van den Burgerstand, maar de 700 Vroedschappen der Steden, met eenige Edelen bij een, (gelijk zij in 1651 bij een zaten) waren de physique Souverain in wezen en niet in verbeelding.

En zoo ook geen Adelstand, toen de Edelen niet meer als één der 2 standen, maar als een accessoir van de Staatsvergadering, en met ieder Steedtjen dat daar opkwam, gelijkstaande gerekend werden. - Niets kon ongepaster zijn dan die naam.

In de Staten konden niet meer dan twee leden zijn, om dat er maar twee Staten waren.

Doch hier waren nu 19 Staatsleden in Holland, die te samen *den Staat*, maar geen staten uitmaakten of repraesenteerden.

Evenwel de oude naam bleef van Staten van Holland - van Zeeland enz. - en even zoo die van Staten Generaal, welke beter te wettigen was, als verbeeldende 7 verscheiden *Staten*, in den zin, nu niet meer van standen of orders van menschen, maar van *res publica summo imperio gaudens* [oppermagtig bestuur].

Door deze verandering van de zaak en behouding der oude benaming, wist men nu ook niet meer wat van 't woord te maken, en *Staten* werd met *Staat* vermengd: en dus is het dat men met *Staatsregeering* eigenlijk *Staten-regeering* wil zeggen, in tegenstelling van *Stadhouderlijke* Regeering; als regeerende nu de *Staten* alleen; dat is (wel te verstaan) de 700 Vroedschappen der Steden nevens de 3 of 4 Edelen die men de genade deed daar bij te gedogen.

't Spreekt van zelfs, dat het woord Staten derhalve ook zoo niet dan van het geheele lichaam van de Edelen en Steden van Holland, - en ter Generaliteit van het Kollegie der Provinciale Gemachtigden gezegd kon worden: ook begreep men dat daarom toch ieder persoon van zulk een Kollegie of lichaam geen *Staat* genoemd kon worden. Men fabriceerde daarom een singulare *Staten*, en zoo schreven eenige lieden aan hun deur:

(de) *Staten Generaal* van Citters (b.v.)

het geen in mijn tijd geen geringe tytel was, maar waarop men zich zeer veel liet voorstaan.

Bladz. 3. r. 4. v. ond. '*Hyacint* (van Nassau).'

Hyacint van Nassau

trouwde een dochter van *Jean la Serre*;

hier uit een zoon; deze

trouwde een dochter uit het huis *de Nesle de Mailly*.

En deze, die nooit met hem gecohabiteerd heeft, en met wie hij in proces lag, heeft hangende dit proces een zoon gekregen, die zich *Prince de Nassau* genoemd heeft, en dit proces entameerde.

Deze Prins de Nassau, heeft zich in mijn tijd in Russische dienst begeven, en tegen de Turken een arm verloren.

Hij was niet gerechtigd:

1°. Als extraneus aan zijn praetensen Vader;

2°. Als hebbende zijn vader nooit recht gehad, op de successie van Hyacinth,

α. Ob obstans matrimonium.

β. Ob contractum nuptialem Hyacinthi.

Bladz. 5. r. 10, 'het Huis van Oranje en Nassau.'

(Aldus kan en moet men zeggen; en zoo wordt ook gezegd in het tractaat met den Koning van Pruissen

bij Wagenaar XIX D. bl. 95: - niet *Oranje Nassau* ofschoon dit thans algemeen, en zelfs in onze Grondwetten van 1814 en 1815, als ware het de geslachtnaam van ons Koninglijk Huis gebezigd wordt. Maar Nassau is even min een tak van het Huis van Oranje, als Oranje een deel der Nassausche landen. - Die ongeschikte term is het eerst gebezigd door den dommen vervaardiger van de pyramide, die de plaats aanduidt van het afgebroken huis te Rijswijk).

Bladz. 9. aant. (bij te voegen).

(Dit had zelfs invloed op - en werd uitgedrukt door - het ceremonieel: alzoo bij 't aangaan der Statenvergadering, elk *Quartier* als zelfstandig; doch bij het uitgaan, de vergadering als één lichaam, beschouwd werd).

Bladz. 10 r. 11, 13 v. ond. '*Oude en Nieuwe plooi*.'

[Er was ook een Tusschen-plooi; die den naam had van *Stulp-plooi*: een midden-partij van dezulken, die zich neutraal hielden, om te zien welke partij de bovenhand zoude houden en zich dan daar bij te voegen; of ook om de overwinning te bezorgen aan die der beide partijen, waar bij zij goedvinden zoude zich te voegen. Z. *Burgerlijke Redevoering* (enz.) *tusschen drie Nederlandze Heeren, reizende van Helikon* (bl. 12): 'zeker Vriend schrijft mij, dat in Gelderland driederley Humeuren of zoort van Menschen in 't Spel zyn, de Oude Ploy, Nieuwe Ploy, en de Stulp Ploy: representeerende d'eerste de Oude-, de tweede de Nieuwe Regeering, en de derde de Twijffelaars, die op beyde zyden hinken; en die ik wel geloof de slimste te zyn.' - 'Ik

voor mij zoude geen plaisier hebben voor de Stulp Ploy te pleyten, dewijl ik die slimmer achte, dan die lauwe Laodicensers, die noch kout noch heet zyn, en evenwel water in d'eene en vuur in d'andere hand dragen, en heet en kout uit eene mond blaazen, altijd de huik na de wind hangende.’

Bladz. 26. na reg. 17.

[Hier volgt in BILDERDIJK's Handschrift zijner lessen nog eene uitweiding over de twisten en opschudding over de regeering, na het overlijden van Willem III. in de Steden van onderscheiden Provincien. Bemerkende dat hij hier in herhaling van een gedeelte vervallen was van het gene hij hierover bov. bl. 4-14 reeds gezegd had, had B. dit afgestreept als overtollig. Doch het behelst eene nadere ontwikkeling van eenige punten, die mij toeschijnt ter aanvulling van het vorige hier geplaatst te mogen worden; en tevens om er nog eenig bijvoegsel van mij-zelf aan te kunnen hechten:]

De oude Regenten in Gelderland die van het bewind ontzet waren, konden niet rusten. Zich-zelven niet hebbende kunnen redden, en bij de Provinciale Staten geen herstel kunnende vinden vervoegden zij zich bij de Staten Generaal. - Deze waren met de zaak verlegen, en zeker! naar 't begrip, dat men nu van de Staats-constitutie had, moesten zij 't zijn. Het verstaat zich van zelfs, dat, terwijl de Ouden de Unie daar in halen wilden, de nieuwen beweeren moesten, dat de Unie daar niets mêe te schaffen had. *Provinciale Souverainiteit - domestique zaken*, en al wat wij in Holland zoo fraai hebben zien uitstallen, kwam hier zeer te stade: en *quod ad merita causae* [wat betrof de zaak-zelve], bracht men van wege de nieuwe Re-

genten voor; ‘dat al wie door Willem III aangesteld was, onwettig was: - dat het recht om de Regenten aan te stellen aan de Gemeente behoorde,’ enz. enz.

De Staten Generaal wilden gaarne de zaak plooien, en vroegen ten dien einde een Kommissie uit de Gelderschen; maar dezen wilden niet. Nu zonden zij een bezending naar Gelderland, maar die werkte ook niets uit. De oneenigheid duurde in de Provincie, en deze oneenigheid maakte dat de verpachtingen der gemeene middelen ophielden, en met deze de Provinciale inkomsten; en hier mêe dan ook de mogelijkheid om 't contingent te betalen.

De Geldersche wijsheid bleef volstandig om van geen conferentien met of ten overstaan van de Staten Generaal te willen hooren: want dit (zeiden zij) streed tegen *'t jus de non evocando*. Nieuwe en gewapende opschuddingen hadden er thans plaats te Harderwijk, waar de Burgers *nieuwe* en de Regenten *oude plooi boven*! riepen, maar de Burgers boven dreven. Elders namen de Regenten ruiters in tot hun bescherming. Intusschen was het gedrag der Staten Generaal niet zonder wezendlijke *aanmatiging*, die men recht had kwalijk te nemen[1].

1 *Quaer.* wat recht hadden de Staten Generaal?
niets, als Souverainen; niets, als bondgenoten:
maar alleen
als *buren* en *vrienden*, die als 't aangelegen huis in brand of oproer staat, blusschen en slissen komen. - Hiertoe konden zij 't geen de zaak vereischte; zelfs geweld van wapenen gebruiken; maar niet, de partijen *voor zich ontbieden* enz.
Maar voeg er bij:
dat de vrang was: of de Unie met de *Regenten*, dan met de Gemeente gesloten was? Zoo 't *eerste*; zoo moesten zij de Regenten wel handhaven, die wezendlijk en *jure* Regenten waren; zoo 't *laatste*; integendeel. In voege dat het gedrag der Staten Generaal moest gemotiveerd worden door 't punt van quaestie-zelf. En dit maakte 't moeilijk en netelig.
Zij beschouwden de zaak als quaestieus en wilden ten behoeve der oude Regenten de deugdelijkheid der nu *vi* geschonden *possessie* ten grond leggen, tot de onwettigheid van hunne aanstelling bewezen zou zijn: en drongen dus op 't praealabel herstel der afgezettenen. Maar dit was dezen *gain de cause* geven, en deed alle poging mislukken.

Wendden nu de *afgezette* Regenten zich tot de Staten Generaal; 't was consequent dat de *nieuwe* zich bij de Staten van Holland vervoegden, ten einde hun tegenparty ter Generaliteit te doen afwijzen. Dit viel wel in het Hollandsch systema, maar 't belang der financie haalde over, en wilde dat men *quovis meliori modo* zoo goed mogelijk de geldmiddelen van Gelderland weer aan den gang bracht, en dus de Regeering daar vestigde, al ware 't door geweld van wapenen. Zoo was dan ook Hollands gevoelen, en dit werd door de Generaliteit aangenomen; schoon in weerwil van *Zeeland* en *Groningen*, die hier zeer sterk tegen waren. En natuurlijk! want Zeeland had even zoo met zijn regeering omgesprongen als Gelderland, en moest dit derhalven wel wettigen; of gelijke bemoeiingen van de zij' der Unie verwachten.

Ondertusschen namen de twee partijen in Gelderland troepen tegen elkanderen aan, zetten die van hun wederpartij gevangen enz., en de zaak was zoo verr' gekomen, dat Holland, nu ziende dat de nieuwe partij machtig genoeg was, om zich staande te houden, en deze begunstigende, afzonderlijk een bezending tot hereeniging deed; die dan ook van uitwerking was, en waardoor

de nieuwe Regenten aanbleven en de zaak gebracht werd op den voet van *vóór* 1672[1].

Nu verbonden zich de nieuwe Regenten onderling om zich te handhaven, gelijk naderhand in Holland onder de regeering van Prinses Anna werd nagevolgd; en deze verbintenis hield mede uitsluiting van 't Stadhouderschap, en van 't Kapitein-Generaalschap in, en 't bezweeren van deze uitsluiting. Echter dit verbond was te zeer in 't oogloopende bij de Gemeenten en Gilden, die er een volstrekte Aristocratie in zagen, om het door te zetten. Het kreeg dus zijn laatste beslag niet, maar bleef niet te minder in kracht en werking, schoon men 't niet algemeen teekende.

Deze verbintenis ondertusschen kon niet nalaten, daar ter plaatse, waar men de oude regeering meer toegedaan was, de burgerijen in beweging te brengen; waartegen de nieuwe zich met wapens en beulen (onder invloed van Holland en inzonderheid van Zeeland) handhaafde. Zoo was het te Arnhem, te Nymegen, te Doesburg, te Wageningen, en de zaden van verdeeldheid werden meer en meer wortelvast.

In Zeeland was het echter ook verr' van dat de nieuwe Aristocratie ongestoord bleef. Men stelde daar nu Wethouderschappen aan zonder de *kiezers*, waar over die zich vergeefsch beklaagden en bij den Hoogen Raad handhaving zochten. Te Middelburg trok men gewapend tegen elkander op, doch de gewapende Burgerij wilde 't bevel der Regenten om op hun medeburgers te schieten niet gehoorzamen. Het Hof van

1 Zie daar den Hollandschen Geest! het tijdperk van het Stadhouderschap van Willem III, als een wederrechtelijke tusschen-regeering, uit te lichten. En daar leende zich Heinsius aan!

Holland werd daar in getrokken; de regeering der Stad bleef verdeeld en er was eene amnestie noodig om de rust eenigermate te herstellen.

[Onder de nagelaten handschriften van wijlen den Hoogl. A. KLUIT bevindt zich een van zijne hand, aldus getiteld: *De Volksregeering ontmaskerd: Of vergelijking van 't gebeurde na den dood des Stadhouders in 't jaar* 1702, *met de gebeurtenissen onder den Stadhouder Willem V. sedert* 1780 *ten aanzien der pogingen tot eene zoogenaamde Grondwettige Herstelling of invoering eener Volksregeering in Nederland*.' Het is van 108 Bladz. folio, doch heeft op den kant nummers van 1 tot 92 of 93. Ik denk dat deze de bladzijden aanwijzen van het gedrukte. Immers, bladz. 1 onder aan, staat de volgende aanteekening: 'De Lezer houde vooral in 't oog, dat dit stukje reeds geschreven en uitgegeven is in het jaar 1784; en dus alleen maar spreekt en spreken konde van het gene *sederd vier jaren*, gerekend van 't jaar 1780 af, in deze Republiek gedaan, gehandeld, geschreven, en gelasterd is, zonder dat al het later van 1785-1787, en 1795, 1796 in aanmerking hier gebracht is.' - Nog vindt men deze nadere aanwijzing, bladz. 3, 4 van dit MS.: 'Van die beroeringen na den dood van Willem III. zie de beginsels, den voordgang, en het uiteinde, bij WAGENAAR, D. XVII. bl. 132-147. 231-246, en 298-305; doch vooral, met de authentique stukken, bij DE LAMBERTI, T. 3 p. 424 sv. T. 12 p. 215 sv. T. 13 p. 47 sv. T. 14 p. 38 en *Append*. p. 1-110.' - De geest van dit stukje is antidemocratisch, en zoo als men van KLUIT, en een vriend van hem wiens werk hij overnam en commentarieerde, kan verwachten.

De bovenstaande aanmerking van *Prof.* KLUIT, alwaar de jaren 1795, 1796, genoemd worden, -

en menige zijner aanmerkingen zelve, geven te kennen, dat hij de brochure van 1784 (die ik mij evenwel niet herinner immer gezien te hebben) op de nieuwe democratie na 1795 heeft willen toepasselijk maken. - Het was door hem blijkbaar voor den druk bestemd: doch sommige zijner aanmerkingen b.v. bladz. 82, 84, 89, 104, 108, zijn niet geheel geschreven; hetgene echter onder den druk had kunnen aangevuld worden. Ik denk dat na de gebeurtenis van 22 Januarij 1798 de uitgave niet veilig - en wellicht na de spoedig gevolgde reactie en *contrecoup* van 12 Junij deszelfden jaars, minder noodig zal geschenen zijn.

Mij is het opmerkelijk, dat in de drie Provincien, die zoo algemeen beklaagd zijn, als bij haar herstel in de Unie in 1674 grootendeels onder onmiddelijk gezag van den Stadhouder geraakt te zijn, de zucht tot Burgerlijke vrijheid en aanstelling der Regenten door de Burgerijen (of derzelver vertegenwoordigers), meest levendig was gebleven, en zich in daden toonde zoo dra er kans scheen om te kunnen handelen. In Overijssel zegepraalde die geest; Z. WAGENAAR XVII D. bl. 143 v. In Utrecht wierd hij met geweld onderdrukt en in bloed verstikt; WAGEN. bladz. 147. In Gelderland behield hij de bovenhand tot in 1717, wanneer de Staten doordreven, dat de Stedelijke Regenten *ad vitam* zouden gekozen worden, en de openvallende plaatsen begeven door de Collegien-zelve; evenwel, uit een dubbeltal door de Gemagtigden der Burgerij gevormd. WAGEN. bl. 304, 305; alwaar hij besluit met de aanmerking: ‘de Gemeente, die zig alomme [in Gelderland] veel deels in 't aanstellen der Wethouderen had toegelegd, zag zig, gelijk doorgaans, in diergelijke gelegenheden, door het aanstellen der Regeeringe voor

het leven, grootendeels bedroogen in hare verwagtingen[1].']

Bladz. 26 ond. aan, 28 bov. aan, enz.

[Een nieuwe en bij ons nog weinig gebruikte, ofschoon zeer rijke bron voor de geheele geschiedenis van den Successie-oorlog en al de negotiatien gedurende denzelven, zijn de *Memoirs of John Duke of* Marlborough; *with his original Correspondence: collected from the Family records at Blenheim, and other authentic sources. Illustrated with portraits, maps, and military plans. Bij* WILL. COXE; te Londen in 1818, 1819, in drie Deelen in gr. 4° in het licht gegeven. De Schrijver of Redacteur, bij ons sedert lang bekend door zijne vertaalde Reizen door Europa, had na dezelve, en vóór het ondernemen van dezen arbeid, nog vier andere, uit echte bronnen geputte geschiedkundige werken zaamgesteld, die tot opheldering der Engelsche, maar

1 [Men vergelijke nog over die burger- en regeringstwisten de *Proeve eener vergelijking tusschen de onlusten in de Nederlanden van* 1702 *tot* 1705 *en die van* 1784 tot 1787. *Door* N.G. VAN KAMPEN; geplaatst in het maandwerk *Vaderl. Letteroefeningen* voor November 1836, N°. XIV. Mengelw: bl. 629-645. - Ik hen het niet geheel eens met mijn geachten Vriend in zijne wijze van beschouwing; doch kan dit hier niet verder ontwikkelen: radicale punten van verschil tusschen de beide gebeurtenissen zijn, 1) dat de oorsprong der beroeringen van 1702 enz. bij ons inwendig was; terwijl die van 1784 (en vroeger, z. boven, KLUIT) door Fransche intrigues gestookt waren; 2) in 1702 enz. was het misnoegen des Volks (of van deszelfs menners) tegen de oligarchie welke de in functie zijnde Regenten zich dreigden aan te matigen; in 1780 enz. waren verscheiden van dezen de eerste drijvers en opstokers der Gemeente, om hunne aristocratie bevrijd te krijgen van den invloed des Stadhouders]

ook der geheele staatkundige geschiedenis, voornamelijk van de 18de eeuw, veelzins kunnen dienen. 1. *History of the House of* Austria, *from the Foundation of the Monarchy, by Rodolph of Habsburg, to the Death of Leopold the Second*. 2. *Memoirs of the Kings of* Spain *of the House of* Bourbon, *from the Succession of Philip V, to the Death of Charles III*. 3. *Memoirs of the Life and Administration of sir* Robert Walpole, *Earl of* Orford, en 4. *Memoirs of* Horatio *Lord* Walpole, *selected from his Correspondence and Papers, and connected with the History of the Times, until his Death in* 1757. - Tot het 1e en 2o had het Engelsch Ministerie, tot 3 en 4, gelijk tot dit over Marlborough, de familie, de authentieke stukken verstrekt. Ofschoon COXE geen aangenaam Schrijver of genialisch Geschiedschrijver is, was hij echter voor de taak die hier eigenlijk de zijne was, van vlijtig, oordeelkundig en getrouw, te vergaderen, te vergelijken, uit te zoeken en te beschrijven, geheel berekend: en in hetgene hij, als Geestelijke, erkennen moest, buiten zijn bereik te zijn - het krijgsbedrijf, - betuigt hij door een voornaam Engelsch Officier van den Generalen staf der armee, ook als krijgskundig Schrijver bekend, geholpen te zijn. - In het bijzonder moet de aandacht der Nederlandsche Geschiedkundigen op dit werk gevestigd worden, ter onzijdige beoordeeling, doch, zoo veel mogelijk, wederlegging van het smadelijke en vernederende dat voor ons er in voorkomt. Want, met uitzondering bijna alleen van den Raadpensionaris HEINSIUS en den Veldheer OUWERKERK, maakt de Nederlandsche Regeering, bijzonder ook de toen in zwang zijnde *Gedeputeerden te Velde*, doorgaans eene treurige figuur, en ontfangen telkens de verwijten - niet slechts van COXE zelf, maar veelal ook in de eigen brieven van den Hertog van MARLBOROUGH en den Engel-

schen Staats-Secretaris GODOLPHIN, enz. - van laauwheid, bekrompenheid, vreesachtigheid, waardoor dikwijls de beste krijgsoperatien verzuimd of verlamd wierden; en in het staatkundige, van eigenbaat en egoïsmus, afgunst en halstarrigheid, of ook heimelijk heulen met Frankrijk, enz. enz. - Ons wordt, van kindsbeen af, de krijgsroem onzer voorouderen, uit dat Stadhouderlooze tijdvak, met zorg ingeprent, als of de veldslagen van Ramillies en Oudenaarde en Malplaquet, ja die van Hochstet in Beyeren, voornamelijk door onze troepen bevochten waren, en als of *Marlborough* en Prins *Eugenius* Generaals waren geweest in onzen dienst. Geen wonder, dat de Engelschen, en ook weer de Oostenrijkers enz. de zaken anders, en natuurlijk dat zij ze van hunne zijde beschouwen: maar zoo veel te grooter is nu hier de taak, voor den waren, volkomen onderrichten, en zich boven alle nationaliteit tot de objective waarheid verheffenden Geschiedkundigen.]

Bladz. 28 ond. aan, 29 (openingen van vrede na den veldslag van Ramillies.)

[WAGEN. XVII D. bl. 289-294 en LAMBERTI *Tom.* III IV, ald. aangeh. COXE, *Chap.* 50 (*Vol.* II. p. 111, sq.)]

Bladz. 33-35. (de onderhandelingen van 1709; laatst te *Geertruidenberg*.)

[WAGEN. XVII D. bl. 326-341, en bl. 350-382, en LAMBERTI Tom. V en VI. COXE, *Chap.* 78, 79, 88. T. III. p. 13-48, 172-177; vooral de bekende *Memoires de* TORCY (en, meest daaruit, V. WYN, *Bijvoegs.* op Wagen. XVII D. en *Nalez.*) Maar dit alles zou nog aanmerkelijk aangevuld en toegelicht kunnen worden, uit de

authentieke stukken betreffende alle deze, en nog eenige verdere Negotiatien, zaamgebonden in twee Deelen in folio, en door mij gekocht uit de Bibliotheek van MEERMAN (N°. 994 in fol.). Het zijn de papieren van den Amsterdamschen Pensionaris W. BUYS, die met den Burgemeester van Gouda, Mr. BRUNO VAN DER DUSSEN, de hoofdbeleider en de ziel van al deze zaken was. Behalve zeer vele officieele brieven, en authentieke extracten van Staatsbesluiten, heeft men hier de opstellen of afschriften van al het geen in deze zaken uit de pen van *Buys* gevloeid is; en eene menigte *oorspronkelijke en geheel eigenhandige* brieven van den Raadpensionaris HEINSIUS, van S.V. SLINGELANDT, V.D, DUSSEN, N. PESTERS, F. FAGEL, J. DE LA BASSECOUR, en andere Nederlandsche Staatslieden van dien tijd; en van MARLBOROUGH, HARLEY, GODOLPHIN, S^t^. JOHN (Bolingbroke), en andere Engelsche Staatsministers; van TORCY, PETCUM, Marq. D'ALEGRE, enz.[1]. - Hierbij behoort dan nog uit dezelfde Biblio-

1 Voor in het eene Deel is geschreven, van de hand van den Pens. BUYS: 'Papieren raakende de Secreete Negotiatien van vrede met Frankrijk, sedert Augustus 1705 tot December 1709: Deze laatste specialijk rankende de Secreete Negotiatie, eerst met den Heer President Rouillé, en daar na met den Heer Marquis de Torcy, en den gemelden Heer Rouillé'; voor in het tweede: 'Papieren raakende de Secreete Negotiatien van Vrede met Frankrijk, sedert den eerste Januarij 1710 tot de maand van October 1711, waar onder is begrepen: het verhandelde te Geertruidenberg met de Heeren Marechal d' Huxelles en Abt van Polignae. Als mede het Verbaal en verdere Papieren van mijne Deputatie als Extra-ordinaris Envoijé van den Staat aan de Koningin van Groot Brittanje, sedert den voors. maand van October 1711 tot den vierde Januarij 1712.' - Het volgende N°. (995 fol.) op den Catal. van Meerman was: *Verbaal van de Negotiatio tot Vrede te Utrecht in den jare 1712 gehouden, met vervolgen en bijlagen*; drie deelen in gelijke banden. Ik liet die toen varen tot veel minder prijs dan het vorige N°. mij gekost had: en de betrekkelijke waarde was ook veel minder, - en de rol dien onze Staat te Utrecht vervuld had, geheel anders: - naderhand speet het mij, de verzameling, die toch *suite* maakte met de vorige, en waarbij ook vele aanmerkelijke brieven en curieuse *handteekeningen* waren, goedkoop te hebben laten gaan, en deed ik poging om ze er weer bij te krijgen. Doch toen vernam ik, dat de koop van N°. 995 (en het opbieden op N°. 994) geschied was in commissie uit Parijs, en denkelijk voor den toen aldaar resideerenden Engelschen Ambassadeur. Deed dit mij leed, zoo veel te grooter genoegen had ik voor de opoffering waardoor ik de andere en veel belangrijker papieren in dit land had behouden.

theek (N. 909 fol.) *Memorias de un Viage de Holanda en* 1709; zijnde een dagregister of verbaal van een Spaansch Minister (naar 't schijnt) van den Oostenrijkschen Pretendent op de Spaansche kroon (toen Koning Karel III genoemd), die op 't gerucht van de Negotiatien van *Rouillé* uit Weenen naar Holland was gezonden, om die te helpen dwarsboomen. - Het loopt van Mei 1709 tot 19 Aug. 1710, en is nog al aanmerkelijk, zoo wel in zichzelf, als in vergelijking met de evengemelde Nederlandsche stukken.

Wat de zaak zelve betreft, ben ik lang mede geweest in het thans algemeen gevoelen, om Heinsius en de verdere Staatslieden die op deze onderhandelingen invloed gehad hebben, te veroordeelen. De mensch is genegen de raadslagen te beoordeelen naar de uitkomst: maar dit is niet altijd billijk. Men eischte zeker in 1710 meer dan men in 1709 geëischt had, vooral ook in het verdrijven van Philips uit Spanje door medewerking van Lodewijk XIV zelf. Maar inmiddels was ook Frankrijk in- en uitwendig in nog een ongunstiger toe-

stand geraakt, dan het toen was, en dit bleek mede uit de aanbiedingen die Koning Lodewijk nu zelf op andere punten deed. Dat men Lodewijk wantrouwde, en niet zonder krachtige waarborgen met hem sluiten, en het eendrachtig en krachtig werkend verbond onttakelen wilde, is niet te verwonderen of te laken: na al de ondervindingen die Europa sedert veertig jaren, van zijne hebzucht, aanmatiging, en kwade trouw had, ware het dwaasheid geweest anders te handelen; en was het niet vreemd, dat men zich nu eens van de gelegenheid wilde bedienen die men meende te hebben, om den haan van de vreemde vederen waarmede hij sedert veertig jaren voor en na zich opgeschikt had te ontpluimen (men zie de spotprinten van dien tijd). Maar Lodewijks doel was geenszins de vrede *à tout prix*. Hij wenschte wel de vrede voor zich, en had dien noodig: maar tevens wenschte hij althans een of anderen vetten brok uit de Spaansche successie te behouden voor zijn kleinzoon - en zocht hij tijd te winnen - en de bondgenooten te verdeelen. Bij ons was een groote partij voor vrede en schikking; en in Engeland woelden en werkten steeds de Jacobiten en de hun verwante Torys. De belofte van zijn' kant, boven dewelke het zoo hard scheen meer van hem te vorderen: - zijne troepen uit Spanje terug te trekken, en zelfs nog geld aan de Bondgenooten te geven, tot de kosten van den oorlog dien zij daar verder mochten te voeren hebben: - kwam daar op neer, dat Frankrijk alleen buiten den oorlog geraakte en zich kon gaan herstellen; maar al de Bondgenooten er in bleven, doch beperkt wierden tot een terrein, waar zij niet dan over zee konden aanlanden; terwijl het niet te beletten was, dat uit het aangrenzend Frankrijk heimelijke toevoer van voorraad en manschap aan Philips geschiedde, en er zelfs

Fransche kapers tegen de Engelsche en Nederlandsche koopvaarders bleven varen onder Spaansche vlag.

Hoe lang een oorlog in de berggewesten van Spanje kan uitgehouden worden, heeft de geschiedenis der laatste jaren thans aan elk doen blijken: maar Frankrijk, dat Catalonie een tiental jaren in de 17de eeuw in bezit gehouden, en tegen de geheele kracht van Spanje verdedigd had gehad, wist dit ook toen maar al te wel.]

Bladz. 43, r. 12 v.o. 'de Kikvorschen.'

[Men zal zich minder ergeren over dezen spotnaam, als men erkennen moet dat die van ons zelf uitgegaan en ons toegeëigend was. Een zonderling tweeslachtig werkje in onze letterkunde, en zeer zeldzaam, is de *Wonderbaerlijcken Strijdt tusschen de Kikvorschen ende de Muysen, toegepast op de Nederlandtsche Oorloge*. Dordrecht 1641, 64 bladz. 4o; waarvan de eerste helft bevat eene geestige dichterlijke navolging van den *Vorschen Muysen-Strijdt* van HOMERUS; de andere helft in onrijm, de *Gelyckheyt van den staet ende gelegentheyt der Vrije Vereenighde Nederlanden, met der Kick-vorschen Oorloge tegen de Muysen*. In een voorafgaand vers ter inleiding van den Strijd der Kikvorschen en Muizen, heet het:

'T vorschje, dat syn zetel-paeltje
   Aen de diepe poelen têelt,
Is 't Ne'er-landsche Nachtegaeltje
   Dat de Wereld over quêelt:
Dat een schrick schiet in de Vorsten,
   Die het ruyme Rondt bevat,
Alsse sien de Muysen borsten (*d.i.* bersten)
   Aen het Nederlandtsche nat.

Muysen, die het vruchtbaer Spangjen
   Naer ons Vorsche-poelen sendt,
Om den wortel van Orangjen
   Niet te laten ongeschent: *enz.*

En de geschiedkundige toepassing der allegorie begint aldus: (Bl. 38) 'De oorloge der *Kick-vorschen* en *Muysen* naerder overwogen, ende met een scherp gesichte wat dieper ingesien ende bemerckt zijnde, kan ons een beeldt ende spiegel wesen van de Oorloge onser vereenighde *Nederlanders* tegen de *Spaengjaerden*.'-'Wij zullen dan door de *Kick-vorschen* hier laten afgebeeldt worden de inwoonders van onse vereenigde Nederlantsche Provincien, om datse de *Kick-vorschen* in verscheydene dingen gelijck zijn. I. De *Kick-vorschen* leven beyde in het water ende op het landt[1],' enz.]

Bl. 46 ond. aan en 47, (dood van Prins Jo. Willem Friso).

[In een naauwkeurig excerpt der lessen van BILD. vind ik hier: 'Hij (Friso) was met roem overladen en de afgod des Volks: men oordeele over de stemming der Aristocratische factie, om te zien wat gebeurde. - De schuit werd gewend en slaat, natuurlijk, om. - Zoo er geen opzettelijk plan om den Prins te doen verdrinken plaats had, zoo had toch de Loevesteinsche factie de 'Geestelijke boosheden in de lucht [*Ephes*. VI, 12] wonderlijk tot haar dienst.' - B. schijnt dus gemeend te hebben, dat er wel een stootjen aan den Prins gegeven kon zijn; en hij heeft zich ook tegen mij-zelf wel zoo uitgelaten. - Het geeft zeker wel eenige stof tot nadenken, wanneer men in Friso's Leven leest; ''t geene hier omtrent meest is te verwonderen,

1 Ik verneem dat er een later druk is van dit werkjen, ook te Dordrecht, van 1660. Die toont dan het blijvend belang dat men er in gesteld heeft uit het oogpunt van letterkunde; want het staatkundig doel waartoe het geschreven was, had opgehouden door den Vrede van Munster.

en merkwaardigs te achten (*ce qu'il y a de surprenant et de remarquable*) is dat alle die in de schuyt waren behouden wierden, uitgesondert de Prins, en de Heer Hilken, zijn oude en getrouwe Dienaar en Huisgenoot[1].' Doch men kan het *fecit cui prodest* licht te ver uitstrekken: het bericht, zelfs van een dienaar des Prinsen en ooggetuige van 't geval, heeft niets wat tot zulk een vermoeden aanleiding geeft; en men kon toch den storm en het noodweer waarin de Prins verging, niet wel vooruit bestellen. Overigens heerscht er in de verhalen van het gebeurde met en in de veerschouw wel eenige duisterheid en verwarring.]

Bladz. 47, ond. aan (*Heinsius*).

[Zoo 'nietig' als BILD. Heinsius maakt, geloof ik juist niet dat hij was, en komt hij noch in de Gedenkschriften van TORCY, noch in die van MARLBOROUGH, die geen van beide reden hadden om hem te vleijen, voor. Een afstammeling van H. en bezitter (zoo ik meen) van zijne papieren, heeft hem onlangs in dit opzicht - en ten opzichte van de Vrede-onderhandelingen met Lod. XIV- goed verdedigd[2]. Ik mag echter niet verzwijgen, dat wij in dit stuk, uit die papieren zelf meer nieuws

1 T. 2. p. 78 der Fransche uitgave, en bl. 238 van het II Deel der Nederd. van F. HALMA.

2 A.J. VAN DER HEIM, *Diss. Inaug. de* ANTONIO HEINSIO, *Consiliario*, publ. def. Lugd. Bat. d. 29 Januarii 1834, 207 pagg. 8° maj. - Zie aldaar pag. 195-200 en 206, en over de Vrede-onderhandelingen p. 133-160. (De '*pertinacia*' nochtans van Lod. XIV wenschte ik niet dat tot voorbeeld gesteld wierd (*pag.* 153): een verscher en geheel tegenstrijdig voorbeeld, geeft die van *Napoleon* bij de onderhandelingen van *Chatillon.*)

verwacht hadden. Doch de verdienstelijke Schrijver heeft het niet eens geheel af kunnen werken (pag. 193 sq. junct. p. 8). Wij willen dan hopen, dat het hem nog gebeuren mag, door eene nadere en vollediger bewerking, het tusschenvak tusschen de belangrijke *monographien*, van Mr. P. SIMONS, *Joh. de Witt*; W. VAN HOGENDORP, *Gulielm. III*; en SIEGENBEEK's *Slingelandt*, op eene waardige wijze aan te vullen. - Z. nog de *Nalez*. bij dit Deel.]

Bladz. 49, (George I.).

[Z. bened. op bladz. 68.]

Bladz. 58, (het Finantie-systema van *Law*).

[Een van de nieuwste en beste Schrijvers die de finantieele operatien (als met eigen naam, het *systema* genoemd) van Law, in derzelver eersten, zedigen aanleg en goede werking[1], doch later zeer overdreven

1 BILD. zegt bl. 58, 'dat hij *een bank* oprichtte, waarvan de inschrijving een kapitaal van 1000 miljoen Livres bedroeg:' doch de bank werd opgericht met een kapitaal van slechts *zes* mill. Livres (waarvan zelfs slechts ¼ in geld gegeven werd, en ¾ in papier dat 60 à 70 pCt. beneden de nominale waarde gedaald was); en met dit gering kapitaal deed de nieuwe inrigting drie jaren lang verbazend veel goed. Doch met 1 Januarij 1719 maakte de Staat zich meester van de Bank, en er begon eene te groote vermenigvuldiging van bankpapier. Evenwel ging alles gedurende dit jaar nog goed. Maar in het begin van het volgende ging men op hol, en gaf men op eens voor 1925 mill. aan bankbiljetten uit, zoo dat er voor 2235 mill. in omloop waren; terwijl het geheele *numerair* dat Frankrijk noodig had en gebruiken kon, berekend werd op 1200 mill.; zoodat het bankpapier, geen innerlijke waarde hebbende en buitenlands niet geldig, natuurlijk strekken moest om zich te realiseren. En, daar men het *metalliek* nu geheel uit de circulatie had weten te brengen, was alles misschien nog beter te recht gekomen - met langzame en eenparige daling der bankbilletten tot op circa de helft der nominale waarde; waarvoor dan bij geregelde en zuinige Staathuishouding de helft der billetten langzamerhand in te trekken ware geweest; - maar het Gouvernement, in plaats van, toen het stuitte, stil te staan, wilde terug treden en met bevelen terug trekken, en een *système de bascule* opdringen, dat (als gewoonlijk) alles bedierf. GANILH p. 311, 312.

uitbreiding en verderfelijke gevolgen, ontwikkelt, is de beroemde Staathuishoudkundige GANILH, in zijn *Essai politique sur le Revenu public*, 2 Ed. Paris 1823. T.I. p. 299-334: een zeer bevattelijke opgave en weerlegging er van, vindt men bij STORCH, *Cours d' Econ. polit*. Note XVI. Edit. de Paris 1823 T. IV. p. 130-151. Zeer fraai beschrijft GANILH (p. 297, 298) het *crediet*: ‘qui donne le mouvement à toutes les valeurs dès qu'elles existent, qui les livre à la consommation sans un équivalent réel et actuel, qui, par cette confiance si honorable pour l'espèce humaine, fait souvent naître eet équivalent qui, sans lui, n'eût pas existè, et fait sortir, d'une consommation anticipée, une reproduction plus féconde et plus abondante. Puissance admirable qui donne la vie, multiplie les moyens d'existence, de prospérité et de richesse, par la seule impulsion de la foi publique: puissance absolue et indépendante de toute force et de toute autorité, que l'on ne peut ni forcer, ni tromper, ni séduire, qui ne connaît d'autre loi que la bonne foi et d'autre terme que l'infidélité, qu'on peut imiter et contrefaire dans certains temps et dans quelques circonstances, mais dont on ne se joue jamais impunément.’ (Doch men

moet ook vooral in het oog houden, waarmede hij besluit p. 334: ‘ce qui arriva à cette époque arrivera dans tous les temps et à toutes les époques où le crédit ne reposera pas sur la certitude et sur la réalité des choses sur lesquelles il a compté. Qu'on imagine, qu'on crée tel systéme de crédit qu'on voudra, il faut toujours que ce qui a été promis soit tenu, et que tous les engagements se réalisent.’)

Wat LAW's systema zelf betreft, zegt GANILH p. 313: Les éerivains politiques qui ont écrit sur la chute du système l'ont attribué, non au vice du plan, mais á l'extension imprudente qu'il reçut dans son exécution, et surtout à des mesures qui furent prises à l'insçu de l'auteur et malgré lui. La controverse n'a jamais eu lieu que sur ce seul point.’ t'Is waar, hij voegt er bij: ‘Il me semble eependant que les principes établissent clairement que le système était mal conçu, et qu'il reposait sur une chimère que le temps et l'expérience devaient éclairer, et que sa défectuosité seule devait rapidement entraîner sa chute.’ - Het is mogelijk, dat de opgetoogenheid der Fransche Natie (het *engouement*, om het fransche woord te gebruiken) met *Law* en zijn systema, hem het hoofd heeft doen draaijen, en tot overdreven stappen verleid: het is ook mogelijk, dat hij, Staatsminister geworden, schandelijk misbruik heeft gemaakt van het argloos vertrouwen van de natie, die hetgeen door Lodewijk XIV nog in hare beursen overgelaten was, om strijd kwam uitstorten voor een Gouvernement, dat recht *populair* scheen te willen zijn, en te gelijk nieuw ontdekte goudmijnen aankondigde: - maar het blijft de vraag, in hoe ver *Law* in de laatste en eigenlijk buitensporige en verderfelijke maatregelen, vrij en zelfstandig handelde? en het oordeel van SAY heeft veel gewicht bij mij, die zegt: ‘*c'est à*

tort que les maux causés par ce que nous appelons le système *sont mis sur le compte de* Law. *Cet homme n'avait pas de fausses notions des monnaies, ainsi qu'on peut le voir dans un cerit qu'il publia en Ecosse, pour persuader au Gouvernement de son pays d'établir une banque de circulation*[1].' - 'Law *s'opposa avec force à ce changement* (de la nature de ses billets de banque): *les principes furent obligés de céder au pouvoir, et les fautes du pouvoir, lorsqu'on en sentit les fatales conséquences, furent attribuées à la fausseté des principes*[2].

Over den Windhandel in Actien in Frankrijk, en in Nederland, zie men WAGEN. XVIII D. bl. 216-229. Bekend, doch steeds gezocht en ook merkwaardig, is de verzameling van spotprenten en versen, - maar ook van de toen geventileerde en veelal door onderscheiden Stedelijke Regeeringen geoctroijeerde Windnegotie-Compagnien van dien tijd, - getiteld het *Groote Tafereel der Dwaasheid*, gedrukt in 1720, in folio formaat[3].]

1 [In 1705: in het Nederduitsch vertaald te Amsterdam in 1721: *Aanmerkingen over don Koophandel en het Geldt*, kl. 8° 192 bladz. Doch er is bijgedrukt een *Historische en Goographische beschrijving van Louisiana*, die niet van LAW is, en met dat vroeger geschrift van hem niets gemeens heeft.]

2 SAT, *Traité d'Econ. Polit.* L.I. chap. 22. Edit. de Paris 1819, T.I. p. 452, 453 sv.

3 ['*Het groote Tafereel der dwaasheid, vertoonende de opkomst, voortgang en ondergang der Actie, Bubbel en Windnegotie, in Frankrijk, Engeland, en de Nederlanden, gepleegt in den Jare MDCCXX. - Zijnde een Verzameling van alle de Conditien en Projecten van de opgeregte Compagnien van Assurantie, Navigatie, Commercie etc. in Nederland, zoo wel die in gebruik zijn gebragt, als die door de II. Staten van deze Provintien zijn verworpen: als meede Konstplaaten, Comodien en Gedigten, door verscheide Liefhebbers uitgegeeven, tot beschimpinge deezer verfoeijelijke en bedrieglijke Handel, waar door in dit Jaar, verscheide Familien en Persoonen van Hooge en Lage Stand zijn geruïneerd, en in haar middelen verdorven, en de opregte Negotie gestremd, zoo in Vrankrijk, Engeland als Nederland. - Gedrukt tot waarschouwinge voor de Nakomelingen, in 't noodlottige Jaar, voor veel Zotte en Wijze*. 1720.' - Van die Conditien en Projecten bestaat ook eene eigene, zeldzamer voorkomende verzameling, in twee deelen in 4°.]

Bladz. 59, (bezendingen der Staten van Holland naar de Provincien van Utrecht, Zeeland enz. tegen 't Stadhouderschap).

[WAGEN. XVIII D. bl. 244 enz. haalt telkens aan de gedrukte *Stukken raakende de Deputatie van Hollandt, wegens het Stadhouderschap, gedr.* 1722 (in *'s Gravenhage* bij *P. en Is. Scheltus*, ordinaris Druckers van de Ed. Gr. Mog. H.H. Staten van Holl. en W. Vriesl. 55 bl. 4°. 10 stuks): doch ik bezit in HS., het *Verbaal van 'de Heeren* van den Boetzelaar, Visscher, Marcus *en Groot, haar Ed. Gr. Mog. Gedeputeerden naar Zeeland*;' zeer curieus: maar ook, nog meer curieus, het '*Verbaal van de Heeren* van Maasdam, Fabricius, Buys, Day, *en den Heer Raadpens*. van Hoornbeeck, *haar Ed. Gr. Mog. Gedep. aan de Heeren Staten van* (*de*) *Provintien van* Gelderlant, Utrecht, *en* Overijssel.' Uit dit stuk blijkt *authentiek*, dat de Deputatie naar *Gelderland* wel degelijk voortgang had: hoezeer WAGENAAR (XVIII D. bl. 248), VAN WYN (*Bijvoegs.* bl. 84) en DILDERDYK (bl. 59), stellig zeggen, dat ze achterwege bleef. Maar 's Prinsen vrienden hadden ''t stuk, onder de hand, zoo voorzigtelijk beleid' (WAGEN. bl. 243),

dat zij de Hollandsche Gedeputeerden, gedurende derzelver, aanwezigheid te Arnhem, verschalkten; waarop deze terstond de reis vervolgden naar Deventer: en toen besloten (naar het schijnt) de Hollandsche Staten, naar hunne Oppermachtigheid, deze lelijke bladzijde uit de Geschiedenis te wisschen: - hetgeen men ziet, dat hun *tot nu toe* volkomen gelukt was: et *c'est ainsi que s'écrit l'Histoire*. - Trouwens, met honderdvoud vermeerderde middelen van publiciteit en van communicatie, wordt men ook thans nog niet alles, en alles niet alzoo, gewaar, als het daadwerkelijk geschiedt: doch zie *Evang.* LUC. VIII, 17. XII, 2.]

Bladz. 60-62, (Oostendische O. Ind. Maatschappij).

[Het begin van dezen twist, en 'de openbare pennestrijd, voor en tegen de Maatschappij van Oostende, die verscheiden jaren duurde,' en de voornaamste geschriften en betooggronden van beide kanten, worden vermeld door WAGENAAR, XVIII D. bl. 265-280; alwaar hij dan zegt: 'de aanleg en uitslag der wederzijdsche pogingen (om de nieuwe Maatschappij te handhaven, of te dwarsboomen), zullen in eenige achtereenvolgende jaren, de hoofdstof dezer Historie uitmaaken.' In een' enkelen band in mijne boekerij, vind ik *negentien* stukken, tot dit geschil betrekkelijk, vereenigd; en ik twijfel niet, of in verzamelingen van vlugschriften over die jaren, zullen er nog meerdere voorkomen. De voornaamste zijn: Dissertatio de Jure, quod competit Societati privilegiatae Faederati Belgii ad navigationem et commercia Indiarum Orientalium, adversus incolas Belgii Hispanici (*hodie*) Austriaci, (door den Advocaat der Nederlandsche O.I. Comp. M^{r}. WESTERVEEN); - daartegen: *Refutation des Argumens avancés de la part*

de Mrs. les Directeurs des Compagnies d' Orient, et d' Occident des Provinces-Unies, contre la liberté du Commerce des Habitants des Païs-bas, Sujets de Sa Majesté Impériale et Catholique dans les Climats éloignés, à prétexte des articles 5. *et* 6. *du Traité de Munster*, (door P. MAC NENY, *Conseiller et Fiscal extraordinaire des Domaines et Finances de S.M. Imp. et Cathol.*) en - *Réponse au discours répandu dans le public intitulé: Dissertation sur le droit, qu'a la Compagnie privilegiée des Provinces-Unies à la Navigation, et au Commerce des Indes Orientales, contre les Habitants des Païs-bas Espagnols, aujourd' huy Aûtrichiens*; - daar tegen dan: *Défense du droit de la Compagnie Hollandoise des Indes Orientales, contre les nouvelles prétensions des Habitans des Pays-bas Autrichiens, et les raisons ou objections des Avocats de la Compagnie d' Ostende. Par* JEAN BARBEYRAC, *Professeur en droit à Groningue, et Membre de la Société Royale des Sciences à Beriin*; en - Dissertatio secunda de Jure, quod competit Societati privilegiatae Faederati Belgii ad Navigationem et Commercia Indiarum Orientalium, adversus Incolas Belgii Hispanici, (*hodie*) Austriaci. Quâ respondetur objectionibus Viri Nobiliss. et Clariss. P. MAC NENY, Caes. et Cathol. Majestatis Consil. et Fisci Procurat. Extraord. etc. Mandatu DD. Directorum ejusdem Societatis conscripta ab ABRAHAMO WESTERVEEN, JCto, atque huic Societati a Consiliis et Secretis. - Ter wederlegging van deze beide: *La verité du fait, du droit, et de l'intérét de tout ce qui concerne le Commerce des Indes, établi aux Pays-Bas Autrichiens, par octroi de Sa Majesté Impériale et Catholique.* - Van de andere zijde, der Hollanders en Engelschen: *Lettre de Mr.* FORMAN *a Monsieur* Guillaume Pulteney, *Membre du Conseil Privé de sa Majesté Britannique, etc. Dans la quelle on démontre que la Com-*

pagnie Imperiale de Commerce et de Navigation, établie depuis peu dans les Païs-Bas Autrichiens, doit être pernicieuse à la Grande-Bretagne et aux Provinces-Unies, traduite de l'Anglois par F.M.J. (met het *motto*: Pro Rege saepe; pro Republica semper.) - en *Traité dans le quel on approfondit: I. Les funestes suites que les Anglois et les Hollandois ont à craindre de l'établissement de la compagnie d' Ostende. II. On y prouve demonstrativement, que si on laisse subsister cette Compagnie, elle ruinera, non seulement le Commerce de la Grande Bretagne et celui de la Hollande, mais qu'elle mettra aussi la maison d'Autriche en état de se rendre tôt ou tard Maîtresse des Mers Britanniques, et de pouvoir troubler le repos de toute l'Europe. III. On y propose les moïens dont on doit se servir, et les voyes de fait qu'on est en droit d'emploïer, pour détruire cette Compagnie. A quoi on a ajouté une Lettre d'un Marchand d'Hollande, éerite à un de ses Amis à Londres, concernant la guarantie de S.M. le Roi de la Grande Bretagne, etc. Traduit de l'Anglois par Mr.* JEAN BION, *Ministre de l'Eglise Anglicane*; - en ditzelfde in 't Nederduitsch overgezet, door IS. LE LONG. - Doch van de Oostenrijksche zijde wederom: *Grondig Bewys dat Syne Roomsch-Keizerlyke Majesteit in zyne Oostenrykschse Nederlanden na zyn Allerhoogst welgevallen bevoegd is Koophandel te vestigen, als ook tot opregting van eene Oost- en West-Indische Compagnie allergenadigst Privilegien kan geven. Opgesteld door* FREDERIK LODEWYK, *Ed. Heere* VAN BERGER; *uit het Hoogduitsch vertaald*; - en ('t geen bij mij in HS. is, en ik niet wete of gedrukt is): *Demonstration de l'injuste et chimerique pretention que les Directeurs de la Compagnie des Indes en Hollande forment àfin de faire revoquer, ou du moins rendre inutile l'octroy que Sa Majesté Imperiale et Catho-*

lique a accordé à ses sujets des Pays-Bas Autrichiens, pour l'établissement d'une Compagnie de Commerce et de Navigation aux Indes Orientales et Occidentales, dediée a Messeigneurs les Etats Generaux des Provinces Unies, 51 pag. in folio. - Van minder belang in dezen is het later *Specimen philolog. jurid. inaug*. (promotie-dissertatie in de Rechten) *de Jure quod competit Societati privilegiatae Faederati Belgii ad Navigationem et Commercia Indiarum Orientalium*, van M.T. HILGERS, *Indo-Bat.* Lugd. Bat. 1741.]

Bladz. 68, r. 10 (Koning George I.)

(Hij was een kleingeestig Vorst en van vrij bekrompen begrippen. Hij kwam vooringenomen tegen de Torys op den troon, en wierp zich geheel in de armen van de Whigs, en liet zich door hen regeeren, die hem steeds in alarm hielden door de vrees van onttrooning door den Pretendent. Bekend is de anecdote, dat hij iemand die hem een ambt kwam verzoeken, zelf verzocht hem een nieuw tapijt in zijn kamer te bezorgen, daar hij niettegenstaande alle moeite zulks niet kon verkrijgen. - Overigens was hij van goede zedelijke beginselen, en meer dan gewonelijk de Vorsten, getrouw in het vervullen zijner beloften.)

Bladz. 70 (de *Jansenisten*).

(De gevoelens van JANSENIUS waren rechtzinnig: het waren die van AUGUSTINUS, welke altijd die der Christenkerk waren; maar de Jesuiten hadden eene verslapping ingevoerd aangaande het punt van Gods *praedestinatie* en 's menschen vrije wil. Het kostte de Jesuiten veel moeite om den Paus over te halen, om de

stellingen van Jansenius te veroordeelen. Eindelijk, mede gesterkt door den invloed van 't Fransche Hof, drongen zij het door en verkregen die Bul. Maar nu zeiden zijne aanhaugers: ‘wij stemmen gaarn in de veroordeeling dier stellingen, en zullen ze niet belijden of leeren; maar dat heeft Jansenius ook niet gedaan; bewijs ons dat ze in zijn werk te vinden zijn.’ In plaats hiervan bewerkte men een nieuwe Pauselijke bul, die beval te gelooven dat ze er in stonden, en dat Jansenius om die stellingen te recht veroordeeld was. Nu ontstond eerst de scheuring, door de twist over 's Pausen onfeilbaarheid en gezag; welke de Jansenisten wel erkenden *quoad normam fidei* [als regel des geloofs], maar niet *quoad factum* [als 't op bloote feiten aankwam].

Hier te lande waren toen de meeste Roomschen, Jansenisten, en de Staten hadden meer dan eene reden om hen meer dan hunne tegenpartij te begunstigen. Men stond hun dan toe, hier een Aartsbisschop van Utrecht, en andere Bisdommen (van de door Philips II. ingestelde), te hebben; en een Seminarium te Amersfoort, welk niet alleen eene school was voor Geestelijken, maar ook voor wareldlijke personen. Hier uit zijn ook de stukken voortgekomen van ‘Zeelander,’ een verbloemden naam, maar waaronder een Jansenist schuilde die wel zijn verstand had.)

[Ik heb deze korte en oppervlakkige verklaring van BILD. even min willen weg laten, daar ze toch zijne denkwijs uitdrukt; als ik er toe komen kan om ze aan te vullen, zelfs maar met de opgave van het voornaamste wat er over het Jansenismus in Frankrijk en hier te lande, in allerlei formaat en taal, en tot nog onlangs toe, geschreven is. Doch ik moet vermelden, dat een bondig en volledig bericht nopens het Janse-

nismus en de *Utrechtsche Kerk* te vinden is in de tweede helft van het achtste en laatste Deel van het te weinig bekende werk: *Histoire générale des Provinces Unies*, par *M.M.*D. et S. (DUJARDIN *et* SELLIUS) Par. 1770, 4°.[1].]

Bladz. 71, r. 1, 2, (de paalwormen).

[Z. WAGEN. XIX D. bl. 90-92, en BELKMEER en L'EPIE daar aangehaald. Buiten deze is er nog een fransch werkje over, van MASSUET, vertaald door P. LE CLERC. Amst. 1733, kl. 8°. Het beste en volledigste is GODOFR. SELLII, *Historia naturalis Teredinis seu Xylophagi marini, tubullo-conchoïdis, speciatim Belgici*, c. tab. ad viv. delin. Amst. 1753, gr. 4°. ook in 't Nederduitsch vertaald, in gr. 8°[2]. Later nog twee Verhandelingen in de

1 Het middel van onderlinge mededeeling der Jansenisten was het blad, genoemd: *Nouvelles Ecclésiastiques ou Mémoires pour servir ùl' Histoire de la Constitution* Unigenitus (ook wel genaamd *Gazette Ecclésiastique*). Deze gaan van 1728-1803 (in groot 4° formaat): doch voor het tijdvak van 1728-1760 kan eenigzins dienen de zeer omstandige, alphabetische en chronologische, *Table générale* over die jaren. Het laatste blad van mijne verzameling is dat van 24 Mai 1803: en ofschoon dat eindigt met '*la fin à l'ordinaire prochain*,' is mij toch bericht dat de verzameling volledig, en de Redacteur kort daarna gestorven was. Men zie over dit tijdschrift, het werkje van GREGOIRE, *les Ruines de Port Royal* 1809, en BARBIER, *Diction. des Anon.* N°. 12783.

2 SELLIUS is dezelfde, die genoemd is aan 't eind der naast voorg. aanteek. Maar de drie laatste deelen dier *Histoire* worden door SAXE gezegd, bearbeid te zijn, na zijn dood, die in 1767 voorviel - te *Charenton*! - alwaar dan deze zonderlinge avanturier en zwerver in onderscheidene wetenschappen, Godsdiensten, en landen, eindigde. Z. over hem SAX. *Onom. Lit.* T. VI. p. 457, 458 en de daar aangehaalde Schrijvers, en *Nouv. Dict. histor.* in V. en G. HUGO *Jurist. Literär-Gesch.* uitg. ven 1830, S. 541. (HUGO merkt ald. aan: '*Die unter seinen Nahmen orschienene Geschichte des* Holzwurms *gehört wogen der Vorrede in die Geschichte der Lehrart des Römischen Rechts.*')

Werken van het zoogenaamd Genootschap *Floreant Liberales Artes*, I.D. 1771, door DAVID MEESE, *Hortulanus te Franeker*[1], en PIETER HARTMAN.]

Bladz. 71, ond. aan (de Pragmatique Sanctie).

[Deze *Pragmatique Sanctie* schijnt haren naam - gelijk zij zelve erkent, haar voorbeeld - ontleend te hebben van die, waardoor Keizer Karel V in 1549 de erkentenis der steeds eenparige erfopvolging van al de Nederlandsche Gewesten, ook in de Vrouwelijke linie, tot stand gebracht had; en waarover J.J. DE KEMPENAER Diss. Jurid. inaug. *de Sanctione Pragmatica Imp. Car. V* etc. Lugd. Bat. 1787 (Cap. I. p. 1-16, *de Sanctionibus Pragmaticis Jure Romano, Francico, Germanico in genere*; - hijzonder ook over deze van Keizer Karel VI; over welke de beroemde Rechtsleeraar ABR. WIELING gehandeld heeft in twee Academische Redevoeringen, te samen uitgegeven te Utrecht, 1743, 4°: *Biga Orationum* etc.)]

Bladz. 76, oud. aan: 'in Bar.'

[Ik meen dat hij doorgaans resideerde te Nancy, de Hoofdstad van het Hertogdom Lotharingen; alwaar zijn

1 - '*en Lid der Maatschappye ter verbetering der Landbouw opgericht te* Groningen.' - Dut was dan een voorlooper van het onlangs opgericht Onderdendamsch Genootschap: maar wanneer was die vroegere Maatschappij opgericht; wat heeft ze gedaan; en wat is er van geworden? -

naam steeds nog in zegening is. Want als Vorst dier Hertogdommen verdiende hij geenszins den 'erbarmelijken' naam; dien BILD. bl. 75 hem geeft; maar te recht mogt hij zich-zelf den naam geven van *le Philosophe bienfaisant*. Daar beneven was hij een Christenwijsgeer en -Geleerde, in een tijd toen de nieuwe waanwijsgeerte in Frankrijk reeds opkwam en veld won. *Nouv. Dict. Histor.* Tom. VI, in v. *Stanislas*.]

Bl. 78. (*Slingelandt*).

[Deze beroemde Nederlandsche Staatsman wordt mede door BILD., in zijnen luim van tegenspraak of verkleining, oneerbiedig bejegend. De *Staatkundige Geschriften* door SL. nagelaten, hebben door hare openlijke uitgave op verre na niet al haar naam of nut verloren; maar blijven steeds van groot belang voor de kennis der oude Staatsgesteldheid der Nederlanden, en vooral - in den geest van BILD. zelf, - van de Staatsgebreken, des Stadhouderloozen tijds.

Bij BILBERDYKS Handschrift zijner Lessen vind ik hier op den kant aangeteekend: '*Verscheiden bijzonderheden wegens* Slingelandt *mij meêgedeeld door de oude Gravin* Bentinck *te* Hamburg, *die deze lieden in haar vroege jeugd zeer gekend had*;' doch in al de door mij gebruikte excerpten van BILD.'s lessen heb ik vergeefs naar eenige mededeeling hiervan gezocht. Maar men zie over *Slingelandt*, SCHELTEMA, *Staatk. Nederl.* en CHESTERFIELD, en O.Z. VAN HAREN, en VAN WYN, enz. bij hem aangehaald, en D'ESCURY, *Holl. Roem* (die ook bij A. HEINSIUS had moeten vermeld zijn): en vooral, de naar waarde met goud bekroonde *Lofrede* van den Hoogl. SIEGENBEEK, in de *Verhandelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*.

De Graaf V. BENTINCK, in zijne MS. *Aanteekeningen* (z. bov. X D. bl. 247) heeft eenige bijzonderheden nopens dezen Staatsman, in v. *Slingelandt* en in v. *Raadpensionaris*; - ik geef hiervan de eerste, als van meer algemeen belang: 'De Raadpensionaris had boven sijn langdurige ervarenheid, een seer groote penetratie; soo dat hij een saak aanstons in sijn hart aantastte, en van alle kanten kon beschouwen. Hij was geweest een compleet Minister in een Koningrijk: wat te sterk in een Republyk. - Heinsius was gewoon eer hij een zaak doordrong, te ondertasten bij de voornaamste leeden, of en hoe deselve zoude succedeeren, maar Mijnh. v. Slingelandt bragt veeltijds sijn plans in zijn Cabinet gemaakt voor den dag, en wilde die dan doordringen, het geen stuitte. Hij voelde zijn capaciteit en steunde volkomen op sig selven. Het was een geluk geweest voor de Republyk indien hij aanstonts na de dood van Heinsius had kunnen Raadpensionaris worden; want dan had hij de financien, die Heinsius niet publyk maakte, kunnen openleggen, en door het schielijk en onverwacht vertoog van de slegte constitutie van deselve, de Regenten veelligt kunnen beweegen om middelen van redres aantewenden, daar zij nu door de bediening van Hoornbeek reeds gewend waaren geworden aan de slegte staat der financien.']

Bladz. 80, r. 3: 'de gruwlijke moord der Sinezen.'

['Verzameling van verscheide echte Stukken van Batavia herwaards gezonden. Concerneerende den opstand der Chineezen buiten, en de daar op gevolgde gruwelijke Massacre binnen gemelde Stad; bestaande in I. Kort Relaas van den Opstand, en 't geen grootdeels binnen de Stad is voorgevallen. II. Dagregister

van het Gepasseerde in den Optocht van de Compagnies Krijgsmacht, onder Kapitein *Jan George Crummel*. III. Acte van Amnestie. IV. Naukeurig verhaal, bij wijze van Notul, van de Geweldadige Arresteering der drie Ordinaire Raaden van India, *Gustaaf Willem, Baron van Imhof, Elias de Haaze*, en *Izaak van Schinne*, door *Adriaan Valckenier*, Gouverneur Generaal, enz. V. Droom, waarin vele aanmerkelijke zaaken voorkomen, tot opheldering van de voorgaande Stukken, enz.' samen 174 bladz. gr. 8°. - De *Droom* is vooral merkwaardig, als behelzende eene scherpe recensie van al de Gouverneurs-Generaal van Nederl. India sedert *Zwaardekroon*; en niet onduidelijk te kennen gevende, dat toen er onder de Sinezen, over vele vroeger en later geleden onderdrukkingen en afpersingen, eenige beweging was begonnen te ontstaan, zij de slachtoffers geworden waren van het kwaad geweten en ongegrond vermoeden van den brutalen en tyrannieken Gouv. Gen. *Valckenier*. - Dit was ook het gevoelen van BILD. die in zijne Voorlezingen hier bij zeide: 'de Bloedraad en alle de wreedheden van Alva zijn beter te verdedigen dan deze verfoeilijke moord.']

Bladz. 81, (het erfrecht van *Maria Theresia*.)

Quod ad jus. Aangenomen de kracht der Testamenten in Jure publico (die *niets* is):

α) was hier 't testament van Ferdinand twijfelachtig, en 't woord *wettige* moest naar een gezonde hermeneutica verstaan worden in betrekking tot den laatsten bezitter, wiens *linie* men niet onderstellen kon *verworpen* te zijn.

β) *a.* 't Testament daar gelaten, was hier een *successio pactitia* [erfopvolging bij verdrag], die zeker Beieren niet verbond, maar die genen die beloofd

hadden ze te handhaven; - en behalve die verdragen,

b. was 't een Rijksgeschil, dat in 't Rijk legitimo modo had moeten beslist worden.

In dit geval nu zou (Bohemen en Hongarijen uitgezonderd, als notoir van Vrouwelijke successie zijnde) voor 't grootste gedeelte der door Keizer Karel VI nagelaten staten, het recht van Beieren vrij plausibel geweest zijn, als stammende uit Ferdinand.

Maar daar Maria Theresia begon met zich in de possessie te stellen, is dan ook niet vreemd dat Beieren dit als een feitelijkheid aanmerkte, en tot de wapenen greep.

En het zou even weinig vreemd zijn, zoo de genen die zich tot handhaving van Maria Theresiaas opvolging verbonden hadden, nu van achteren begrepen hadden, daar in verrast te zijn, en zich tot een onrechtmatigheid verbonden te hebben. Doch men kan noch Frankrijk, noch Spanje, noch Pruissen toeschrijven, dat hun breken van 't verbond uit overtuiging van rechtmatigheid sproot, of zelfs, dat zij voor zulke bedenkingen en motiven vatbaar waren.

Aan den anderen kant is 't ook zeker, dat de verbonden ter handhaving van de pragmatique sanctie te meer kracht hadden, om dat Beieren ze aangezien had, en niemand onderricht van den grond zijner tegen-sustenue. Hij had dus gezwegen waar het zijn recht gold, en derhalve, daar het toen tijd was die verbintenissen voor te komen, facto daarin toegestemd: waarom men bevoegd was, ze tegen hem te vervullen, schoon hij ook in den grond der zake 't recht op zijn zijde mocht hebben.

Men ziet dus, dat ter wederzijde de oorlog ter

goeder trouw kon gevoerd worden; en zeker was er aan beide zijden een *plus petitio*, die met recht bestreden werd. Doch het klonk hatelijk, een vrouw, de afstammeling van een reeks van zoo veel Keizers, en van zoo veel persoonlijke glans en verdienste, met zulk eene overmacht van de bezitting harer vaderen te willen berooven. En het was meer een persoonlijk belang dat zij wist in te boezemen, dan de zaak zelve, die haar tot het voorwerp van algemeen beklag en algemeene deelneming bij groot en klein maakte. En in Holland en Engeland was het het wezendlijk Staatsbelang (zoo mooglijk) een Keizer en nabuur te weeren, die zoo Franschgezind en zoo naauw met Frankrijk verknocht was als de Keurvorst van Beieren.

Bladz. 87, ond. aan: j^r^. willem van haren.

(De *Friso* van V. HAREN is in alle opzichten een schoon stuk: het ontbreekt misschien eenigzins aan het blijken van de eenheid van plan, maar die bestaat toch, en het is goed gebouwd, en schoon de versificatie misschien hier en daar fautif is, was het denkelijk beter, voor het onder de schaaf van HUYDECOPER geweest was).

[Over W. VAN HAREN en zijn *Friso*, en de correctien door dezen ondergaan, en over den *Leonidas* en andere gedichten - en over zijn' Broeder O.Z.V. HAREN - zie men vooral: *Het geslacht der* VAN HAREN's, *Fragmenten*, door J.H. HALBERTSMA. *Te* Deventer, *bij* J. de Lange, 1829, 315 bladz. gr. 8°. (met facsimile's); een werk, door de gebeurtenissen van 1830 en andere omstandigheden, te weinig bekend geworden.]

Bladz. 89, (Brief van W.C.H. Friso aan de Staten Generaal).

[WAGEN. XIX D. bl. 357 vermeldt dezen Brief, en

geeft er een uittreksel uit, op zijne slinksche wijze, onbeduidend, en het krachtige achterwege latend. Men vergelijke met dat uittreksel den Brief-zelven:

'*Copie Missive van Syn Hoogheid*
den Heere Prince van Orange
etc. etc. etc.'

HOOG MOGENDE HEEREN.

'Ik heb vernomen, dat Uw Hoog Mog: mij tot Luitenant Generaal hebt benoemd, in de Promotie onlangs bij deselve beslooten, na dat van tyd tot tyd, gedurende eenige Jaren hadden gedelibereerd over deese Materie, waar van de Conclusie gedurende dien tyd is uitgesteld en opgehouden geworden om reedenen aan de geheele Weereld genoegsaam bekend, en waar van ik dierhalven niet soude kunnen onbewust zijn al was het dat ik niet direct en uyt de eerste hand daar van hadde moeten werden geinformeert, door de Gedeputeerdens van meer dan eene Provintie ter Vergaderinge van U Hoog Mog: Na ryp overleg, heb ik beslooten niet aantenemen het Ampt dat U Hoog Mog: my tegenswoordig aanbieden, om dat selfs in 't Jaar 1727 al geoordeelt wierd beneeden de Waardigheyt te zyn van Capitein Generaal van drie Provintien, waar mede de Eere hebbe van bekleed te syn.

De gantsche Weereld is kundig, hoe, en op wat wyze men in dese Republicq heeft aangemerkt myne Voorouderen, en de Princen van myn Huys, die bekleed hebben het Ampt van Capitein Generaal, van Provintien van het Bondgenootschap. De Gedenkschriften van dese Landen en de Registers van U Hoog Mog. getuygen daar van, en U Hoog Mog: kunnen niet onbewust zyn, dat door My uyttesluyten uyt den Rang

van Generaal, men My in de onmogelykheyd steld, van te kunnen dienen in de Gecombineerde Leegers van den Staat, buiten het Territoir der Provintien van welke ik de Eere hebben van Capitein Generaal te zyn: sonder aan eene Openbare Veragting bloot te stellen een Waardigheit, die my is aanbetrouwd, en die ik Ongekrenkt te syner tyd ook wederom hoop te geeven; en soo God wil in weerwil der Pogingen van die geenen, die om personeele reedenen de Hoogheid en praerogativen van hunne Provintien souden willen Sacrifieeren door de verklyning van een Carakter daar sy de voorregten en den Luyster van verschuldigt syn, te helpen handhavenen.

Ik sal my niet inlaten in de verdere reedenen die my bewoogen hebben om het besluit te neemen, daar van ik de eere hebbe om U Hoog Mog: kennisse te geeven.

De langdurige deliberatien van U Hoog Mog: over de Promotie, sal genoeg tot een bewys verstrekken by een ygelyk die onpartydig Oordeelt, en die onderrigt is van de ware oorsaek van soo veele uytstellen, dat ten minsten de party die my te kiesen stond een ernstige en aandagtige overweeginge verdienden.

Ik heb moeten Lyden het Geweld, het welke men teegens my geoeffent heeft ten aansien van myne Goederen, en moeten sien dat men my berooft heeft van een aansienlyk gedeelte van de Erven myner Vaderen; onaangemerkt een [on]geinterumpeerde Possessie van ruim anderhalve Eeuw: de Wyse op welke ik behandelt ben ten opsigte van Veere en Vlissingen, en het interdiceeren van den Weg van Justitie, tegen de aloude Privilegien deeser Landen, en de Gronden van de Unie hadden My moeten bevryden van het geene My thans wedervaard.

Maar soo ik het Myne niet heb kunnen beschermen,

het staat aan My, ten minsten, en ik ben door Myn Instructien verpligt, de Eer ende het aansien van Myne Ampten te bewaren, die een Merkelyk deel uytmaken van de Praeminentien en Vryheeden der Provintien uyt welkers Naam ik de Eere heb deselve te bedienen.

Het groot getal van Generaals die benoemd zijn boven den Rang, welke U Hoog Mog: my hebben toegelegd, soo wel als de Clausula van verder aanvulling van derselver getal, insgelijks door Vreemdelingen, bij weygeringe van een of meer der genomineerde, geeft genoeg te kennen, een Vast voorneemen van mijne bevorderinge te rug te houden, en doet My seer weynig hoop scheppen, dat U Hoog Mog: blijvende in die selve gevoelens, van Myn Dienst souden willen gebruik maken, of My Gelegentheyd vergunnen om My bequamer te maken, om nut te zyn. En dit is het geene waar over ik het meeste gevoelig ben.

Ik wensch dat de Vreemde Officieren, welke U Hoog Mog: van willens syn te trekken in Haar Dienst, en die My seekerlyk kunnen overtreffen in bequaamheid, My mogen evenaren, en gelyk zyn in Yver en Liefde voor den Staat. Voor welke ik altoos gereed sal zyn, na het Voorbeeld myner Voorouderen, den laadsten druppel van myn Bloed op te offeren, als 't de gelegentheyt sal vereysschen. Waar mede etc.

't Loo den 7 *October* 1742.

(En was geteekent)

PRINCE D'ORANGE, FURST ZU NASSAU.']

Bladz. 101, 102, (de Pretendent in Schotland, en zijne vlucht).

[- W. SCOTT's *Waverley*. -]

Bladz. 103, 104, (de slag van *Fontenoy*).

[Ik herinner mij, een zeer omstandig, en naar het scheen, naauwkeurig verhaal van dezen merkwaardigen en noodlottigen veldslag, gevonden te hebben in het onuitgegeven gedeelte van P. LE CLERQ's *Geschiedenis der Vereen. Nederl.* waarover straks nader bij bladz. 111.]

Bladz. 103, r. 17: '*redans*.'

(*Redans*, zijn borstweeringen die van achteren open zijn.)

Bladz. 104, r. 13: 'de kolom van *Folard*.'

(De *Chevalier* DE FOLARD had onlangs POLYBIUS in 't Fransch vertaald en krijgskundig behandeld, uitgegeven, en de oude Macedonische *Phalanx* en alle ligchamen die daarmede eenige overeenkomst hadden, hooglijk geroemd: zoodanig een, meenden nu de Franschen, dat de Engelschen hun tegenstelden; en hielden reeds alles voor verloren; tot de Hertog *De Richelieu* deze phalanx met kanon uit een schoot.)

Bladz. 105, r. 13-3 v. ond. 'men vond in de wonden der gekwetsten' enz.

[Men leest hier van niets bij WAGENAAR: doch men zie over deze, en nog andere wreedheid der Franschen bij dezen veldslag, den te weinig bekenden gelijktijdigen Geschiedschrijver MEYER, *Kort Verhaal der Nederlantsche Geschiedenissen*, III D. bl. 71, 72.

WAGENAAR vermeldt in 't breede, de zaak van den Colonel *Appius*: maar niet, dat daarbij de quaestie over de *militaire jurisdictie* mede in het spel kwam. De

volledige titel der gedrukte verzameling van stukken in die zaak, door WAGENAAR aangehaald XX D. bl. 9, is: ‘Enige Schriftuiren in de Proceduren van de Fiscael van de Generaliteit, tegens de gewesene Col. Comm. M.H. APPIUS, over beklag van wandevoir, in de actie van Fontenoy voorgevallen, ter Justificatie van beklaegde met behoorlyke Stukken en Verificatien gelevert en gediend, en nu ter Informatie en Verantwoording voor het gemeen en de nakomelingschap publyk gemaakt.’ 46 bladz. fol.]

Bladz. 111, (de overmoed der Aristocratische Regenten).

[Z.D. X. bl. 305 en de aldaar aangehaalde plaatsen. Ik had gemeend er bij dit Deel meer van te zeggen; doch heb in plaats daarvan, en vooral mede deswege, dat begin van Eigen-Levensgeschiedenis van BILD. dat men bl. 161 en volg. gezien heeft, laten afdrukken en bij dit Deel gevoegd.]

Ald. Aanteek. ‘d'Orville in zijn *Poëmata*, enz.’

[Namelijk PETRUS D'ORVILLE, Broeder van den beroemden Professor J.P. D'ORVILLE, die in 1740 de *Poëmata* van zijnen in 1739 overleden Broeder verzamelde en uitgaf. - De plaats, door BILD. bedoeld, staat *pag.* 121, en verdient zeer, nagezien te worden, doch is te lang om ze hier uit te schrijven.]

Ald. ‘Le Clercq in zijne Geschiedenis van Holland.’

[Het is niet de *Geschiedenis der Vereenigde Nederlanden* van den Remonstrantschen Prof. J. LE CLERC, waarvan BILD. hier spreekt: maar het zoogenaamd Vervolg

daarop door P. LE CLERCQ, waarvan slechts het I Deel het licht heeft mogen zien, *t'Amsteldam* bij *Dirk Onder de Linden*, 1753, 727 bl. 4°; gaande van den Utrechtschen Vrede 1713, tot op den dood van Keizer Karel IV, in 1740. Hoe zeer gematigd, was het blijkbaar geschreven in een Stadhoudersgezinden geest. Denkelijk heeft dit medegewerkt, om het vervolg ongedrukt te doen blijven; hetwelk nog in HS. bij de Familie bestaat, en zeer verdienen zou, als werk van een gelijktijdig, en ook van elders niet ongunstig bekend Schrijver, thans bij de herleefde zucht tot onpartijdige beoefening onzer Geschiedenis, nog uitgegeven te worden; en waartoe ik gaarn mede werkzaam wilde zijn.

Een beknopte, maar lezenswaardige, beschrijving van de *Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden, sedert den aanvang des Vredejaars* 1712, *tot aan den dood des Prinsen van Oranje* (WILL. IV), is door P. LE CLERCQ uitgegeven te Amsterdam 1753, in 423 bladz. gr. 8°, als vervolg van J. BLOMHERT's *Geschiedenissen van 't Vereenigd Nederland*[1].]

1 *De Geschiedenissen van het Vereenigdt Nederlandt, zedert desselfs eerste opkomst tot op deese onse dagen; hoe 't selve verlost, verhoogt en bewaert is door wonderen van Gods Voorzienigheit onder 't bestuur der Princen van Oranje en Nassauw, enz. door* JOHAN BLOMHERT. *De vyfde Druk.* Utrecht 1747. - Een ander vervolg op ditzelfde werk is: *Gods weg met Nederland, of Vervolg op Blomherts Geschiedenissen van het Vereenigde Nederland; Behelzende de Merkwaardigste Gebourtenissen in de Republicq voorgevallen, zeedert het sluiten van den Vreede te Utrecht tot op deezen teegenwoordigen tyd, en hoe 't zelve Verlost, Verhoogd en Bewaard is, door Wonderen van Gods Voorzienigheid onder 't verstandig beleid van Willem den IV. Prinse van Oranje en Nassauw, enz. enz. enz. door* ARNOLDUS ROTTERDAM *Predikant to Zuilen.* Amst. en Utrecht 1753.

Bladz. 118, 119, (beleg en verrassing van *Bergen op Zoom*).

(De verdediging van Bergen op Zoom is zeer schoon beschreven door HAVERKAMP, in zijn werk: '*s Lands verydelde Hoop*[1]) - [bladz. 82-108; die echter niets heeft, wat BILD.'s vermoeden van verraad begunstigt. Even min WAGENAAR, die in zijn XXste Deel, bl. 108-116, deze zaken kortbondig beschrijft. - 'niet door verraad,' zegt stellig en kort af, C. VAN LAAR, in zijne *Levensbeschrijving van W.C.H. Friso* (enz.) II D. bl. 127. Het breedste bericht nopens dit beleg en de vermeestering der Stad, is bij MEYER, III D. bl. 194-227; die ook bl. 227-229 het breedst is met vermoeden van verraad[2]. Behoedzaam schrijft DS. ROTTERDAM, bl 343 v. 'Zommigen niet twijffelende, of de Stad was bij Verraad overgegaan, wierpen de schuld op de *Roomsgezinden*, welkers Kerkgenooten hier door vreeselijk in den haat geraakten. Anderen leiden de schuld op het Guarnizoen, of wel voornaamentlijk op deszelfs Opperhoofden, die men meende, geen genoegzaame voorzorg gebruikt te hebben; terwijl het anders onmoogelyk

1 *'s Lands verydelde Hoope, ter geheugenisse der Ingezetenen vertoont in oon Kort Begrip der Historie van het Leven, de Ziekte, Dood en Begravinge van zyn Doorluchtige Hoogheid Willem Karel Hendrik Friso, Erfstadhouder, Kapitein en Admiraal Generaal der Vereenigde Nederlanden enz. enz. enz. Behelzende, by het Merkwaardige van dien Vorst, al het geene dat in deszelfs leeftyd, byzonderlyk voor- by- en na de Stadhouderlyke Verkiezing, in de Nederlanden is voorgevallen; 't welk met eene uitvoerige Beschrijving der Lykplegtigheid van dien Prins besloten word; ten nutte zyner Landgenooten samengesteld door* J. HAVERKAMP. Amsterdam 1753.

2 Men zie ook de *Nederl. Jaarb.* Octob. 1747, bl. 789, 790.

was die Vesting zo eensklaps kwyt te geraken. Ja ook eenigen laagen de schuld op de groote toevoer van allerlei levensmiddelen, die den Soldaat dertel gemaakt had. Gewis de toevoer was zoo groot, als men ooit in 's lands Geschiedenissen gevonden heeft; maar ook niet dan met omzigtigheid omgedeeld. De bezadigste hielden zich aan 't woord *verrassing*, en stelden vast, dat men zo ligt geen andere oorzaak, of zoude in latere tijden zijn, met grond zoude konnen ontdekken. De Godvreezende zeiden, men moest hier de vinger Gods zien,' *enz.* - 't Geen deze Schrijver aanhaalt, doch niet wil laten gelden, van de te groote toevoer van allerlei levensmiddelen, wordt als oorzaak aangenomen door LE CLERCQ, in zijn *Vervolg op Blomhert*, alwaar hij bl. 340 schrijft: ‘De bezetting, weelderig geworden door den toevoer van spyze en drank, haar, om haar aan te moedigen, uit verscheide steden van Holland, door mildadige lieden, toegezonden, had de naauwe toezigt verzuimd, die zij had moeten hebben in een belegerde vesting, wier bressen alrede wyd genoeg waren om den algemeenen storm te verwachten, in welken zij overrompeld werd.' [1] - Trouwens, daar de toevoer te water open bleef, en er in het Land, door de verheffing van Prins Willem IV tot Stadhouder, een wonderbare geestdrift was opgewekt, toonde zich deze in een uitbundige en overdreven toevoer van allerlei levensmiddelen en versnaperingen aan de dappere verdedigers eener vesting die als de sleutel van Zeeland en Holland beschouwd wierd. Dien overvloed, en de daardoor bij het guarnizoen ontstane ‘dertelheid en brooddronkenheid die ten Hemel schreeuwde,' beschrijft en

1 Men zie de opgave van zulke bezendingen bij hem ald. in de Aant. bl. 344, 345, en in den *Europ. Mercur.* 1747 bl. 157, aangehaald door VAN WIJN, *Bijvoegs. op* WAGEN. XX D. bl. 66.

beklaagt ook de Predikant J.D. FOLKENS, die het beleg en innemen der Stad mede verduurd had, en uit wiens MS. *Dagverhaal der Belegering van Bergen op Zoom*, als mede uit den *Europ. Mercurius* van 1747, de Heer VAN WYN, in die *Bijvoegselen*, vele bijzonderheden bijgebracht of toegelicht heeft.

Zeker heeft de Fransche wakkerheid in dien nacht van 15/16 September de slaperigheid der onzen verschalkt: Z. FOLKENS, bij VAN WYN, bl. 66, 67, en de *Gedenkschriften van den Graaf* VAN HORDT (over welke straks nader), I D. bl. 151. Maar die slaperigheid kan zeer wel geenszins geveinsd of gekocht geweest zijn; en een natuurlijk gevolg, 't zij der afgematheid door gedurigen dienst (als hebbende de bezetting, die door sneuvelen zeer gedund was, soms maar 8 van de 24 uren rust); 't zij dan der vadsigheid door overvloed van spijs en drank, Z. VAN WYN *Bijvoegs.* bl. 64[1].

De Zweedsche Graaf VAN HORDT, die in dezen oorlog onder den Vorst van Waldeck in het leger van den Staat gediend heeft, zegt in zijne *Gedenkschriften*[2] I D. bl. 139: 'Hoezeer ik aan den moed, de onverzaagdheid en bekwaamheid van de *Franschen* volkomen recht moet doen, kan ik my echter niet weêrhouden van te verzekeren, dat zy deeze vesting nimmer zou-

1 Vergelijk WAGEN. XX D. bl. 112, (alwaar ik denk, dat r. 10 v. ond. in plaats van *om dat*, moet gelezen worden *zoo dat*).

2 - '*Door hem zelven beschreven.*' Amst. bij Holtrop, 1798, twee dunne deeltjes in gr. 8°, vele bijzonderheden behelzende, en wegens I D. bl. 59-146, mede behoorende tot de buitenlandsche bronnen voor onze geschiedenis. De titel der Hollandsche uitgave meldt niet, uit welke taal die Gedenkschriften vertaald waren: ik denk, uit het fransch; maar dan moet er nog in 1805 een nieuwe fransche redactie van dezelve uitgegeven zijn te *Parijs*, door BORELLY; z. de *Gött. gel. Anz.* 1806, N°. XI.

den veröverd hebben, indien de bezetting en onze armée hunnen plicht naar behooren hadden gedaan, en dat, zo de Vorst van *Waldeck* aan het hoofd van onze armée geweest ware, alle de pogingen van den vyand om zig meester van de stad te maaken, vruchtloos zouden geweest zijn.' - Het is wel mogelijk, dat bij den *Prins van Oranje* eene jalouzy bestond tegen den *Vorst van Waldeck*, die in een sterke worsteling tusschen de wederzijdsche vrienden en begunstigers (zie WAGEN. XX D. bl. 63, 64), over hem in het bekomen van het Opperkrijgsbevel over het Staatsche Leger getriumfeerd had[1]; en ook dat, gelijk de Gr. V. HORDT hem verder verwijt, de Prins zich ten opzichte van het geheele krijgsbedrijf wat veel op den Engelschen Hertog *van Cumberland*, zijn' Schoonbroeder, verlaten hebbe[2].

1 VAN HORDT, *Gedenkschr.* I D. bl. 121: 'Gewoonlijk zijn alle de republieken in twee partijen verdeeld; en dit zag men toen ook in de *Hollandsche*. De eene partij was voor den Prins *van Orange*: en de andere, welke men de *antistadhoudersche* noemde, deed alles wat in haar vermogen was om de oogmerken en begeerten van de eerstgenoemde tegen te gaan. De laatstgenoemde, welke tot hier toe meester was geweest, had den Vorst *van Waldeck* aan het hoofd van de krijgsmagt der republiek geplaatst. Men was dus mooglijk te kort geschooten in de achting en oplettendheid ten aanzien van den Prins *van Orange*: iets, 't welk niet dan al te dikwijls gebeurt, wanneer men de sterkste is; en van zyne zyde, wist ook de Stadhouder, by voorkomende gelegenheden, daarover zyne gevoeligheid te toonen.'

2 Ald. 'Zyne eerste zorg was om zig toe te leggen op het gene de republiek inwendig betrof, en op de middelen om zig in zyne hooge waardigheden te bevestigen; hy hield zig niet zeer sterk op met de krijgsverrigtingen, die door zynen schoonbroeder, den Hertog *van Cumberland*, ingevolge het plan, 't welk geduurende den winter tusschen de drie geüllieerde mogenheden beraamd was, bestuurd werden.'

Het moge ook vreemd schijnen, dat men in het Opperbevel over het krijgsvolk en de plaatsen tusschen de Maas en Schelde, aan den Vorst van Waldeck een man had voorgetrokken, 'die zich vergeefs op zijne hooge jaren, zwakheid en doofheid beroepen had, om van dezen post ontslagen te zijn;' en die juist in zijn 87ste jaar trad, op den dag toen hij te Bergen op Zoom zijn intrede deed (WAGEN. XX D. bl. 109): en het heeft zeker in het beslissend oogenblik geen goed gedaan, dat toen CRONSTROM, 's morgens te drie uur, verwittigd werd van het aanrukken eener Fransche colonne, 'deze Oude Heer, niet al te wel in staat zijnde om zich in persoon daar naar toe te begeven, en meenende volkomen gerust te kunnen zijn, dat alles wel bezorgd en buiten gevaar gesteld was, zich vergenoegde met te bevelen dat een paar compagnien zich naar het bedreigde punt zouden begeven: - welke dan, ten 4 uren daar aankomende, en onder den capitalen wal door, door het sortie-poortje in de drooge gracht gekomen, de Franschen reeds aldaar vonden staan; waarop zij schielijk retireerden, latende door verbaasdheid het gemelde sortie-poortje achter zich open:' (V. LAAR, *Levensbeschr. van Will. IV*, II D. bl. 123, 124); - waar door dan voorts de Franschen binnen drongen[1].

Doch buiten alle denkbeeld van jaloezy, kon Prins *Willem IV* zeer wel reden hebben om den Vorst *van Waldeck* niet voor- maar liever achter-uit te zetten. De

1 Het heeft ook denklijk aan de operatien ter verdediging en tot ontzet dezer gewigtige vesting, gedurende de twee maanden dat het beleg geduurd heeft, geen goed gedaan, dat het bevel over de vestingen en de troepen daar in en daar om heen, tusschen drie à vier Generaals verdeeld was. (Z. WAGEN. bladz. 109, 110. - Vergel. *Brussel*, August. 1830.)

Graaf V. HORDT zegt zelf (I D. bl. 128), 'dat de Prins in dezen oorlog niet voldaan was geweest van hem als commanderend Generaal van de geheele auxiliaire armée der Republiek.' - 'De ongelukkige uitval der Veldtogten van den Staat, onder 't bevel van deezen Vorst, had het vertrouwen op hem, hier te Lande reeds in het voorjaar van 1746, zeer verminderd,' zegt V. WYN, *Bijvoegs. op* WAG. XX D. bl. 46 (z. ook bl. 28). Evenwel had men hem weer voor het jaar 1746 als Opperbevelhebber doorgedrongen (WAGEN. bl. 64). Daarop was de verheffing geschied des Prinsen *van Oranje*, tot Stadhouder en Capitein-Generaal, onder wien dus de Vorst *van Waldeck* kwam te staan. Z. V. HORDT, I D. bl. 120). t'Is waar, deze zegt daarbij: 'de Vorst *van Waldeck* toonde, na deze omwenteling denzelfden ijver.' 't Is mogelijk: - '*denzelfden*;' maar welken en hoedanigen? Hooren wij den braven V. HORDT zelven over den slag bij *Lafeld*, die later plaats had (I D. bl. 124, 125): 'Het *centrum* van onze armée was onbeweeglijk; en ik was in hetzelve geposteerd. Ik had dus gelegenheid van aanschouwer te kunnen wezen van het zeldzaamste en schoonste schouwspel, 't welk een krygsman kan bywoonen, dat is te zeggen, van op mijn gemak twee honderd escadrons van den eenen en anderen kant op elkanderen te zien aanvallen en elkanderen met een ongelooflijken moed het hoofd bieden. De vleugel, welke gevochten had, nam vervolgens de wijk naar *Maastricht*, en ons *centrum* en rechter-vleugel volgden denzelven als lammeren. Wy wierden, als naar gewoonte geslaagen; en toen gevoelde ik sterker dan ooit hoe onaangenaam het is om in eene *geällieerde armée* te dienen, in welke zig een ieder het recht aanmaatigt van te beveelen,' enz. - Maar wie had bij dat gevecht dat onbeweeglijk centrum onzer armée

gecommandeerd, en onbeweeglijk gehouden, en de Engelschen alleen in het vuur gelaten? - de Vorst *van Waldeck*, Z. WAGEN. bl. 107: - en het winnen van dien slag gaf de Franschen gelegenheid om Bergen op Zoom te belegeren (WAGEN. bl. 108).]

Bladz. 122, r. 10: 'onderdanen'[1].

[Z. boven, in het I D. bl. 115 en 339 en *Voorr*. bl. xv. - In de *theorie*, keur ik de staatsrechtelijke onderscheiding, welke de beroemde HEEREN in zijne *Ideën* maakt tusschen *Burger* en *Onderdaan* (elders nader te ontwikkelen) zeer goed: maar het is moeilijk die streng in praktijk te brengen: - gelijk het, trouwens, soms moeilijker is dan men theoreticè denken zou, *absoluut*-Monarchale en constitutioneel-Monarchale regeeringen te onderscheiden. En met het woord Onderdaan is men in onze oude *quasi*-vrijheid nog al gul geweest. P. BORT in zijn werk over de *Hollandsche Leenen* betoogt opzettelijk, dat de Heeren der Hollandsche Hooge Heerlijkheden recht hadden de opgezetenen hunner Heerlijkheden *onderdanen* te noemen[2]; en JAN VOS noemt zich wel Onderdaan van een enkelen Amsterdamschen Burgemeester aan wien hij een werk opdroeg. - Prins Willem IV zelf, voor zijne verheffing, teekende zijne brieven aan den Hollandschen Raadsheer *A. van der Mieden* - of als de brieven door een Secretaris geschreven waren,

1 Alh. r. 13 staat door drukfout: Ingezetenen *l.* Ingezeten.

2 P. DORT, *Tract. v. Hooge- en Ambachts-Heerlijkheden*, 3 D. N°. 207; in zijne *Werken*, 's Gravenh. 1681, fol. - (Onze Koning daarentegen heeft zelfs de bezitters van voormalige Heerlijkheden uitdrukkelijk verboden zich *Heeren* van de plaatsen te noemen, en hun slechts toegestaan den naam der plaats bij hun geslachtnaam te mogen voegen.)

teekende zich de Prins eigenhandig er onder - '*zijn onderdaenige en gehoorzaeme Dienaar*[1].']

Bladz. 127: (Vrede van *Aken*).

[Over deze Vredehandelingen en dit tractaat, zie men WAGEN. XX D. 77 Boek, § 9, 11, 12, 26, 27, 28. Hoe zeer al de partijen, als BILD. zegt, thans vredegezind waren; gaf de menigvuldigheid der partijen, en de zonderlinge praetensien en onhandelbaarheid van sommige hunner, nog al moeilijkheid, en vereischte veel beleid om ze op te ruimen, en om vooruit te komen. Althans volgens de Gedenkschriften van den Graef VAN BENTINCK (over welke nader bij het volgende deel) welke zeer veel merkwaardigs, en bij ons nog onbekend, over al deze handelingen behelzen. Hij stelt zich zelven nog al op den voorgrond: - maar zijn' medeafgevaardigden o.z. VAN HAREN deerlijk in de schaduw (of eigenlijk, in een lelijk licht).]

Bladz. 137, r. 2 v. ond. 'de *Koningen* des Lands.'

[Z. hier boven bladz. 179.]

Bladz. 139: (Ridders van het Heelal - *Concordia et Libertate* - Doelisten - *Gimmenich*).

[Z. bov. in de *Levensgeschied*. bl. 171 v., 175 v., 178.]

Bladz. 143, ond. aan: 'Kooplieden en Burgers.'

(*Kooplieden* zijn in Amsterdam iets meer dan *Burgers*. Zij wonnen geld, werden rijk, zoodat de Patriciers wel

1 (Bepaaldelijk tot op de helft van 1743; later wordt het slechts '*onderdaenige* (en *ond.*) *Dienaar*.'

eens goed vonden zich door het huwelijk met Kooplieden te verbinden, maar op de Burgers zag de Regeering laag neder. Zelden kwam er een burger op het stadhuis, of hij werd aangesproken met den naam: *kerel*. Bij Burgemeesteren moest een burger altijd aan de deur blijven staan. Dit onderscheid is nog eenigzins gebleven in de opdracht van de Klappermansprenten, die geadresseerd worden aan alle *Heeren* (d.i. regeering), *Kooplieden, Burgers*, en *Inwoners* der Stad Amsterdam. Wanneer Willem IV nu slechts *Kooplieden* in de regeering gebracht had, was het te verdragen geweest, maar *burgers* viel aan de *heeren* hard.)

Bladz. 146, r. 16 enz. 'Onderschouten' - 'valsche Exploicten.'

(In Amsterdam heeft ieder Onderschout zijne dienders: de politie aldaar met verstand, bescheidenheid en overleg behandeld wordende, moet men er dikwijls van het *strictum jus* afgaan. Nu waren deze Onderschouten niet altijd lieden van principes, en hunne Dienaars hadden een zeker soort van gezag. Deze lieden, wanneer zij iemand een slecht hart toedroegen, maakten dan door hunne emissarissen hier en daar kleine opschuddingen, en namen de personen, die zij vooraf hadden bepaald, gevangen, welke vervolgens zwaar gestraft werden. Deze opschuddingen nu noemde men *valsche exploicten*. Ook waren er, om de Doelisten gehaat te maken, vele lieden die twist zochten op publieke plaatsen, waarop dan kloppartijen volgden: lag dan een der Doelisten onder, zoo kwam hij vruchteloos klagen; maar overwon hij, zoo werd hij in eene boete geslagen: en indien dit meermalen gebeurd was, werd hij, volgens een recht van Willem I, dat schandelijk misbruikt werd, de stad uitgezet.)

Bladz. 152: (eed der Wijnkoopers).

't Recht om dien eed voor vernieuwd te houden, hevig betwist ook door EL. LUZAC.

Eigenlijk *logomachie*. Want het kwam in effecte neer, op het voegen van de *straf* van meineedigheid bij die der Ordonnantie op de verkorting van 's Lands recht.

't Kwaad uitwerksel daar van echter:

1°. ten aanzien van 't geval zelve:

2°. ten aanzien van de minachting voor den Eed:

3°. ten aanzien van 't begrip der verplichting van den eed *om iets te doen of te laten*.

Voorbeelden daar van *in re criminali* bij 't Hof van Holland.

Bladz. 159: (dood van Willem IV).

[Het verslag van de lijkopening vindt men in deszelfs geheel bij V. LAAR, *Levensbeschr. van Willem IV*. II D. bl. 330-334: met de toepassing op bl. 334: ‘dat daar uit zonneklaar blijkt, dat de dood van zijne Doorl. Hoogh. in allen deelen niet alleen natuurlijk geweest is; maar dat het, natuurlijker wijze gesproken, een verwonderingswaardige zaak is, dat Z.H. nog zoo lang heeft kunnen leven.’]

Bladz. 160: (*Willem IV.*)

[1.) Onder de duizende politieke brochures van 1780-1787 is er een, getiteld: *Zamenspraken gehouden in het rijk der Dooden, tusschen* Willem Carel Hendrik Friso, *Eerste Dienaar van Staat der Vereenigde Nederlanden, enz. enz. enz.*, Mr. Jan Hop, *Raad en Thesaurier Generaal van de Unie, enz. enz., en* Mr. Pieter Burman,

Professor enz. enz.; zonder jaartal, 67 bladz. gr. 8°. (*Tweede Zamenspraak enz.* z. N°. 6, 69 bladz. gr. 8°.) nog steeds lezenswaardig, als blijk hoe een verstandig en kundig Aristocraat - maar Amsterdamsch Patricier - *Willem IV* beschouwde. De Schrijver was de geleerde Mr. MATTH. TEMMINCK.

2.) Door de goedheid van den letterlievenden Raadsheer in het Hoog Gerechtshof te *'s Gravenhage*, Mr. J. SCHONCK, heb ik inzage gehad van een menigte meest eigenhandige brieven van Prins Willem IV, aan den Raadsheer in den Hoogen Raad, Mr. A. VAN DER MIEDEN; beginnende *Bath*, 30 Januarij 1734, en loopende tot 22 December 1747 (waaronder ook eenige korte van Prinses *Anna*). Deze brieven verspreiden veel, en doorgaans zeer gunstig, licht op den persoon van den Prins; en verdienden wel eene plaats in het Archief van het Koninglijk Huis.

3.) Eene blijkbaar gelijktijdige en oprechte beschrijving en karakterschets van *Willem IV*, was verdwaald geraakt in het *Algemeen Nieuws- en Advertentie-Blad* van den 6 Mei 1829, (N°. 36) pag. 3, 4. Ik meen wel te doen met die hier beter te bewaren, (onder dankzegging echter aan de genen die, door ze daar te plaatsen, veroorzaakt hebben dat ze hier opgenomen worden kan):

'*Willem-Carel-Hendrik-Friso, Prins van Orange*, was, van Zyn Geboorte af aen, geschikt, om tot een meer dan gewone lengte op te wassen; dog een toeval, 't geen hem op zyn vierde jaer overkwam, heeft zulks verkort, en deed het Lichaem neigen na de slinker zyde; 't geen niet belette, dat men in Hem een grootmoedig en aengenaem gelaet bespeurde. 't Haïr van Zijn Hoofd was bruin en welgeplaetst; Zyne Oogen waeren groot, blaauw, leevendig en geestig; alles met een opslag beschouwende; 't Weezen inneemend, Schoon en Gelukkig.

Hy wierd na Zyn Vaders dood gebooren, en die geene aen wie

de zorg van Zyn eerste opvoeding was toevertrouwd, liëten Hem byna geen ander onderwys geeven, dan in de Latynsche Tael en in de kennis van de Godsgeleerdheit. Hy gevoelde het ongelijk 't welk Hem, door dat versuym was toegebragt, en bevlytigde zig met zo veel iever en een goeden uytslag, dat weynige Vorsten met Hem, in verstand waeren te vergelyken. Maar wel inzonderheyd leyde hy zich toe op die deelen der Wiskunde, welke Hy meinde Hem van de meeste nuttigheyd te konnen zijn. Met een woord, Hy trachte naer kennis en bekwaemheyd, en liet nooit geleegenheyd voorbygaen om Lieden, welke hy meinde in eenige Wetenschappen ervaeren te zyn, te ondervragen.

Hy had een weergaloze Geheugenis. Behalven de Latynsche en Zyne Moedertael, waar in Hy zig met een wonderharelyke netheyd en fraeyheid uytdrukte, sprak Hy nog drie Taelen; te weten de Hoogduytsche, Engelsche en Fransche.

De wederwaerdigheden, dewelke Hy, geduurende de eerste zes-en-dertig Jaeren Zyns levens, heeft ondergaen, zyn niemand onbekend. Dezelve waeren groot, dog niet bequaem om Zyne leydzaemheyd ten cynde te brengen. Ook was Hy daer aen niet gevoelig, dan voor zo verre het strekken konde, tot een uytmuntend voorbeeld van Grootmoedigheyd, vergevende de verongelykingen, Hem aengedaen, zelfs wanneer 't aen hem stondt zig te kunnen wreeken. Ook betoonde Hy zig altoos minder geneigd tot haat dan tot Vriendschap; nooit heeft men in Hem bespeurd, dat Hy, ingeval van nood, Zyne hulpe geweygerd heeft, zelfs aen zulke, die hem hadden doen gevoelen, dat Hy misgetast hadt, in zig op hen te betrouwen.

Hy was haestig, dog straks bedaard, en deed zyn best, zo veel zyne Waardigheyd toeliet, om zyne drift, te doen vergeeten aen de geene die 'er het voorwerp van waeren geweest.

Door een' gemaetigheyd, zoo zelden in Prinçen gevonden, gevoelde Hy dat zyn gezag behoorde bepaelt te zyn, ter zelver tyd wanneer een ieder blyken gaf, van het te willen uytbreiden.

Verwerpende alle geweldaedigheid, was Hy altoos voor de zagtste middelen, en ging die neiging zo ver by Hem, dat Hy te veel afkeer had om te straffen, en zelfs om iets te weygeren. Hy is van veelen in dat opzigt te streng veroordeeld, gelyk ook weegens de al te goede gedachten dewelke Hy van andere hadt,

in tegenstelling van het mistrouwen dat Hy in zig zelven stelde. Deeze Zyne lactste gesteldheyd, zal vreemd moeten voorkomen aen alle die de toejuyching weeten, welke Hem niemand heeft konnen weygeren in de Vergaderingen, waer in Hy dikwils geleegenheyd heeft gehad te spreeken. Men heeft in dezelve altoos verwonderd geweest over Zyne ongemeene vaerdigheid in 't begrypen der zaeken, en over Zyn verheeve en nadrukkelyke wyze van die te uyten: Gaven, welke gepaerd met Zyne minzaemheyd, alle harten t'hemwaerds trokken.

Een Vorst zodaenig toegejuicht, hadt zo veel te meer recht om een hoog gevoelen van zyn Perzoon te hebben, wanneer Hy in zig zelven gaende, bevond een gantsch zuyvere en standvastige bereydwilligheid om wel te doen, gepaerd met groote en edelmoedige gevoelens, waer aen Hy terstond, zonder eenige moeite, al Zyn eygen belangen gewillig opofferde.

Zyne geneygdheyd strekte tot het prachtige, en te gelyk tot mildaedigheyd, en de overweeging alleen, konde Hem daer van doen wederkomen tot spaerzaemheyd. Hy stelde Zyn vermaek in het doen van Mildaedigheden, en deelde dezelve uyt als iemand die met de behoeftigheyd van anderen, ten hoogsten was aengedaen.

Gevoelig zynde aan de aengenaemheden der zaemenkomsten, bragt Hy alles by, om dezelve aengenaem en vrolyk te doen zyn, en vermits de goedaerdigheyd den grondslag van Zynen inborst uytmaekte, zo was zyn grootste behaegen, al de geene die zig by Hem bevonden, volkomene vryheyd te doen hebben.

Geduurende de laetste jaeren van Zyn leven, heeft hy veel gearbeyd, hoe zeer ook het Hem zwaerder viel dan een ander, uyt hoofde van Zyne onpasselykheeden, die dagelijks meer en meer toenamen; Dog niets viel Hem te zwaer, wanneer het aenkwam op zijn plicht en liefde voor het Vaderland.

Hy was oprecht Godvruchtig, een ieverig Protestant, en verdraegzaem, zodanig als 't Bestier van de Republicq het vereyschte. Een vyand van alle heyligschendinge, ongebondenheid en een aenstotelyk leven, altoos groote achting betoonende voor Deugden en Verdiensten.

Hy was een goed en gelukkig Echtgenoot, goede Vader, goede Zoon, en een goede Meester.

Hoewel, aen de eene kant Zyne volslaege Onderwerping aen de beveelen der Voorsienigheyd, aen verscheyde beproevingen bloot gesteld is geweest, zyn egter Zyne Deugden, aen de andere zyde, luysterryk in dit leven vergolden. Hy heeft het Land gered, den weg geopend die men vervolgen moet, om den Staet wederom te brengen tot Zyn vorigen luyster, en heeft in Zyn Huys, benevens Zyn Voorbeeld, overgelaeten, het waerdig Pand van de Vryheyd en 't geluk des Gemeenen bests.'

4.) In die *Zamenspraken* (N°. 1.) wordt bl. 50, 51 tot lof van Prins Willem IV bijgebracht: 'dat hij op de Academie zijnde, den Professor DRAKENBORGH verzocht had, dat hij hem, beide de deugden en ondeugden zijner Voorouders zonder eenig achterhouden voor oogen stelde.' (Heeft DRAKENBORGH, zoo als de Schrijver gist, daar aan niet volkomen voldaan, dan was dit de schuld van den Prins niet: maar de 'vrijmoedige' d.i. hatelijke en brutale toon van P. BURMAN *Secundus*, die zelfs aan verstandige, ofschoon echt Aristocratische, Amsterdamsche Regenten mishaagde, behoeft zeker niet tot voorbeeld gesteld worden.)

5.) De smaad, dien de Prins, vóór zijne verheffing, voornamelijk in Holland, ondergaan moest (BILD. bl. 160), was, naar ik meen, meest negatif; door weigeren en verbod van uiterlijk eerbewijs, en zoo weinig mogelijk notitie van hem en zijne doortochten of verblijf aldaar te nemen. Stelliger was het 'in Friesland' (*ald.*); alwaar (en in Groningen) de Prins Stadhouder, in verschil met de Staten geraakt, uit het veld geslagen werd, zoodanig zelfs dat hij zich voor een tijd lang naar zijne Duitsche Staten verwijderde. - Doch hoe hatelijk en argwanig men in Holland reeds vroeg tegen den jongen Friso was, blijkt mede hier uit, dat toen de Leidsche Predikant L. STEVERSLOOT 'het Vorstelijk verjaren van Z.D. Hoogl. *W.K.H. Friso* (enz.) twaalf

jaren geworden d. 1 van Herfstmaand 1723,' met een warm en krachtig vers, in druk uitgegeven, bezongen had, een ongenoemde dit gedicht herdrukken liet met een er tegen overgeplaatste *weergalm* en parodie van smaad en schimp tegen den Dichter[1].

6.) Hoe ver in den woeligen tijd van 1784-1787 de hatelijkheid tegen het Huis van Oranje ging, blijkt mede uit het geen men in eene andere *Zamenspraak in het Rijk der Dooden*[2], den Prof. BURMANNUS *Sec.* laat vertellen, dat de geheele inval der Franschen in Staatsvlaanderen (die tot beroerte en opschudding in de Republiek, en ter verheffing van *Willem IV*, aanleiding gaf) door *zijne* Creaturen aan het Fransche Hof aangestookt en bewerkstelligd was om dit effect te weeg te bren-

1 (Op het *Elfde* verjaren van den Prins d.i. Sept. 1722, was een geheele bundel dichterlijke zegenwenschen, waar onder van Cl. BRUIN, P. LANGENDIJK, en P. MERKMANS JR., uitgekomen te *Amsterdam*, bij JO. OOSTERWIJK, in gr. 4°.)

2 Doch zeker niet van MATT. TEMMINCK, den schrijver van N°. 1. ofschoon het er op toegelegd schijnt te zijn geweest, om deze samenspraak (tusschen wijlen den Burgem. W. HEEMSKERK van Amsterdam, Jr. J.D. VAN DE CAPELLEN TOT DE POLL, JOH. V. OLDENBARNEVELT, J. en C. DE WITT, en Prof. P. BURMANNUS) als een tweede stuk van die eerste te doen voorkomen. Maar deze tweede heeft een geheel anderen toon, meer declamatie, meer hatelijkheid, en minder kennis van zaken, dan de eerste. Ik vind ook een ingewikkeld *desavou* van deze tweede, in de *Tweede Zamenspraak* (tusschen *W.C.H. Friso* (etc.) Mr. *J. Hop, P. Burman* Prof., den Baron v. *Schwarzenberg*, en Mr. *J. de Witt van Jaarsveld*; die het waar vervolg der eerste is) op bladz. 51.
Er is nog eene *'t Zaemenspraak in 't Rijk dor Dooden, tusschen* W.C.H. Friso, Daniel Raap, *en* Hendr. Connegieter, *gedrukt in Holland* 1783; zeker even min van den kundigen en geleerden TEMMINCK, als No. 6, maar geheel in denzelfden trant als die andere, hier vermelde.

gen. Voorzeker, ook hier is het *fecit cui prodest* te ver uitgestrekt. Maar men mag hier zeggen: 'naar de Waard is, vertrouwt hij zijne gasten;' - en zij die zulke aantijgingen doen en verspreiden, hebben zich niet te beklagen over onbewijsbare hatelijke vermoedens die BILD. somtijds op hen werpt. - Die geheele Samenspraak ademt enkel gal en vergif tegen de nagedachtenis van den voortreffelijken Prins Willem IV.]

7.) Ter plaatsvulling nog dit versjen, dat ik, van eene andere hand, onder de papieren van BILD. vinde:

Ses opmerkende [d.i. *opmerklijke*] Vrijdagen.

O Bataviers, dat elk dit in gedagte houde,
't Was Vrijdag, toen de Vorst[a] voor eerst het ligt aanschoude,[b]
't Was Vrijdag, toen hij nam tot echte Gemalin,
't Juweel van Engeland, de schrandere Kroon-Vorstin,[c].
't Was Vrijdag, toen hij wierd tot Neerlands Hoofd verkoren,[d]
't Was Vrijdag, toen hem wierd een Helden-soon geboren,[e]
't Was Vrijdag, toen hij ley het dierbaar leven af,[f]
't Was Vrijdag, toen hij daalde in het graf.[g]

a W.K.H. FRISO.
b Geboren den 1 September 1711.
c Getrouwt den 23 Maart 1731.
d Verkoren den 4 May 1747.
e Geboren Willem de Vijfde.
f Gestorven den 22 October 1751.
g Begraven den 4 Februarij 1752.

Nalezing.

VII deel.

Bladz. 197, r. 15. ‘oorveeg.’

[Dit wordt verhaald in een pamflet van 't jaar 1673, ter vergelijking van *J. de Witt* met *J.v. Oldenbarneveld* geschreven, en getiteld *den waren Barnevelt*, bladz. 6.]

Ald. (Slag van Nieupoort.)

[*Verzamelde Berigten omtrent de Krijgsbevelhebbers* bij Nieuwpoort, 2 *Julij* 1600. Te *Utrecht*, 1836, 116 bladz. gr. 8°. - Een werkjen waarbij Prof. J. BOSSCHA zich wel had mogen noemen.]

VIII deel.

Bladz. 85, 103. (*Hogerbeets*.)

[*De waarde van* Rombout Hogerbeets, *als Mensch en Christen: geschetst uit Brieven van Loevestein door hem geschreven*; door den Hoogl. SIEGENBEEK, in deszelfs *Redevoeringen en Verhandelingen over onderwerpen, tot de Vaderlandsche Geschiedenis en Letterkunde behoorende*, Dordr. 1836, N°. XI, bladz. 285-310, en de

brieven-zelve, in de Bijlagen, bl. 331-383. Z. ook mijn bijvoegsel bij mijne vertaling van VEZIN's *Geschiedenis van het straf- en dood-recht van het gelukkig Eiland Teneriffe*, 1809, bl. 284-289.]

Bladz. 109. '*Willem* II geboren.'

['*Predicatie over de drie laatste versen van den CXXVII Psalm, gedaan op den eersten Julij anno* 1626 *in de groote kercke van 's Gravenhaghe, als den doop van den eerstgebooren soon des doorluchtigen Prince van Orangien ghecelebreert wierdt, door* HUGO BEIJERUS Predicant in 's Gravenhaghe, 1626, zonder pagin.' - in bezit van den Heer Pred. G.D.C. SCHOTEL.]

IX deel.

'Bladz. 20 *aant.* 'Wagenaars assertie' enz.

[Dat - en hoe - Amsterdam verdedigbaar zij, is uitvoerig betoogd en ontwikkeld door den *Luit. Genrl.* KRAAYENHOFF, in zijne zeer gewigtige *Bijdragen tot de Vaderlandsche Geschiedenis van de belangrijke jaren* 1809 en 1810. Te Nymegen, 1831, Bladz. 429-474. - Er is een onbeduidende fransche roman, onder den zonderlingen en bedriegelijken titel: *Memoires de Hollande*, à Paris, 1678, 12°, 456 pag. (hol gedrukt). Dezelve neemt aanleiding en tooneel uit dezen aanslag van Willem II op Amsterdam[1], en schrijft daarover de eerste 94 bladz. en 't schijnt wel, dat de schrijver mede er bij geweest is.]

1 (*Pag.* 88 spreekt hij van den dood van Willem II en zegt: '*Il mourut sur le déclin de son mal, d'un verre de limonade assaisonné au gró des mécontens, selon la nouvelle fausse ou véritable qui s'en répandit alors.*')

Bladz. 134, 135. 'Een Neef van *Jan de Witt*, die zich ook met versen maken ophield.'

['Is, volgens P. PAULUS (*Inleid. tot de Verkl. d. Unie v. Utr.* bl. 76), het onzeker, of *de Witt* dan wel *la Court* de opsteller zij van het *Publiek Gebed*, ontwijfelbaar zeker is *J. de Witt* [de later Raadpens.] de Schrijver van *Horace en Curace* (1648), waarvoor hem ook HUYDECOPER, *Proeve van Taal- en Dichtkunst* 2 Uitg. I D. bl. 97, en allen vóór en na hem houden.' *Aanmerking van den Heer Pred.* G.D.C. SCHOTEL.]

Bladz. 216 (de overtocht van den Rhijn.)

[BILD. behandelt, naar zijne gewoonte, deze gebeurtenis slechts kort, omdat ze in 't breede verhaald was door WAGENAAR, XXIV D. bl. 30-35. Doch met dezen moet men nu ter opheldering en aanvulling vergelijken, het artikel: *de Overtogt van* Lodewijk XIV *over den Rijn*; door O.G. HELDRING: in de *Bijdragen voor Vaderl. Geschiedenis en Oudheidkunde. Verz. en uitgeg. door* IS. AN. NYHOFF, 2e Stukje, Arnh. 1836, bl. 93-103.]

Bladz. 245, 246 (de stap van *Willem II.*)

[Een geschiedkundige, die zich teekent met de letters V.H., heeft zich de moeite gegeven, in December 1833, in twee Dingsdagsche Leeuwarder-Courantbladen, eene verhandeling te leveren: 'Korte beantwoording der geschiedkundige vraag: of de aanslag van Willem II, Prins van Orange en Stadhouder van Holland, op Amsterdam, in den jare 1610, getoetst aan de toenmalige Staatsregeling van ons Gemeenebest, voor eene daad van wettig gezag, dan wel voor eene overschrijding van magt te houden is?' - welke laatste vraag hij bevestigend beantwoordt, en dus in de zaak zelve

tegen Willem II meent te moeten beslissen. Na overweging echter van dat betoog, acht ik niets te moeten te rug nemen van hetgene ik hier, IX D. bl. 246 geschreven had; doch er dit te moeten bijvoegen: - de *praemissen* toegegeven zijnde, volgt nog de *conclusie* niet. Het was eene overschrijding van Willems *wettig*, d.i. *gewoon* gezag: maar hij kon ter goeder trouwe het besluit der Staten Generaal van 5 Junij 1650 houden voor analogue aan het bekende Romeinsche: *Videant Consules ne quid detrimenti res publica capiat*! het welk de bestaande Autoriteiten met een Dictatoriale macht bekleedde; en dus hier, waar de quaestie was van het verbreken of handhaven der Unie, zich gerechtigd rekenen om met alle middelen onder zijn bereik toe- en door te tasten. Hij deed dit, gelijk de Romeinsche Consules in zulk een geval, op zijne verantwoordelijkheid. Zoo werd dan ook bij zijn leven, de daad en de gevolgen daarvan gehomologeerd; zonder dat men zelfs begeerde kennis te nemen van zijne schriftelijk ingeleverde verdediging. Na zijn dood werd de daad afgekeurd en gefletrisseerd: maar dit bewijst alleen, dat toen de hekken geheel verhangen waren; en men zie ten overvloede, wat nog in het jaar 1668 'de Heeren van *Zeeland* aan haar Hoog Mog. schreven, scherpelijk reprocherende de Provincie en de proceduren van *Holland*,' bij AITZEMA XIV D. bl. 149-157. uitg. in quarto.]

Bladz. 252-254 (Willem II 's plan om den oorlog weer te ontsteken.)

[Ik had gezegd, bl. 253, aanteek. niet te weten, dat de echtheid der *Negociations du comte* D'ESTRADES ooit betwijfeld was[1]. De Heer M[r]. G.W. VREEDE schrijft

1 (In den laatsten regel dier aanteek. is, ik weet niet hoe, een zinstorende scheidstreep (-) ingeslopen: men leze aan-één: 'immer betwijfeld is.')

mij hierover: 'De drie bewuste stukken aangaande de onderhandelingen met *Willem II*, zijn ook door KLUIT *Ind. Chronol.* N°. 432 geoordeeld te zijn "dubiae fidei." - Mij schijnen zij dit niet meer toe, vooral na uwe zoo natuurlijke verklaring. Vergelijk eens met uwe aanmerkingen die van DE NENY, *Mem. hist. et polit. des Pays Bas Autrich. I*. 85 (uitg. van 1784), welke het gewone verwijt van eerzucht inhouden, maar *à l'appui* van uw gevoelen komen.']

Bladz. 258, 259 (en X D. bladz. 236, 237 in de aant.)

[Het is mij later gebleken, dat beide deze portretten getrokken zijn uit een breeder beschrijving, waarmede aanvangt een boekjen van 1672: *Leven, en Doodt, Van de Heeren, en Meesters*, Cornelis *en* Jan de Witt. (bl. 1-4):]

Bladz. 270, 271. (*Buat.*)

[De Heer Pred. SCHOTEL verwijst hierbij mij - en den Lezer - tot de Aanteekening van ROUSSET *op de Histoire du Stadhouderat par l'Abbe* RAYNAL, *pag.* 130.]

Bladz. 282.

[Aant. (1) r. 2, *Amsterdammer l. Rotterdammer*.]

Bladz. 283. (Bild. aanmerkingen bij Antonides.)

[Deze zijn sedert, ten gevolge van mijne ernstige bemoeying, in bet licht verschenen (zijnde echter de uitgave zelve buiten mij geschied). Men vindt nu deze plaats ald. bladz. 91.]

Bladz. 287, 288. (Fierheid van den jeugdigen *Willem* III.)

[De Heer Mr. G.W. VREEDE herinnert mij hierbij aan de *Brieven van den Graaf* D'ESTRADES van 8 Mei 1664 en vervolgens, in de *Negociations* T. II. p. 429, 430, *enz.*]

Bladz. 305. '*Paauw en de Knuit.*'

[De gissing van mijn' kundigen vriend Mr. G.W. VREEDE, dat AMELOT deze anecdote wel kon hebben uit de Geschiedenis van dit tijdperk beschreven door JO. LABARDEUS of J. DE LA BARDE, vind ik bij 't naslaan van dat werk bevestigd. Het verhaal, waaraan dit getuigenis veel gewicht bijzet, staat bij hem p. 259 der Latijnsche uitgave: doch zoo gelijk aan 't gene ik uit AM. D.L.H. opgegeven heb, dat ik niet noodig acht de plaats, die toch ook zelve slechts vertaling is, hier uit te schrijven. JO. LABARDAEI, *Matrolarum ad Sequanam Marchionis* (Marquis de Marolles) (etc.) *de Robus Gallicis Historiarum Libri decem, ab anno* 1643, *ad annum* 1652. Paris. 1671. gr. 4° pp. 780 en Index.]

Bladz. 307. *C. Bosch; R. de Carpentier.*

[Z. beneden de Nalez. bij D. X. bladz. 327.]

X deel.

Bladz. 1, r. 3 en aanteek. 'brink.'

[Dit woord is in de zelfde beteekenis gangbaar in het Engelsch; - 'the brink of destruction,' in denzelfden zin als hier: den rand of boord van ondergang of verderf.]

Bladz. 83. r. 4 enz. (Brandenburg.)

[Een beweeglijke brief van beklag en aanbeveling van den Keurvorst aan de Stad Amsterdam, waarvan ik een oud afschrift onder mijne papieren vinde, schijnt mij wel bekendmaking te verdienen. Ik geef het stuk in de spelling waar in ik het vinde.

> *Van Godts Genade, Frederick Wilhelm, Marckgraef tot Brandenburgh, des Heijligen Roomschen Rijcks Ertz Cammerer en Cheur Vorst in Pruissen, tot Magdenburgh, Gulick, Cleve, Berge, Stetin, Pommeren etc. Hertog etc. etc.*

Onsen gunstigen groet eñ genegden wille te vooren. Edele, Erentfeste, Lieve, besondere. Uw: Edl. Edl: is niet minder als alle Werlt bekent, hoe dat Wij in den tegenwoordigen Oorlog uijt gene andere consideratie, als om des Staets wille sijn geimpliceert geworden, Ende konnen met de waerheijt betuijgen, dat de gevaer, daerin de Stadt Amsterdam, naer het overgaen van de Provincie van Utrecht aen den Vijant haer bevonden heeft, is geweest eene van de grootste ende voornaemste motiven, dewelcke ons daertoe heeft bewogen, Aengesien het ons onmogelijck was, deese goede en voortreffelijcke Stadt, dewelcke Wij altijt van herten hebben geaffectioneert, in soodaene noot ende gevaer, als die doenmaals was, te laeten; 'T geene Wij nu bij deesen Oorlogh hebben geleden, ende hoe Wij van de Croon Sweden bloot ende alleen wegens de assistentie, die Wij aen den Staet tegens Vranckrijck hebben gepraesteert, sijn beoorlogt ende geattacqueert worden, sulcks is ijeder genoegsaam bekent. Ende hoewel Wij tot noch toe het vaste vertrouwen hebben gehadt, Men soude aen de sijde van den Staet presteren ende naercomen het gene Ons bij Alliantie soo heijliglijck is belooft, ende ten minsten geenen Vreede maecken, sonder ons daer in te includeren, Soo is echter het contrarij gevolgt, Ende sijn Wij door soodaene verlaeting in eene soo groote ongelegentheijt gestelt, als Wij in ons geheele leven noijt sijn geweest. Wij hebben onlangs het gevoelen eñ de

becommernisse, dewelke ons daeruijt is aengecomen, den Staet bekent gemaekt, ende moeten verwachten, hoe ende op wat manier het gepasseerde tot onsen beste sal kunnen worden geremedieert. Ende alsoo Wij verseeckert sijn, dat alle Redelijcke Leden van den Staet sullen bekennen het ongelijck 't welck Ons geschiet, ende daeromme met meerder naedruck als tot noch toe is geschiet, haer Onser aennemen, naerdien Wij ongeacht het gene Ons wedervaeren is, tot deselve alnoch een recht goet vertrouwen draegen, Soo hebben Wij niet willen onderlaten, aen deselve Onse Interessen bij de aenstaende Deputatie aen Sijne Konink!. Maj^{t}. van Vrankrijck op 't beste ende beweeglijckste te recommenderen, niet twijffelende, deselve sullen de rechtvaerdigheijt van dit Ons begeeren van selfs erkennen, ende naer haere aensienlijke vermogentheijt het daerhenen dirigeren, dat de Gedeputeerde van den Staet mogen werden geinstrueert en gelast, omme ons tot Onse Convenientie te verhelpen; Waerin die bestaet, sullen deselve van Onsen Geheijmen Raet en Vice-Cancelier Romswinckel, dewelcke ordre heeft dit schrijven persoonlijck overteleveren, breeder verstaan, Ende dienvolgens hem in sijn aen- en Voorbrengen volcomen geloof gelieven te geven, ende eene vergenoeglijke Resolutie ende antwoort laeten toecomen. Wij verblijven deselve met gunstigen ende genegen wille wel toegedaen, datum Wolgast den 18/28 Augusti 1678. Was ondert.

FREDERICK WILHELM, *Churfurst*.

Inscriptio.
Den Edelen ende Erentfesten Onsen Lieven besonderen Burgemeestern ende Raeden der Stadt Amsterdam.

Bladz. 122-143. (Koning *Jacobus II* van Engeland.)

Vie de Jaques II, Roi d'Angleterre, écrite sur ses propres Mss. par le Rev. CLARKE, *Chapelain du Roi Georges, traduite par* M. COHEN; 4 vol. in 8°. (Revuë Encycloped. I Vol. pag. 469-486.)
't Is een Apologie voor Jacobus II, die zich voorstelt als braaf, goedhartig, grootmoedig, zorgvuldig voor 't

heil zijner onderdanen etc. rein van hart en hand etc. vooral heilig ten aanzien van 't Katholicismus.

't Bevat vooraf een geschrift van Karel I aan zijn Zoons: dat hen vermaant

1°. geenerlei factie te begunstigen; om dat dit een Vorst in den haat der anderen brengt, en dus van de begunstigde af doet hangen.

2°. Als de ijsbergen der factien gesmolten zijn, zich niet tot wraakneming te laten vervoeren, maar te vergeven.

Karel I stelt daar in de Koningen alleen aansprakelijk jegens God; beveelt hen te mistrouwen, die geen God dan 't geld hebben; 's Konings veiligheid te stellen in de te vredenheid des volks.

Hij beschouwt de bill van *habeas corpus* als een groot kwaad.

Jacobus meldt: dat zijn broeder Karel II zijn plan met Lod. XIV gevormd had en zich ter uitvoering daar van in soldij van dezen gesteld had. -

Dat hij de Anglicanen aandreef ter vervolging van de non-conformisten, om dezen daar door tegen hen in te nemen en voor te bereiden ter begunstiging der Roomschen.

Dat Karel II ter dood liet brengen, die hij overtuigd was onschuldig te zijn, maar wier dood zijn veiligheid vereischte, en dat hij zich door het *sofisma van ongekreukte Justitie* niet innemen liet.

Dat Karel II ook *hem* daarom opofferde, op vertoog dat het plicht was, zijn broeder voor zijn veiligheid op te offeren; echter niet dan *mits* het Parlament aan Karels Maitres, de Duchess of Portsmouth, 800,000 Pond. Sterl. betaalde, waarvoor hij derhalve dien broeder *verkocht*.

Dat hij Jacobus, in zijn ballingschap in Schotland den Koning drong om zich onafhanklijk van het Parlament

te maken, door zich in Fransche soldij te stellen: met uitdrukking dat de Monarchie of *volstrekt* moest zijn, of *verloren* was.

Dat Karel II ijverzuchtig op hem was, en hem dus trachtte uit zijn raad verwijderd te houden.

Dat Karel II zich door zijn maitressen regeeren liet.

Dat hij Jacobus zich alle moeite gaf, om de regeering te voeren.

Dat hij Jacobus echter de *dupe* was van ieder aan wien hij vertrouwen gaf, en altijd bedrogen in de menschen en zaken uitkwam.

Dat hij echter door zijne intrigues op die van de Dutchess of Portsmouth triomfeerde, en te rug geroepen werd, en toen met ijver zijn plan doorzettede.

Dat hij een sherif in een boete van 100,000 Pond sterlings *ten zijnen* behoeve veroordeelde, om een discours te voren tot zijn nadeel gehouden.

NB. (Dat men zorgvuldig was om zijn *Juries, rechters, getuigen* enz. wel te kiezen en dat zij door 't Hof betaald werden, blijkt aliunde.)

Dat Karel II Katholijk stierf.

Dat hij Jacobus onder groote toejuiching den throon beklom: dat hij zijn regeering begon met het volk recht en vrijheid te beloven.

Dat men *voorgegeven* heeft dat hij die belofte niet gehouden heeft, maar dat zoo 't volk zijn plicht niet nog meer gebroken had dan hij zijn woord, *dat geluk* altijd geduurd zou hebben, *dat zij onder hem genoten* (en dat zoo wèl door HUME en SMOLLET geschilderd wordt)!

Dat hij openlijk naar de Mis ging, en dat dit een *der schoonste daden van zijn leven* was.

Dat hij wenschte dat het Engelsch Parlement dat van Schotland had nagevolgd, ('t geen ten zijnen genoegen 800,000 inwoners *buiten de wet* stelde.)

Dat de maatregelen die hij nam (tegen de opstandelingen) het ongenoegen vermeerderden.

Dat hij Holmes ondervroeg, en wel voldaan over hem was, en hem daar getuigenissen van gaf; maar dat als hij hem aan den Opperrechter Jeffrys zond, om 't oog op zijn gedrag te vestigen, deze hem op deed hangen: 't geen Jacobus *kwalijk nam*: maar Jeffry echter kort daarop Baron en Kancelier maakte *om hem voor zijn ijver te belonen*.

De daden van Kirke desavoueert hij, en acht waarschijnlijk dat zij gepleegd wierden, om hem Jacobus in den haat te brengen.

Van Kirke wilde hij een goed Katholijk maken; maar deze antwoordde hem, dat hij te laat kwam, want dat hij den Keizer van Marocco reeds beloofd had, zoo hij ooit van Godsdienst veranderde, dan Turks, te willen worden.

Dat hij Jacobus *duizenden* vergaf, die hun leven en goed aan hem verbeurd hadden.

Dat hij om zich tegen de Natie te verdedigen zijn Garde op 14000 man bracht.

Dat die hij met geld en eer overladen had, hem echter verlieten.

Dat hij echter doorging stoutmoedig op den raad van zijn biechtvader Peters en zijn Ministers, die geld van Lodew. XIV trokken.

Dat Lodew. XIV hem naderhand te kennen gaf, dat hij sedert lang die lieden betaalde; ‘maar het hem niet gemeld had, omdat hij dacht, dat er voor hem geen geheim van gemaakt werd.’

Dat hij Kapellen in menigte oprichtte, de Munniken in hun orderkleederen deed verschijnen; de Katholijken bij menigte in 't leger trok; en dat ('t geen hij vreemd vindt) dit het volk al meer en meer tegen hem innam.

Dat hij van de rechters een verklaring vorderde en verkreeg, dat hij 't recht had om van de wet te *dispenseeren*, 't geen hij begreep dat zijn gedrag volkomen wettigde.

Dat de Katholijken in 't rijk geen 1/100 gedeelte uitmaakten, waarom hij oordeelde, zonder gevaar voor de Natie, hun alle plaatsen, officien, en gunsten te kunnen toevoegen.

Dat hij echter met 'te streng gebruik te maken van 't privilegie, dat de wet hem gaf, het gevaar voorbijzag, van omtrent onaangename punten, het volk te dwingen, al had hij in den grond der zaak gelijk.'

Dat van zijn Kerkelijk Hof (vol Katholijken, en dat naar *discretie* omtrent alles wat de Protestansche Godsdienst betrof, beslissen moest) alles goeds te verwachten was, hadden slechts alle Classen der Natie daar niet hardnekkig tegen gedruischt, en zich niet wijs laten maken, dat hij tegen Godsdienst en Constitutie iets voorhad.

Dat hij het Pausdom herstellen wilde, dat hij de privilegien van de Universiteiten van Oxford en Cambridge wilde vernietigen, en met recht, en dat hij het geluk en de welvaart in Engeland verspreid had, *enz.*

De Recensent: 'Il ne scut ni négocier, ni se repentir, ni reparer ses torts' (want dit streed met zijn Katholicismus, en plans waar hij niet meer van af kon staan, na zoo veel jaren intrigue en arbeid met het Fransche Hof), 'ni juger son peuple et sa position' (want hij had dit nooit gekend, en bezat slechts Fransche vooroordeelen en begrippen), 'ni profiter des conseils ou des evenemens' (want daar behoort verstand en menschenkennis toe). 'Il s'enfuit pour eviter un danger imaginaire, car, certes, son gendre ne l'eût pas

mis à mort, et il n'eût même osé en former le projèt, au milieu d'un peuple, qui venait de le recevoir avec tant d'acclamations de joie, à son retour de Feversham.'

'La fuite lui parût la meilleure des ressources, et il se réfugia aupres de Louis XIV, *à la politique duquel* il continua de servir d'instrument.'

De recensent teekent SAUQUAIRE-SOULIGNÉ: en belooft *les trois regnes de Charles I, Charles II et Jacques II* te zullen uitgeven, tegen deze Apologie van den laatste.

Het ongelukkig tot der Stuarts.

In 1292 werd *Jan Baliol* Koning. Hem volgde Robert Bruce (als Robert I) in 1306; op dien, *David II* en *Eduard*, 1329: en op dien, *Robert II* in 1371, die *Stuart* genaamd werd.

Koningen van Schotland, alle ongelukkig; in een doorgaande reeks van *vier Eeuwen*.

1424. Robert III, Koning in 1390, stierf van verdriet om het dood hongeren van zijn oudsten en de gevangenis van zijn jongsten Zoon.

1437. James I, werd, na drie zijner naaste bloedverwanten onthoofd te hebben, vermoord door zijn Oom, die daarvoor ter dood gepijnigd werd.

1460. James II kwam om door het barsten van een stuk geschut.

1488. James III vlood uit een veldslag, viel van zijn paard, en werd in een hut, waar men hem ter berging inbracht, vermoord.

1513. James IV kwam om in den veldslag van Floddenfield.

1542. James V stierf van hartzeer over zijn moedwillig ten verderf voeren van zijn leger te Solway Moss.

1567. Hendrik Stuart (Lord Darnley) werd vermoord, en met zijn paleis in de lucht gesprengd. (hij trouwde Maria in 1561.)

Maria Stuart resigneerde in 1567, na haar huwlijk met Botwel: werd in Engeland, in 1587, onthoofd.

1625. James de VI (in Engeland de I) werd waarschijnlijk door Buckingham vergeven.

1649. Karel de I werd op het schavot voor Whitehall onthoofd.

Karel de II zwierf lang in ballingschap. (12 jaar lang.) hij stierf 1685.

1589. James de II verloor zijn kroon en stierf als balling in 1701.

1714. Anne stierf van verdriet in de twisten van haar gunstelingen en aan den drank. Zij regeerde van 1702-1714.

De Pretendenten zijn zwervers gebleven, zoo lang er eenige afkomst van hun overig was.

Bladz. 202. r. 9. '*Bidlo*.'

[D^{s}. SCHOTEL geeft mij te kennen, dat een *Verhaal der laatste ziekte en* (van) *het overlijden van* Willem III, door Prof. DIDLO, in 't licht gegeven is te *Leiden* bij *Jordaan Luchtmans*, 1702, 8°, 172 bladz.]

Bladz. 207-212. (de dubbele ebbe.)

[De Hoogl. G. MOLL, in een beleefd en verplichtend schrijven over deze uitweiding, vermeldt mij twee inaugurale Dissertatien *de AEstu Maris*, welke op dit stuk mochten worden nagezien; hetgeen ik dan heb bewerkstelligd. - De eerste is van GISB. STAPERT, *Amstelaed.*

publ. def. Lugd. Bat. d. 14 Jun. 1756 (die op denzelfden dag aldaar, na openbare verdediging eener Rechtsgeleerde verhandeling, ook in datvak de Doctorale waardigheid verkreeg). Deze zegt in zijn § 24, pag. 15, het volgende:

'Superest ut jam quaedam adhuc adjiciam phaenomena, quae, nullê observatê periodo, non nisi semel aut iterum accidisse feruntur. Huc refero illud quod in Anglia non longe a *Milfordhaven* observatum fuit anno hujus faeculi 49 die 16 Julii (*etc.*) Eodem etiam referendus est ille non interruptus 20 horarum refluxus, qui anno 1672 mense Julio, foederatis Gallorum Anglorumque classibus extrema Patriae nostrae minitantibus, vindicandae liberati haud ultimum fait remedium. Moliebantur quippe, uti notum, descensionem in litus non longe a pago *de Helder*, & proxime secuturum fluxum eum in finem exspectabant, nostratibus haud dubie fatalem: verum continuus pergebat currere refluxus, & quidem eê vi, ut hostes in altum iterum dilapsi a proposito suo desistere cogerentur. Quod phaenomenon licet merito speciali Divinae providentiae fuerit adscriptum, nihilo minus pro miraculo habendum non esse, ex iis, qaae ejus explicandi gratia in Capite tertio afferemus, dilucide constare poterit.'

De andere verhandeling, getiteld: de *Aestu marino*, is ter verkrijging van het Doctoraat in de Wijsbegeerte d. 26 Sept. 1780 in 't openbaar verdedigd door S.J. VAN DE WYNPERSSE (die na veeljarige nuttige werkzaamheid, laatst als Hoogleeraar aan de Leidsche Hoogeschool, thans onder ons de welverdiende rust geniet). Maar dit doorwrocht stuk, dat Cap. V. pag. 69-88, in 't breede over buitengewone vloeden handelt, zwijgt geheel van deze dubbele ebbe.

Kort na het X Deel van BILD. Geschiedenis, verscheen in het licht, het III D. 1 St. der *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, van den Heer Archivarius DE JONGE; die bl. 185-190 het zelfde onderwerp bondig behandelt, en nog stelliger tot het besluit komt, dat er geen eigenlijke dubbele of twaalf-urige ebbe zij ge-

weest; ofschoon hij even zeer Gods buitengewone Voorzienigheid in deze uitredding in veegen nood des Vaderlands dankbaar erkent.

'Door storm, als door de besondere vinger Gods, is de vijand meer als eens belet, zijn desseyn op onze Zeehavens te volvoeren;' heet het, zonder verdere melding van dubbele ebbe, in de brochure '*Hydra of Monsterdier*' (enz.) Rotterd. 1672, Tweede Deel bl. 39.]

Bladz. 220 r. 7 enz. (de sententie van *C. de Witt.*)

['Daer sijn al luyden die ons willen verseeckeren, dat *Meester Jan* de Sententie over zijn broeder, de Rechters gedicteert heeft. Immers de Rechters, vreesende voor onheyl, bekent dat het vonnis gekreukt was, zijn terstond na de publicatie vertrokken; en was den President noch dien avondt soo ik geloof binnen Amsterdam.' *Hydra of Monsterdier* (enz.) 1672. II Deel, bl. 21. - Ik geef dit enkel tot staving van mijn boven t.a. pl. gezegde, dat het vonnis tegen *C. de Witt* door zijne vijanden beschouwd werd, als enkel ingerigt om hem te sparen en aan de eigenlijke straf te onttrekken. Z, ook het straks volgende uittreksel uit de *Missive* enz.]

Bladz. 224 v. en 244 nr. 7. (*Buat* en *v.d. Graaf*, gewroken op de *de Witten*.)

[Ten overvloede nog deze plaatsen uit geschriften van die dagen: '*Missive of Pertinent Verhaal van 't ghene sich in 's Graven-Hage heeft toegedragen omtrent de* Doot van Jan de Witt (enz.) *en sijn Broeder* (enz.)' eindigt aldus: 'Men wil seggen, dat het *Hof Provinciael* soo een slechte faveur-Sententie niet en hadde gegeven; 't selve alsoo niet toeghegaen soude hebben. Maer ick gheloove, dat de *Heeren van 't Hof* uyt vreese (alsoo daer meer aen vast zijn) niets anders en hebben

durven doen! Maer hadden sy weder *een Soon van de* G r a a f voor gehadt, ofte B u a t : of een knecht van M o r t a g n e , dat het wel anders gegaen soude hebben.' - '*Den val van de Witten. In een t' samenspraek tusschen Pieter en Klaas*;' begint aldus: '*Pieter*. Ey lieve vertelt mij doch den val van de Witten, zonder eenige voorreden. - *Klaas*. Het is dan geschiet op den 20 Junij 1672, des nachts, dat vier personen, namentlyck twee Soonen van van der Graaf' (*enz.*) 'en dit was de eerste handelinge[1] van dit droevig Treurspel.' - '*Appendix, ofte Staert van den Grooten en Witten Duyvel*' (nog vóór de catastrophe geschreven) bl. 6 en bl. 7. 'B u a t , (die alleen in een Missive, eenige woorden hadde laten influeren, waer uyt niet dan by langhe consequentien yets tot nadeel van onsen Staet konde ghetrocken worden) wort verklaert gecommitteert te hebben *Crimen laesae Majestatis*, ende werd mits dien mette doodt gestraft. Maer eenen M o m b a (*enz.*)' - 'D e G r a e f , die den Raedt-Pensionaris hadde ghequetst, daer nochtans geene wonden letsel [letaal?] waren, is bij 's Hofs Sententie verklaert begaen te hebben *Crimen laesae Majestatis*, ende oversulckx met de doodt gestraft, om dat hij voor hadde den selven om 't leven te brengen. Wat sententie nu desen Ruwaert te verwachten heeft, oordeele den verstandigen, ja een yder.' - Zoo wordt in ook het boekje, getiteld '*Oranje in 't hart*,' dat nog voor de verwonding van den Raadpens. geschreven is, het geval van Buat breed en hatelijk opgehaald. - Zoo mede in het '*Vriende-Praetjen over het Eeuwig Edict*' (van na den 21 Junij, doch vóór den 20 Aug.) bl. 11: 'O! ick vrees, ick vrees; dat men nu sal spreecken van *Buats* bloedt (*enz.*)']

1 [Het eerste *Bedrijf*, zouden wij nu zeggen.]

Bladz. 235-257. (*Varia* over de *de Witten*.)

[Tot de literatuur over Joh. de Witt behoort ook het werkje: *het Huis te Ilpendam en deszelfs voornaamste Bezitters. Uit echte bescheiden, door* J. VAN ENST KONING. Amst. 1836. 75 bladz. gr. 8°. (*Pieter de Graeff*; Schepen der Stad Amsterdam en Bewindhebber van de O.I.C. was gehuwd met *Jacoba Bicker*: was dus zwager van den Raadpens. *de Witt*; en was door hem mede tot Voogd aangesteld over zijne onmondig na te laten kinderen, aangaande welke aldaar veel voorkomt.) - Ook wordt op dat Huis bewaard de mantel, door den Raadpensionaris Joh. de Witt gedragen ten tijde zijner verwonding in den nacht van 21, 22 Junij 1672. Z. ald. bl. 7, 8, en 41.]

Bladz. 257 aanteek. r. 1. 'slechts twee.'

[De geleerde M^{r}. J.H. HOEUFFT berigt mij, dat ook in zijne boekverzameling zich een MS. exemplaar van WICQUEFORT's[1] Geschiedenis bevindt, 't welk tot het jaar 1676 gaat; - en op mijne aanvrage nopens de herkomst

1 [Onder het afdrukken van dit blad, vind ik op een' Amsterdamschen auctie-Catalogus, bij het werk: *Advis fidelle aux véritables Hollandois, touchant ce qui s'est passé dans les villages de Bodegraven et de Swammerdem* (etc). 1673, (hetwelk, vertaald, onder den naam van *Fransche Tyrannie*, een zeer algemeen leesboek in dit land plagt te zijn; terwijl de oorspronkelijke Fransche editie in 4°, met forsche platen van NOM. DE HOOGUE, steeds zeer gezocht is,) aangeteekend: dat dit werk aan WICQUEFORT toegeschreven wierd (*on pretend que l'auteur de cet ouvrage... est* DE WICQUEFORT.) Ik wenschte wel te weten, wie, en vooral, op welken grond, dit stelde (*protendeerde*)? In het onuitgegeven gedeelte zijner Geschiedenis, spreekt WICQURFORT van de toen aldaar gepleegde wreedheden met afschuw en schrijft ze toe, aan gegeven vrijheid door *Luxemburg*-zelven, doch vermeldt er geene enkele bijzonderheid van.]

van dat HS., dat hij hetzelve, reeds voor verscheiden jaren, gekocht had op eene auctie bij de Boekhandd. Pluim en de Jager te Dordrecht.

Ik had hiervoren t.a. pl. verzuimd te vermelden, dat ik in een tamelijk folio-deel comprès geschreven, de eigenhandige minuten bezit van de Brieven door WICQUEFORT gezonden aan de Duitsche Hoven wier Resident hij was, en ook aan den Koning van Denemarken, van Julij 1667-12 December 1671; in het grootst detail behelzende al wat er bij de hooge Collegien van regeering of anders in dezen Staat voorviel; en welke bij een eventuele uitgave van het vervolg zijner Geschiedenis zeer zouden verdienen vergeleken te worden. - Een enkel staaltje van de bijzonderheden die soms hier voorkomen, geve ik onder aan de bladz.[1].]

1 8 Novembre 1668. '*Il y a trois ans, que M.* Beverning *estant à Cleves, promit à l'Electeur de Brandebourg, qu'il travailleroit à la reformation des finances du Prince d' Orenge, dès qu'il seroit sorty de tutele, et luy mesme l'a fait esperer au Prince, lorsqu'il le fut voir à Breda, il y a un mois. La Princesse Douariero en parloit comme une chose asseurée, et ceux qui seavent de quelle façon il vit depuis quelque temps avec le premier ministre* [J. de Witt], *n'en doutoient plus; de sorte que l'on croyoit, qu'il acheveroit de s'engager au disner, qu'il donna Samedy dernier au Prince, et à Mrs. de Ghent et de Wit, dans une maison, qu'il a aupres de Leiden. Mais il en arriva tout autrement. Car le Prince y estant allé à cheval, afin de le pouvoir entretenir, devant que les autres y fussent, M. Beverning s'en expliqua, et refusa absolument de se charger de cet employ: il dit, qu'il n'y avoit d'apparence, qu'il entrast à son service, apres avoir refusé de continuer dans l'administration des finances de l'estat, et de se mesler de colles de la province d'Hollande quelque advantage que le Prince l'y fist trouver, en lui offrant une pension de six ou huit mille escus par un Il a dit en confidence à quelques uns, qu'il n'avoit garde de se charger de eet employ, parce qu'il se feroit trop d'ennemis, par la recherche qu'il seroit obligé de faire des malversations, qui ont esté commises par ceux qui ont eu le maniement des finances du Prince. Une des raisons qui l'empeschent de se charger de cet employ, est la resolution prise par les Estats d'Hollande des l'an 1651, par la quelle il est défendu a ceux qui sont dans le magistrat, et qui peuvent estre deputés aux Estats de la province: de se mettre au Service du Prince d' Orenge, et de se mesler de ses affaires.*'

Bladz. 281. r. 11. v. ond. 'Z. de *Nales*.'

[Doch aldaar verzuimde ik de plaats op te geven, welke ik bedoelde, uit het Fransch MS. over Willem III, waaruit ik bij dat X Deel het een en ander aangeteekend had. Hetzelve zegt, p. 6: 'la chasse etoit son unique divertissiment: il voulut tout foible quie etoit monter à cheval, il fit une cheute qu'on dit avoir été causée par le malheur qui arriva au cheval de mettre le pied dans un *troû de lapin*; mais ce ne feut qu'une manque de force de lui même.']

Bladz. 289 enz. (Willem III.)

[M^r^. M. TEMMINCK laat in zijne eerste, bladz. 252, enz. vermelde Zamenspraak, bl. 16. P. BURMAN *Sec.* tot *Willem IV* zeggen: 'Hebt gij wel ooit, Prins, het schone vers van mijn Oom PIET voor syn OVIDIUS gelesen? Ik meen dat AUGUSTUS, die al veel overeenkomst met uw neev WILLEM DE 3de had, daar wat om heen krijgt.']

Bladz. 298. 'Koetsen.'

'*Fiacre*, huurkoets. Van *St. Fiacre*, 't uithangbord van der Huurkoetsieren verblijf in Parijs.

De koetsen eerst onder Kon. Karel VII van Frankrijk opgekomen. De eerste was door Ladislaus van Hongarije en Boheme aan de Koningin van Frankrijk ten geschenke gezonden; omtrent 1450.

Catharina de Medicis was de eerste die een koets had: te voren gebruikten de Koninginnen een draagstoel of reden te paard. Hendrik de IV had eene *coche* als men het toen noemde. Onder Lod. XIII werden zij 't eerst met glazen gemaakt. - Te Weenen was de eerste koets in 1515, te Londen in 1580.

In 1650 begon men huurkoetsen van de een naar de andere plaats aan te leggen tegen 5 sols de plaats. Men noemde zulk eene koets een *caraba*. In 1662 de koetsen waarin men bij 't uur betaalde. [8°-blaadje van BILD.]

Bladz. 299. (de Piek.)

[*Uit een Brief van den Hoogl.* MOLL: - ‘Een der redenen waarom militairen de piek voor een slegt wapen, althans voor infanterie, houden, is dat het geweer met de bayonet meer *momentum* heeft, waardoor de stoot sterker aankomt, en ten tweede om dat de grootste zwaarte, achter, in den kolf zit, waardoor de stoot zekerder wordt. De Marechal de Saxe, wilde een gedeelte der zware Cavallerie met lansen wapenen, en de mij onbekende schrijver van *le Militaire en Franconie* insgelijks. De Marechal de Saxe had ook een Regement Uhlanen opgerigt. Napoleon heeft de lansiers bij 't fransche leger ingevoerd, toen de Poolsche ligte paarden, met hunne lanssen, in de bataille van Ocana eenige bataillons Engelsche Infanterie vernield hadden.’]

Bladz. 306, v. (*Frederik Henrik.*)

[‘*Lijkredenen en Gedichten, begrijpende de afkomst, 't leven, voornaamste Daden en 't Afsterven van Sijn*

Hoogheydt Frederyck Hendryck (enz.) Amsterd. 1648. 8° 407 bladz.' - *Aanwijzing van* DS. SCHOTEL.]

Bladz. 309, r.v. ond. 'Het Zwaard.'

[Dat zwaard was ook zeker het echte niet. Z. SCHELT. *Staatk. Nederl.* II D. bl. 157.]

Bladz. 323-325. (Weelde in 1672.)

[Den 24 Februarij 1672 wierd de jonge Willem Henrik van Oranje (weldra *Willem III*) aangesteld tot Capiteinen Admiraal Generaal. Zoo als hij daarbij aan Instructien, en straks aan Gecommitteerden, gebonden werd, was dit niet veel, en eigenlijk meer een valstrik, of een opcieren ten offer. Doch de Prins en zijne Grootmoeder hielden er zich zeer meê vereerd en wilden tot viering van deze bevordering een feest geven. Den 27sten ontfingen en accepteerden de Staten van Holland eene noodiging ter maaltijd (waartoe zij hun eigen Vergaderzaal wel wilden inruimen) tegen d. 2 Maart. En nu verneme men de 'Memorie van den toestel van syn Hoogheyts Tafel en spys, soo gesoden, gebraden, als gebacken,' die aldaar (aan ruim 100 personen) opgedischt wierd: 'De Tafel was voorsien van alderhande zilver, behalven de schotels: de servetten waren curieus gevouwen, op de maniere van Duyven, Konynen, Pauwen, Dolphins en alderhande gevogelte, en is yeder reys bedient geweest van 130 groote en 69 kleyne schotels: als van 300 oude en 300 jonge Duyven. 100 Capoenen en 140 breedaetse. 50 groote en 60 kleynen Calcoenen. drie hondert jonge Hoenderen, vijf-hondert Kuyckens, vijfhondert Patrijsen, 168 Feysanten, 60 Hasen, 100 Konynen, 800 Leeuwercken. 60 Entvogels. 16 Schapen, 32 Speen-verckens, 30 wilde Swijntjes. 40 suyg-Lammeren. 16 Calven. 8 Hertens. 4 wilde Swijne. 4 Ossen. 100 Schape

Tongen. 50 geroockte Osse Tongen. 40 West-phaelsche Hammen. 500 pont france fijne Konfituren en een groot quantiteyt bancquet, 4 kasse appelen van China, 4 kasse soete Sietroenen, 600 pere bon Chrestien. 300 appelen de renetten, 600 granaet-appelen. Daer sijn 200 kleyne, 20 middelmatige, en 34 groote pasteyen geweest. De wijnen ware Kanari-seck, wijn de Chably, wijn d'Ay, Italiaense en Spaensche Wijnen: Ipocras, Frontinjack, Cocquil en alderhande Rijnse Wijne. 170 persoonen hebben de spijs opgedragen, behalven een andere menigte persoonen die de Tafel hebben gedient.' *Oprecht verhael van alle het gepasseerde sedert den* 24 *February tot den* 2 *Maert, over het eligeren van d'Heer Prince van Orangie, tot Capiteyn en Admirael Generael*, bladz. 16. - Het best is, waarmede dat *Verhaal* besluit: 'dat al wat van die tafel overbleef, aan de Godshuizen wierd gegeven.']

Bladz. 327. r. 15, 16: 'immers - 1679.'

[Volgens breeder en duidelijker aanwijzing (waarvoor ik dank zeg aan den Heer *Pred.* BERKHOUT alhier,) aldus te lezen: 'Immers deze *Rolandus de Carpentier* was een zoon van *Casparus de Carpentier*, Pred. laatst te *Amsterdam*, overl. 12 Mei 1669, in den ouderdom van 51 jaren; terwijl hij zelf eerst in 1679 Pred. bij de Ambassade naar Moldavië geweest en, na nog twee jaren de gemeente van Scharwoude in Noordholland gediend te hebben, in 1682 overleden is. Zie VEERIS *Kerkelijk Alphabet der Predikanten onder de Synode van Noord-Holland*.']

Ald. N°. 5. (*Corn. Bosch.*)

[Gaarn geve ik over dezen dubbel merkwaardigen man, nog deze *data*, die de Heer Mr. G.W. VREEDE uit de *Hollandsche Consultatien en Advysen* opgespoord en

mij gedienstig medegedeeld heeft. 'In 't I Deel der Holl. Consult. zijn advysen van hem bl. 39, 48 (an. 1637, 1642; geadvis. te 's Gravenhage), bl. 340 (an. 1619, 1 Febr. te Leiden), bl. 373 (an. 1641, te 's Gravenh.) bl. 384, (an. 1640, 's Gravenh.) Verg. ook bl. 395, 398, 423. Nog vind ik een Advies uit 's Gravenh. A. 1622, bladz. 464. - Heeft *Bosch* niet te *Rotterdam* gewoond, hij heeft er zich, blijkens Adviesen van A. 1625 en 1630 (*Consultat.* I. 511 sqq. Uitg. van 1728), meer dan eens opgehouden; ik zou zelfs gelooven, dat hij in de uitgave der *oudste* Sonsultatien bij *Isaak Naeranus* te Rotterdam de hand heeft gehad. Immers sluit het eerste Deel met een zijner Adviesen, en bijna onmiddellijk treft men er in het II[de] Deel wederom aan. Daaronder vind ik er, afgegeven te 's Gravenh. A. 1629, 1641, 1639, 1634, 1627, 1626, 1636, 1639, 1632. Eindelijk, (*Consult.* II. 452), een uit *'s Hage* d.d. 3 Nov. 1614, en een uit *Leiden* d.d. 5 Aug. 1615 (ibid. bl. 458.) zelfs is er in het III[de] Deel, een van 1613 uit 's Hage, (bl. 16).']

Bladz. 344. r. 13-16. '*Epicrisis*' (enz.)

[Nog bij te voegen (uit de rijke verzameling van den geleerden J.H. HOEUFFT): 'De Verleider *Epicrisis* ge-ëpicriseerd, of de wolf zijn schapevagt ontrukt, ter staavinge der Hollandsche vrijheid, tegens den euvelmoed der vreemde ruiters. Onder de zinspreuk *Libertas concordiae mater*. Door d' Heer LA FARGUE. In *'s Gravenhage*, bij *Matth. Gaillard* 1758, 31 bladz. gr. 8°. (In dichtmaat.)' - Voorts bestaan er van verscheiden der op de Lijst vermelde geschriften, onderscheiden drukken.]

XI deel.

Bladz. 102-108 117-119. (Fransche inval in de Oostenr. Nederlanden en onze Generaliteits-landen.)

[*Relation de la Campagne en Brabant et en Flandres, de l'an* 1745. *Contenant la Conquête des Pais-bas Autrichiens; et la Prise de Bruxelles en* 1746 *avec le Plan de la Bataille de Fontenoy. Impr. sur la copie de Paris, et se vend* à la Haye, *chez* F.H. Scheurleer, 1748, 262 *pag. - Relation* (etc.) *de l'an* 1746. *Ouvrage Enrichi de Plans, et d'Ordres de Batailles. Par M. le Chev.* D'ESPAGNAC, *Brigadier des Armeés du Roi. Imprimé* (etc.) 1748, 175 *pag. - Relation* (etc.) *de l'an* 1747. *Avec les Plans de la Bataille de Lawfeld, et de l'Attaque de la Ville de Berg-op-Zoom: à* la Haye, *Ch.* F.H. SCHEURLEER 1748, 225 pag. (zonder naam van Auteur). Alle gelijk van druk, in kl. 8° (of 12°) formaat.]

Bladz. 122. r. 10 enz. '*Onderdanen*' - 'waartegen Z.H. zich zeer sterk uitliet,' enz.

[Ik denk dat hier op ziet, het gezegde van VALCKENAER in de straks aantehalen Redevoering, (pag. 215): '*Te publice saluto, non Belgarum Dominum* (*quem titulum, ab Imperatore quoque Hadriano repudiatum, suggerentes Tutemet, Belga natus, Princeps, acriter et sapienter confutas*).']

Bladz. 127-149. (Het jaar 1748.)

[L.C. VALCKENARI *Oratio de prisca et nupera rerum Belgicarum vicissitudine; in annum* 1748, *liberi Belgarum Imperii centesimum, Burano comiti natalem, atque insignem Pace firmata. Habita Franeq. initio anni* 1749. In HEMSTERII et VALCKEN. *Oratt. ed.* Lugd. Bat. 1784. p. 183-224. - Een merkwaardig stuk: - niet

merkwaardiger evenwel, als honderd andere historische en panegyrische *Oratien*, op onze Hooge en Illustre Scholen van tijd tot tijd gehouden en in druk uitgegeven. Zoo zijn er ook honderden van gedachtenis-, jubel-, of Lijk- en Rouw-*Predikatien*, afzonderlijk of in bundels gedrukt; en sommige, ook wegens bijgevoegde historische aanteekeningen enz., als bronnen voor onze Geschiedenis te beschouwen: - maar wie zal zich vermeten daarvan eene eenigzins volledige literatuur te geven! Ik althans ben zoo koen niet; zelfs niet wat alleen *Willem IV* betreft: Z. hier onder.]

Bladz. 160. (*Willem IV.*)

[Bekend is het uitvoerig maar stijve plaatwerk over zijn Praalbed en Lijkstatie, van J. PUNT. Hij wierd begraven zonder Lijkrede: hetgene aanleiding gaf dat Prinses Anna het maken eener quasi-lijkpredicatie opdroeg aan 's Prinsen ouden en bestendigen vriend J^{r}. O.Z. VAN HAREN, die er zich voortreffelijk van kweet: doch toen begeerde de Prinses, dat het stuk eerst in druk mocht gegeven worden bij het meerderjarig worden van haar Zoon (Prins Willem V. in 1766); en ook hieraan heeft V. HAREN voldaan: *Lijkreeden over wijlen Sijne Hoogheid* Willem de IV (enz.) Leeuwarden 1766, groot 8°: (herdrukt te Amsterdam, 1832, in kl. 8°.)[1]

1 Bij die nieuwe uitgave staat achter aangeteekend: ‘Er bestaan benevens deze nog eenige andere lijk- of gedachtenis-redenen op den Prins, *waarvan hier de opgave volgt*;’ (als of die zeven, daar opgetelde, ze alle waren.) De Heer BODEL tekent er nog drie bij aan, van TROTZ te *Franeker*, BUNING te *Groningen*, en V. LEVERICKSVELD te *Maastricht*. DS. SCHOTEL, die mij dezen laatsten ook vermeldt, voegt er bij, een lijkrede door ALD. VOGET, *Utrecht* 1751, er eene van J.H. BACHIRNE te *Amersfoort*, Utr. 1752: doch mij dunkt dat er nog veel meerdere zijn. Maar het verzamelen en schiften en gerangschikt opgeven der literatuur van al die Academische en Kerk-redenen over Personen of zaken uit onze geschiedenis, is een nuttige en niet onaangename bezigheid, die ik moet overlaten aan eenig kundig en wakker Emeritus-Predikant, of dergelijk lief hebber onzer geschiedkunde die meer ruimte van tijd heeft dan ik.)

Bladz. 219, 220. (*Heinsius*.)

['De eeuwigdurende, nuttelooze gevangenis, waartoe zoovele zoodanige nalatenschappen onzer voorouders, door dezelver overdrevene zedigheid, of ook wel door het al te slaafs opvolgen van testaments-voorschriften, veroordeeld werden, heeft reeds zoo veel doen verloren gaan, dat de wenschen tot het aan den dag brengen van hetgeen, in het algemeen, al te zorgvuldig verborgen gehouden wordt, niet te dikwijls kunnen herhaald worden:' zegt de geleerde Staatsman COLLOT D'ESCURY, *Hollands Roem in Kunsten en Wetenschappen*, II *Deel*; sprekende van de papieren van *Heinsius*, en de hoogstbelangrijke briefwisseling van *Willem III* met hem, die daarin schuilen moet (*bladz.* 389-391). Doch men weet hoe het den Hoogl. SIEGENBEEK vergaan is, toen deze, de *Lofredenen* van *Slingelandt* en *v.d. Spiegel* zullende schrijven, den toegang tot hunne nagelaten staatkundige papieren verzocht. Geheel anders handelen de edele Engelsche geslachten: vergel. bov. bl. 211, 212, de aangehaalde werken van W. COXE.]

Bladz. 224. ond. aan. 'Conditien en Projecten.'

[*Verzameling tot waarschouwinge voor de Nakomelinge, van alle de Projecten en Conditien* (enz.) In *'s Gravenhage*, bij *Corn. Hosteling*, 1721, in 4°. I Deel, 336 bladz. II D. 320 bladz.]

Ter plaatsvulling, deze vergeten

Nalezing bij het IX Deel.

Bladz. 209. 'Het antwoord was' - enz.

[Het geen hier gezegd wordt, is ingevolge den beroemden omstandigen Brief van den Ambassadeur P. DE GROOT, van 8 Junij 1672; waarvan een tamelijk breed uittreksel is bij WAGEN. XIII D. bl. 464-468; maar die wel verdiende in eenige verzameling van authentieke stukken geheel uitgegeven te worden[1].]

1 (Bij mijn afschrift, Catal. Musschenbr. L.B. Oct. 1827: p. 131. N. 84 fol. staat boven aan: 'Hr. Ambs. de Groot, *Rec.* den 12 Jan. 1672,' en in margine: '*Secreet*: Omme den Heere *van der Hoolck*. (Zeker de beroemde Utrechtsche Burgemeester en medestichter der Utrechtsche Hoogeschool.) Maar dit zegt niet, dat (zoo als het op dien Catal. heet) de brief aan dezen gericht was. De 'Mijnheer,' aan wien de brief houdt, is zeker de Griffier der Staten Generaal, die de officiele correspondentie met de buitenlandsche Gezanten hield; van wier brieven dan, door de Commiesen die elke Provincie in den Haag onderhield, afschriften gemaakt werden en bezorgd aan de Gedeputeerden ter Staten Generaal uit de Staten der resp. Provincien.)

Naamlijst der in dit deel aangehaalde schrijvers.

Register der voornaamste in dit deel behandelde personen en zaken, alsmede der verklaarde woorden.

A.

B.

C.

D

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

Bladz.

S.

T.

U.

V.

W.

Z.